

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

SZELI ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

PAP JÓZSEF, PENAVIN OLGA, BORI IMRE,
KALAPIS ZOLTÁN, KARTAG NÁNDOR, BENCE ERIKA,
GYARMATI KATA, GEROLD LÁSZLÓ
ÉS JUNG KÁROLY ÍRÁSA

CSUKA ZOLTÁN SZÜLETÉSÉNEK
SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

BORI IMRE, MLADEN LESKOVAC
ÉS BORDÁS GYŐZŐ ÍRÁSA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2001

Szeptember

HÍD
IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT

Alapítási év: 1934
LXV. évfolyam

Fő- és felelős szerkesztő:
Bori Imre

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bordás Győző
Gerold László (kritikai rovat)

Kéziratgondozás:
Buzás Márta

TARTALOM

A nyolcvanéves Szeli István köszöntése

Pap József: A jó gondnok 893

Penavin Olga: Emlékezzünk 896

Bori Imre: Szeli Istvánról egészen személyesen 898

Kalapis Zoltán: Reggeli találkozások 902

Kartag Nándor interjúja Szeli Istvánnal (I.) 907

Bence Erika: Az emlékezés formái 914

Az ember tragédiája. Szövegkönyv; *Gyarmati Kata* dramaturg jegyzete
és *Gerold László* kritikája 919

Jung Károly: A magyar nyelv klepetus szavának etimológiájához 938

Varga Zoltán: Kötődés (próza, I.) 948

Varga Sándor versei 962

Mérey Katalin: Trilógia 965

Bartha György (Budapest) versei 971

Dragan Jovanović Danilov: Ikonosztáz a világ végén (regény, VI.) 976

A NYOLCVANÉVES SZELI ISTVÁN KÖSZÖNTÉSE

A JÓ GONDNOK

P A P J Ó Z S E F

A nyolcvanéves Szeli Istvánnak

Ő az
aki pogácsát süt
hamuban
útravalóul
az ábrándozónak
ha elindul szerencsét próbálni

Ő az
aki gesztenyéjét
maga
kaparja ki a tűzből
és megtisztítva
fehérlőn
elébünk rakja

Ő az
aki elkábított folyónk
pósványos fövenyét fürkészi
és remegő ujjaival
felnyitogatja
a tetszhalott kagylókat

igazgyöngyöt
remélve szívükben

Ő az ő az

Aki alázatos szolgája
városának
aki állhatatos aki buzgó
lehajol egy elfelejtett szóért
(elgurult garasért)
és felcsillantja hajdani fényét
máskor egy emlék
a lét
fonala
akad kezébe
amit a múlt rétegei
zárványként
rejtenek előlünk
(vagy őriztek számunkra)

Mindüket
gondosan
tisztába teszi
a helyükre rakja
és önnön vérébe
mártogatott pennája
gyöngybetűivel
leírja leleteit

Mert a pogácsa
elfogy a végenincs úton
a gesztenyéből
morzsányi sem marad
s a mostoha kor hézagaiban
az igazgyöngy is
elhányódhat
valaki gondatlanságából

Csak amit írásba foglal
abban van bizodalma
az őrzi majd
s lobogtatja
szenvédélye lángját

Ír hát
ír
ír
s világol nekünk.

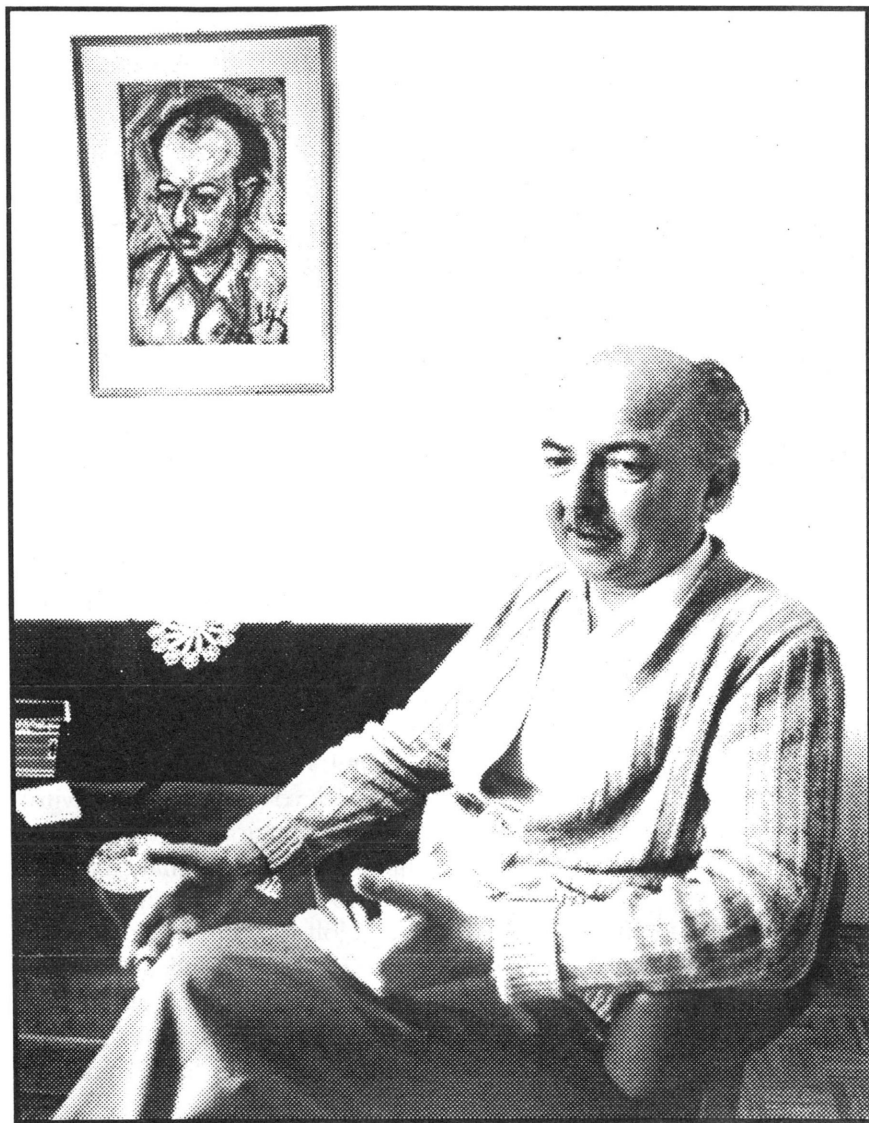
EMLÉKEZZÜNK

PENAVIN OLGA

Az „emlékező ember”, mégha szelektív memóriával, emlékezettel rendelkezik is, így a matuzsálemi korban is sok mindenre emlékezik. Emlékezik ismerősökre, kollégákra, eseményekre, történésekre, állapotokra, sok és sokféle emléket, emlékképet ápol, őriz ma is élte alkonyán. Így emlékezem én is Szeli „tanár úrra”, a pályakezdő fiatalemberre, a Tanárképző Főiskola másodéves hallgatójára, amikor két másik társával, Juhász Gézával és Nagy Máriával, a sakkozónővel ült a tanterem legutolsó padjában, várták a magyar nyelv előadóját, Nyúl bácsit. Nyúl bácsit azonban nyugdíjba zavarták, és én jelentem meg, némi zúrt okozva. Ők, akik Bárczit, Paisot hallgatták, most egy kezdő főiskolai tanár „kezébe kerültek”. Nekem sem volt éppen mindegy, a latin–magyar–olasz diplomámmal magyar nyelvészetet előadnom. Ők nem tudták feledni a Bárczi-korszakot, én meg állandó kisebbrendűségi érzéssel küszködtem. A háború alatti magyarországi tanulmányaik után meg kellett elégedniük a mi „tálalásunkkal”, ami nem volt éppen a legutolsó, hisz mi is igyekeztünk.

A főiskola elvégzése után évek során – kb. ötven év alatt – sok és sokféle szerepben, situációban, kollegiális együttes működésben találkoztunk, hisz 1945 óta volt tanár, matematikatanár, a magyar nyelv és irodalom tanára (minden szinten oktatott), tanfelügyelő, igazgató, egyetemi tanár, intézeti igazgató, tanszéki főnök, irányító, tudományos kutató, író, közíró, nyelvi kérdések boncolója, akadémikus, zsűritag, elnök, a felkérésekre ugyanis mindig igenlő választ adott, vállalta a legnehezebb feladatokat, ha a kultúrát, a művelődésünk ügyét szolgálhatta.

Fuimus.

Szeli István (Lazukics Anna felvétele)

SZELI ISTVÁN RÓL EGÉSZEN SZEMÉLYESEN

B O R I I M R E

Az ötödikes gimnazista emlékeit kell felidézni, s ezekben az emlékekben azt a harctereket megjárt, a háborúból akkor nemrégiben érkezett fiatal, huszonöt éves egyetemistát, akit a szükség és az alkalmasság állított a zentai gimnáziumban a katedrára a szigorú, irigylésre méltóan fehér hajú Csincsák tanár úr után, aki a stilsztika rejtelmébe akart bennünket, ötödikes gimnazistákat beavatni elsősorban pedáns szigorával. Új tanárunk az irodalomismeret vonzóbb terepének bejárására csábított bennünket. Szabad és inkább baráti, mint tanári viszonyt teremtett diákjaival, e sorokat író emlékezővel is, akihez viszonya, mint húsz esztendővel ezelőtt megírta egykori önmagáról, az ötödikes gimnazistát 1945-ben „egyenrangú partnerének” tartotta. Bejáratos volt Zentán a Csirkepiacra nyíló egyik utca elején lévő lakásába is, s a nyitott gangon megcsodálhatta a megterített asztalnál tanára kedves csemegéjét, a tányéron a legalább négy-öt ujjnyi vastag szalonnát, a tavaszi alkonyatban pedig elkísérhette a Népkertbe, ahol a nőszülni készülő boldog udvarló ment a teniszező feleségjelölt elé. Óráin az irodalom élővé és fontossá, érdekessé vált mind az ötödik, mind a nyolcadik osztályban, amikor tanárunk volt. Pedig nem kis feladatok elé állította tanulóit. A *Bűn és bűnhődés*t elemző zárthelyi iskolai dolgozatomra nemcsak én emlékezem ma is örömmel, hanem a tanár Szeli István, aki e feladat megoldása elé állított: „A föladat egy szabadon választott olvasmány bemutatása volt, aminek a dolgozat írója a *Bűn és bűnhődés* elemzésével tett eleget. Nem is annyira a témaválasztás lepett meg,

hanem az – írta –, hogy a tizenöt és fél éves diák szinte teljesen birtokában volt a fejlett esszéstílus kifejezési eszközeinek, hogy oly magabiztosan bánt a költészettan fogalomkészletével, a világirodalom analógiás példáival, s hogy ezt az egész ismeretanyagot milyen természetesen építette bele a rögtönzött dolgozatszövegbe.” A feladat megoldása most sem a dolgozatot író diákok, hanem a tanárt dicséri, aki elő tudta hívni a diákban bátortalanul pislákoló ismereteket. Az emlékcso-korba pedig hadd tegyek még egy szál adalékot: a *Bűn és bűnhődés* mellett ma is élénken él emlékezetemben egy másik iskolai dolgozat is, amikor Tóth Árpád *Elégia egy rekettyebokorhoz* című versét elemezte az osztály. Kétszeri „hallás” után kellett méltatni az iskolacsengő két megszólalása közötti idő alatt, hiszen Tóth Árpád verseskönyvével a kezében lépett az osztályba, kétszer egymás után felolvasta a verset, s nekünk remekelni kellett, s remekeltünk is! Nem emlékszem, hogy valaki is közülünk nehezményezte volna az ilyen feladványok megoldásának a követelményét. Közben fájlaltuk, hogy 1947-ben Újvidékre költözött tanulni és tanítani, és örültünk, amikor 1948 őszén hírül vettük, hogy ismét tanárunk lesz. Az érettségi bizonyítványunkat az ő aláírása is hitelesíti.

Nem szakadtak meg a kapcsolatok tisztelettel szeretett tanárommal az elkövetkező években sem. Ő a zentai gimnázium igazgatója, én Csókán tanár, s a gimnazista Fehér Kálmán volt a gyalogpostásunk, amikor készülő (s 1955-ben megjelent) *Bevezetés az irodalomelméletbe* című tankönyve kéziratának első olvasói egyike lehettem. 1962-től pedig már együtt dolgozó munkatársak voltunk a Magyar Tanszéken, s nem egy jelentős kezdeményben támogattuk egymást törekvéseinkben, hiszen alapvető célkitűzésünkben egyetértésünk erre biztatott bennünket. Együtt voltunk Bányai Jánossal (akkor még tanársegéd), Major Nándorral és Olajos Mihállyal, hogy aláírásunkkal nyomósítsuk azt a kiáltványt, amelyet a *Híd*ban tettünk közzé *Indítvány a Hungarológiai Intézet megalakítása* címen, s amikor az intézet megalakult, Szelei István igazgatója, én egyik legfontosabb tervmunkálatának, a jugoszláviai magyar irodalom múltja kutatásának voltam a vezetője. Együtt voltunk a Forum Könyvkiadó *Hagyományaink* címen indított kiadványsorozatának a szerkesztőbizottságában Juhász Gézával hármásban. Végül is kettőnk kitarító összefogásából született az a kis munkaközösség, „műhely”, hogy középiskoláinkat magyar irodalmi olvasókönyvekkel és irodalomtörté-

neti összefoglalókkal lássuk el: Szeli Istvánnak *Az irodalom könyve* az I. osztály számára 1963-ban, az enyém, a második osztályosoknak 1964-ben jelent meg s fokozatosan egészült ki mind a négy középiskolai évfolyam számára készült nyolc tankönyv. Közösén írtuk meg a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében készült hatkötetes magyar irodalomtörténet hatodik kötetébe 1966-ban *A magyar irodalom Jugoszláviában* című részt, majd 1982-ben *A magyar irodalom története 1945–1975* című nagy összefoglaló negyedik kötetébe *A jugoszláviai magyar irodalom* című fejezetet.

E nem teljes emlékekkel fűszerezett bibliográfiai szemlével párhuzamosan egy gazdagabb szemle is megírható azokról a művekről, amelyeket Szeli István kiegyensúlyozott, alkotó, művelődés- és irodalompolitikánkba merülő tudós egyénisége alkotott, aki ezeket írva tágabb horizontokat is pillantásával befogó eszmetörténésze nemcsak a vajdasági magyar irodalomnak a maga is vállalta tizennégy könyvével, ahogyan azokról számot adott legújabb, most megjelent *Emlékezések könyve* című kötetének kiadói jegyzete. Az eszményi tudós magatartásának leírását Bárcki Gézárról beszélve maga fogalmazta meg: „Intelligens szellemsége... éppúgy ellenállt a nyelvi, nyelvhasználati, nemzeti s minden más kizárólagosság, szólam és illúzió kísértésének, mint ahogy teljes tudását és tekintélyét mozgósította a nyelv életterét veszélyeztető erőszakos beavatkozás, pl. az államnak, a hatóságoknak, a kormányzati szerveknek a nyelvszabályozásra formált jogigénye ellen.”

Mínta a magyar–délszláv kapcsolattörténeti stúdiumokkal jegyezte volna el magát már pesti egyetemi tanulmányai idején, amikor *Az ember tragédiája* délszláv recepciójával foglalkozik, majd első, nagyigényű könyve is, a *Hajnóczy és a délszlávok* (1965) eszmekörében ott vannak a kapcsolattörténeti indíttatások, párosulva történelmi kitekintéssel és eszmetörténeti vizsgálatokkal, de egy költői bravúrral is, a horvát jakobinus dal magyarításával. Az életmű egy egész vonulatának domborzata rajzolódik elénk, ha a fentiekhez soroljuk a Székács Józseffel való foglalkozást: a Vajdasági Tudományos és Művészeti Akadémián Székács József délszláv népdalfordításairól ad elő 1983-ban, s ugyanerről könyvet is ír *Székács József és műve* (1986) címen. E kapcsolattörténeti vonulat mellett ott van a másik, a „nemzeti irodalom – nemzetiségi irodalom” fogalompárjában összegeződő érdeklődése – a vajdasági magyar irodalom tanulmányozásának a közvetlen következményeként, s egyforma

figyelemmel és szempontjai gazdagságával kíséri a magyar kultúra útjait Jugoszláviában, s ugyanennek a kultúrának az „élettanát” is figyelve a „peremkultúra” fogalmában lelve felismeréseinek terminológiai megjelölésére. Fontos és produktív felismerése volt, hogy a kisebbségi kultúra interpretációja elképzelhetetlen a nyelvi kultúra vizsgálata nélkül, és tapasztalatait e téren három pillérre helyezte: etikaira (*Nyelvhasználatunk etikája*, 1985), a „nyelvi őrszolgálat” kérdésére, hiszen a kisebbségi íróknak és tudósoknak a „nyelvi vártán” is állnia kell (*Hosszú útnak pora . . .*, 1991) és a *nyelvi kultúra problémáinak előtérbe helyezésére* (*Nyelvünk, kultúránk, nyelvi kultúránk*, 1997), s ide kell kapcsolnunk a fiatal Bárczi Gézáról írt könyvét is (1996), bevilágítva a nyelvtudós vilásképe kialakulásának homályban maradt részleteibe. Szinte természetes mindezek után, hogy a magáról valló tudós is könyvekben kínál adalékokat a maga pályaképe megrajzolásához, gondolok részben a *Történi történelem* (1981), részben az *Így hozta a történelem . . .* (1988) című kötetekre. E művek mutatják, hogy a hűvösnek feltételezett tudósunk lírai a vilásképe, s éppen ezek az írásai jogosítják fel egykori diákját, majd a vele együtt dolgozó társát, hogy maga is a személyes közlésre váltson át, a rideg, tárgyias előadást a vallomás szelídebb változatával cserélje fel, elkerülve az elemzés könyörtelenségét is. Mert akit megismertem, huszonöt éves fiatalember volt, most pedig a nyolcvanévesnek kíván erőt, egészséget a maga és a *Híd* szerkesztősége és olvasói nevében, mint kívánni illik. Írta pedig a most már hetvenkét éves szerkesztő, s idézi az ünnepeltnek a legújabb könyvébe (*Emlékezések könyve*) neki dedikált mondatot: „öreg és örök barátsággal”.

REGGELI TALÁLKOZÁSOK

KALAPIS ZOLTÁN

Hetven felett az ember életrendje már megállapodott – reggeli bevásárlás, délutáni pihenő, időközben pedig egy kis tedd ide-tedd oda –, ebből kiforgatni alig lehet. Minden lépése jól kiszámítható, talán még az is, hogy meddig tart az élet . . .

Korán kelő lévén hat után már tejjel, kenyérrel, újsággal a kezemben nyitom a liftajtót, majd egy-két óra múlva előfordul, hogy újra lemegyek, hogy megvásároljam azt, amit elfelejtettem, esetleg csak azért, mert némely bolt később nyit.

Nos, ilyenkor, a második „nekifutás” idején szoktam olykor találkozni nyugdíjas kollégámmal, Szeli Istvánnal, aki mindenkinek csak Tanár Úr, még nekem is, az autodidaktának.

Messziről látom imbolygó alakját – már egy ideje elunta a frisset, csak a lassút járja –, kezében az elmaradhatatlan csendes társa, a sétabot. Alighanem rosszul fogalmazok: ez valójában egy könnyű, vékony sétapálca, ezüstnyelű. Családi ereklje. Öregapja, Szeli Antal tanító, korán alighanem egyetlen óvó bácsija – akinek a helytörténész Dudások egyike rigmusokba foglalta bohém életét –, vette beamter fiának 1896-ban, a millennium évében. Krúdy hősei hordtak ilyeneket a sétatereken, a lombos fák alatt, de ennek a mostaninak már sokkal prózaibb a rendeltetése: az a funkciója, hogy viselője három lábon járjon.

Ahogy közeledik, magasba emeli horgas pálcáját, s tiszteleg vele, mint a katonatisztek kardjukkal. Egy kicsit feszélyezve érzem magam, mert a szabályzat szerint nekem az ilyesmi nem jár, hiszen még

karpaszományos sem voltam, csak közönséges baka. Valójában nekem kellene szalutálnom kultúránk marsallja, művelődési életünk Nesztóra előtt. Mire közelebb kerül, addigra elhessegetem ezeket a „katonásdi” gondolatokat, amelyekhez egyébként sincs semmi közünk, nem beszélve arról, hogy rezervisták sem vagyunk, kikoptunk már a tartalékállományból is.

Afféle „civil bagázként”, ráérő, kivénhedt kegydíjasokként váltunk néhány szót, meg szomszédként, sorstársként („hogy szolgál az egészséged?”), de bevásárlóként, két személyre zsugorodott családjunk mindennapi ellátójaként is. Korábban beteg, ágyban fekvő feleségének „rendeléseit” teljesítette, amióta özvegy lett, rá nehezedik minden teher, meg a hozzá költöző fiára. Ma leves lesz csirkeaprólékból, tudom meg, ehhez kell egy csomó zöldség, amit majd a kofáskodó bosnyák menekültnél vesz meg. Én virágföldért jöttem le. Elújságolom neki, hogy feleségem jóvoltából az egyik mellékhelyiségben telelt növények máma kikerülnek a teraszon sorakozó plasztik edényekbe. Oda kell a sokféle keverékből álló, tápdús termőföld. A hosszú téli kényszerszikkadás után gyorsan teleszívják magukat az éltető nedvekkel, úgyhogy nem is bokrokká, hanem bársonyos levelű, tömött muskátlisövényvé válnak, sok-sok sarjadó rüggyel. Tavaly is, virágfakadáskor, csaknem százat számláltam meg . . .

Ilyesfélékkel traktálom a tudós professzort, aki azonban most, akár csak én, a „háziférfi” szerepében van itt (ha van háziasszony, akkor talán lehet háziférfi is). Miután szépen különválasztottuk a fontosat a kevésbé fontostól, sort kerítünk az érdeklődési körünkbe vágó témák boncolgatására is. „Hallottad-e”, „olvastad-e”, „járt-e a kezében”, „megvan-e neked ez vagy az”, „befejezted a . . .”, „mihez fogtál hozzá” – ilyen és ehhez hasonló kérdések merülnek fel, önbizalmat is gerjesztve, abban az értelemben, hogy öregember nem vén ember . . . Esetleg csak „emlékező ember”, mint ahogy a nyolcvanadik születésnapjára megjelent *Emlékezések könyve* sugallja. Olvasóját még a búcsúzás hangja is megérinti, a vég, az elmúlás hangulata, „ez az utolsó munkám” szomorúság kedélyállapota. A szerzőknek azonban nem szabad mindent elhinni, mondták már mások is, nem azért, mert nem mondanak igazat, hanem azért, mert nem mondanak el mindent. Saját fülemmel hallottam hivatkozását a hosszú életű ősökre – a kilencvenhat éves öreganyjára, a kilencvenéves anyjára –, ami, ugye, nem más, mint utalás arra, hogy az

utódok is esetleg számíthatnak a matuzsálemi korra. Új könyvét Zentán a Thurzó Lajos Közművelődési Központnak ugyanabban a termében mutatták be, amelyben a *Hosszú útnak porát* . . . is prezentálták hetvenedik születésnapja alkalmával. Ha tréfás hangon is, de félreérthetetlen célzás történik arra, hogy itt most egy új hagyomány van születőben, a hetvenedik és nyolcvanadik után jöhet majd a kilencvenedik is, ugyanott, a zentai művelődési házban . . .

Lassabban a testtel – veszem fel a fonalat –, ilyen korban már óvatosabb is lehetne az ember, nem lehetne kiegyezni a nyolcvanötben?

Nyolcvanöt vagy kilencven, ebenguba. A lelke mélyén ő is tudja (s vele együtt én is, aki a magam hetvenhárom évével akár kezét csókolommal is köszönhetnék neki), hogy több van mögöttünk, mint előttünk, akárhogy is számítjuk, az út végét járjuk, s ballagunk az Isten kertje felé: ő a zentaiba, én az újvidékibe . . .

Ilyen sötét gondolatokkal nem emésztjük magunkat reggeli találkozásaink során. Láttam ugyan mély gyászban felesége halálakor, vagy kedvetlenül, ha betegség sanyargatta, de általában „vidámak és bohókák” vagyunk, mivel kevéssel is beérjük. Őt fel szokta dobni egy-egy tanszéki találkozó („a magyar nyelvi és irodalmi műveltség fenntartásának és ápolásának talán legfontosabb intézménye ezen a magyar kultúra szempontjából terméketlennek tartott tájon” – írta egy helyütt), egy-egy irodalmi est vagy könyvbemutató. És persze szülővárosának rendezvényei, ahová szinte mindig meghívják, kocsival jönnek érte, vendégül látják. Meghatóan ragaszkodik Zentához, ahol bölcsője ringott és díszpolgár lett, ahonnan elindult vaskereskedő-inasként és egyetemi tanárrá, akadémikussá vált. Annyira lokálpatrióta, hogy ereiben talán még a Tisza vize is kimutatható. Most már többet tudok az ő szülőhelyéről, mint az enyémről, ami persze nem is olyan nagy kunszt, mert a messzi Argentínában születtem, s egyéves koromban hoztak haza, úgy-hogy élményeim nincsenek, ismereteim másodkézből valók.

Szeli István minden zentait számon tart, a derékba tört ígéreteket is, tudományos tevékenységet emleget még ott is, ahol tudományos munka nincs, vagy elenyésző. Ilyen esetekben is csak arról lehet szó, amit már évekkal ezelőtt megfogalmazott: „Egy készülő, önmaga megteremtésére vállalkozó kultúra nem mondhat le egyetlen összetevőjéről sem . . . hogy egy közösség kulturális képe megalkotott legyen, a kimagasló csúcson

kívül a szelídebb lankákat is bele kell illeszteni a képbe.” Ősök, alapkövek után kutatva magam is megfogadtam ezt a tanácsot, bár olykor kétségeim is megmaradtak.

Akárhogy is nézem, Zenta már mintegy százötven éve a világ közepe, mivelhogy a családi emlékezet a XIX. század derekáig ér, egy kis megerősítéssel azonban a XVIII. századig is. Az öreg Szeli Antal már Zentán született (1901-ben halt meg), de gyermekkorában még Brassóban töltötte a vakációt öregapja szőlejében. A korábbi kibocsátóhely már ködbe vész, alighanem Alsó- vagy Felsőszeli lehetett (Máramaros vm., galantai járás), amely most Szlovákiához tartozik Dolné Saliby, Horne Saliby néven. Na, tessék, most csak mondja valaki, hogy nincs valóságalapja annak a hiedelemnek, hogy minden rendes magyar ember előbb szlovák volt (vagy német, bunyevác, horvát, szerb, esetemben bolgár), lehet, hogy ezentúl úgy kellene köszöntenem, hogy Saliby úr!

Komolyabbra fordítva mondanivalómat beszélgetéseink témáiról, elmondhatom még, hogy a Tanár Úr gyakran szóba hozza egykori tanárait is. A középiskolából dr. Petényi Gyula magyartanárt („én mindig a legjobb dolgozatokat írtam nála”), Cellik István latintanárt („Horatius epódoszait egzamináltatta velem”), az egyetemről pedig Szekfű Gyulát, Horváth Jánost, Pais Dezsőt, Zsirai Miklóst.

Lassan-lassan már csak a régi emlékeink élnek bennünk, azokat idézzük . . .

Így telnek tehát ezek a mi véletlenszerű reggeli találkozásaink. Ha keresném, az egyik napon azonban biztosan megtalálnám házunk előtt: szombaton reggel az öntött túróval érkező mozsori tejesasszonyra várakozva. Ez a tejtermék egyébként csak a mi szótárunk szerint öntött túró (Srpskohrvatski–mađarski rečnik II.), egyébként oltott vagy ótott túró.

Most, hogy ezt tisztáztam, elmondanám még azt is, hogy találkozásainkat nem bízuk mindig a véletlenre. Gyakran tárcsázuk egymást egy-egy elfelejtett adat vagy elkallódott folyóirat ügyében, egy-egy könyvért vagy fénymásolatért. Becsöngetünk egymáshoz a kért valamiért, apró figyelmességgel a kézben, vagy azzal távozva. Legutóbb a zentai rendezvény meghívóját vehettem kézhez a szintén nyolcvanéves Kaibara Ekiken XVII. századi japán filozófus, tudós és esszéíró négysorosával (Kosztolányi Dezső fordításában): „A mult, a mult / a porba hullt. /

Mint röpke éj, oly gyorsan elhaladt. / Jaj, mit álmodtam nyolcvan év alatt.”

Hát így múlnak napjaink véletlen és tervezett találkozásainkkal, itt a szellős és lombos Limán I-en, a dunai sétányra és a Strandra vezető, Fruška goráról elnevezett utcában, annak is egy sűrű blokkházában és egy piros toronyházában.

Elillanó életünk hátralevő minutái . . .

TISZTA LELKIISMERETTEL (I.)

Beszélgetés dr. Szeli István akadémikussal abból az alkalomból, hogy közelgő 80. születésnapja alkalmából az Ünnepi Könyvhétre megjelent az Emlékezések könyve című új kötete

– A Tanár Úr '81-ben valami olyasmit mondott, hogy amikor az ember betölti a hatvanadikat, akkor már ne nagyon tervezzen, és legfeljebb csak annyit csináljon, amennyit bír. Hál' istennek ehhez nem tartotta magát. . . . Hogy telik a nyugdíjas időszak?

– Annak most már huszadik esztendeje, hogy nyugdíjban vagyok, és lassan meg is feledkezem ezekről a bölcsességeimről, amelyekről itt-ott nyilatkoztam, de nem én magam tehetek arról, hogy íme, még mindig jelen vagyok ebben a világban, noha hatvan már jócskán elmúltam. Valahogy a nagyszüleimre, dédszüleimre gondolok, akik mind kilencvenen fölül voltak, amikor távoztak az életből. Az egyik dédanyám a '48-as szaladásnak aktív részese is volt, Zentáról Szegedre . . . Hogy azonban visszatérjek arra, mi minden foglalkoztat mostanában: egy könyv megírásán dolgoztam az utóbbi időkben. Ennek a meglehetősen hosszú pedagógiai pályának a tapasztalatait gyűjtöttem egybe, s azt próbálom most egy könyvbe összesűriteni, méghozzá olyanformán, hogy nem emlékképeket, tehát nem magát a tárgyasult emléket fogalmazom meg, inkább emlékezésről van szó benne, tehát lélektani folyamatról.

– Mikor döntötte el, hogy tanári pályára lép? Ez valamilyen korai példaképek követése volt? Mi hozta az elhatározást?

– Olyan tizenöt, -hat éves koromban ötlött föl ez a gondolat bennem, amikor az akkori viszonyok között – a harmincas évekre gondolok, a régi jugoszláv idők harmincas éveire – Zentán csak algimnázium működött, az egykori főgimnáziumot ugyanis leépítették a királyi diktatúra

alatt. A négy gimnáziumot elvégezve azután fölmerült bennem, hogy most mit tehetek, mit kell tennem a következőkben. Hároméves kiesés következett be a tanulmányaimban, míg végül a hosszú pauza után valamilyen diákmentő akció révén hozzájutottam egy ösztöndíjhoz, amiből azután Szabadkán tovább tanulhattam. És akkor vettem észre, hogy ez a három esztendő, ami így kimaradt a tanulmányaim sorából, valamire megtanított engem: az életet a maga realitásaiban élni, tapasztalni, észlelni és levonni a levonandókat, a tanulságokat belőle. Akkor úgy láttam, hogy az egyik legnagyobb fogyatékoság a mi életünkben az, hogy a tanintézeteink nem állnak a hivatásuk magaslatán. Ki is fejtettem aztán néhány cikkemben, abban a könyvben is, ami most jelent meg, hogy ezek a tapasztalatok aztán mit eredményeztek. Lényeg az, hogy tizenöt, -hat éves koromban döntöttem további sorsomról: tanárnak kell lennem, mert ezen, ami a mostani iskolában folyik, ezen változtatni kell. És én akkori nagy optimizmusomban úgy hittem, hogy majd változtathatok is. Ez volt a döntő, ösztökélő mozzanat, ami a tanári pályára vitt. Aztán ment minden a maga útján, persze nagy zökkenőkkel, kihagyásokkal, mert hát közben lezajlott egy világháború is, amiben részem volt keleti fronttal meg egyéb viszontagságokkal. Ismét egy nagy pauza állt be tanulmányaimban, mert a pesti egyetemi éveimet ott kellett hagynom a háború miatt. És jött 1948, aztán a szakadás a keleti blokkban, meg . . . egyszóval sok mindenféle, ami ismét lehetetlenné tette a továbbtanulást, és tizenöt esztendő kihagyás után, valamikor '58-ban sikerült az államvizgát letennem, illetve '58-ban kerültem olyan helyzetbe, hogy Sőtérnél, Pais Dezsőnél és másoknál letehessem az államvizgát. Tehát ezek voltak pályám elhatározó motívumai. Voltaképpen az én egész negyvenesztendő aktív tanárkodásom abban merült ki, hogy igyekeztem megfelelni magam egykori ideáljainak. Hogy ez mennyiben sikerült, mennyiben nem, az nem az én megítélésem dolga, de örülök annak, hogy egykori hallgatóim, diákjaim szívesen emlékeznek vissza azokra az évekre, amikor közünk volt egymáshoz.

– A Tanár Úr életrajzát nézve felvetődik a gondolat, hogy szereti a kockázatot, szeret újrakezdeni, szeret első lenni. Ugyanis egészen fiatalon, talán az egész országban a legfiatalabb igazgatóként volt a zentai főgimnázium élén, elsőként ment külföldi tanulmányokra a háború után; 1918-tól számítva elsőként doktorált magyar nyelven nálunk, első igazgatója, alapító-igazgatója volt a Hungarológiai Intézetnek, a Tanár Úr adta ki

nálunk az első magyar nyelvű középiskolai tankönyvet a háború után stb. Szereti a kezdést?

– Korántsem! Ha jobban meggondolja az ember, ez voltaképpen nem valamilyen túlzott ambícióknak a következménye volt, hanem kényszerhelyzeteké. Ezeket a feladatokat vállalni kellett, csinálni kellett valakinek, és úgy látszik, kevesen voltunk, akik vállalták, hogy eleget tesznek az ilyen feladatoknak, mint például ismét fölfejlesztteni egy algimnáziumot főgimnáziummá, vagy szinte semmiből teremteni programokat, tankönyveket, intézményeket vagy egyesületeket szervezni, beleszámítva még az Akadémiát is . . . Valóban, ezt valakinek csinálni kellett. Én mertem csinálni. – Nem azt mondom, hogy jól csináltam, de vállaltam . . . Nem azért, mert különleges képességeim ezt lehetővé tették, hanem egyszerűen arról van szó – ahogy az előbb említette –, hogy beledobtak a mélyvízbe, és ott helyt kellett állnom.

– Menjünk sorjában. Az első jelentősebb állomás Zenta, a gimnázium fölfejlesztése. Egyáltalán mit jelent a Tanár Úrnak Zenta?

– Hát, Zenta . . . Nemrégiben a *Forrás* című kecskeméti folyóirat arra kért, hogy beszéljek arról a városról, községről, helyről, amely a legmélyebben él bennem. És annak ellenére, hogy most már Újvidéken éppen annyi esztendő töltem el (negyvenet), mint amennyit Zentán, azt kell mondanom, hogy itt mindig valahogy vendégnek éreztem magam. Viszont akárhányszor Zentára utazom, akkor mindig *hazautazom*, annak ellenére, hogy már senkim az égvilágon az élők között Zentán nincsen. De a *hazautazni*, valakihez-valamihez szervesen, organikusan oda tartozni, ez az ösztön az, ami engem Zentához vonz ma is. Az *Emlékezések* könyvében rengeteg zentai élményanyagom van feldolgozva. Nemcsak a diákévek, nemcsak a családalapítás, és nemcsak az első közéleti szereplés fűz Zentához, hanem egy olyan atmoszféra, amit én sehol másutt nem találtam meg. Ez az oka annak, hogy Zenta áll minden tettem, gondolatom háttérében. Családi titkot mondok el, de talán érthető lesz ez is: Újvidéken két unokám él, de az anyjukat (a menyemet) Zentára küldtem megszülni őket, hogy az anyakönyvi kivonatban az szerepeljen: „született Zentán” . . . Van ennek a zentai voltomnak egy érdekessége is. Sokszor emlegettük mostanában, kilencvenhatban, -hétben, a zentai csata háromszáz éves évfordulója alkalmából azt, hogy én magam is a zentai csata napján születtem – igaz, néhány évszázaddal

később –, szeptember 11-én. Ilyen mozzanatok játszanak közre többek között, amelyek az embert érzelmileg is kötik a szülővárosához.

– *A Tanár Úr a zentai gimnáziumban tanárként, igazgatóként dolgozott, utána a Tisza mente tanfelügyelője volt, később tankönyvíróként, egyetemi tanárként dolgozott – töviről hegyre ismeri a vajdasági magyar nyelvű oktatás történetét, fejlődését, problémáit . . .*

– Abban az időben, '45-től kezdve, valahogy nagyobb – nem is tudom, minek nevezzem – kedvvel-e, nagyobb elánnal, nagyobb erőbefektetéssel, lelkesedéssel-e, nem tudom, miféle többlettel dolgozott az a pedagógus, mint ma. Ma pl. teljesen jogosnak ítéljük meg a sztrájkot. Annak idején eszünkbe sem jutott (pedig az is elég nyomorúságos világ volt), hogy netán munkabeszüntetéssel adjuk tudtukra az illetékeseknek a szociális helyzetünket. Képesek voltunk még arra is, hogy a tanyavilágot járjuk biciklin, hetven–nyolcvan esztendő írástudatlan öregasszonyokat tanítsunk írni-olvasni. Ma ilyesmiről szó sem lehet! Nemcsak azért, mert ma sokkal kevesebb az írástudatlan, mint akkor volt – most is akad –, hanem más volt a hozzáállás, az ambíció, más fűtötte az embereket, mint ma. Ma bizony legtöbbször csak afféle kenyérkereseti forrásnak tekintik a pedagógiai pályát. Nem akarok általánosítani, de valahogy az a vállalkozó szellem, ami akár egy Szabó Györgyöt, akár egy Korom Tibort és sok más fűtött, az mintha lankadna, és nem volna olyan intenzív, mint annak idején.

– *A Tanár Úr részese volt az anyanyelven történő oktatás megszervezésének, kialakításának. Miért tekinti ezt fontosnak?*

– Az anyanyelvű oktatást semmi nem helyettesítheti! Miért? Hát ezt is kifejtettem több könyvemben, többek között a Bárczi Gézaról szóló könyvemben is. Az anyanyelvnek a képzettartalmai, hangulati világa, asszociációs tere, „holdudvara” semmivel nem helyettesíthető. Ha hallok idegen nyelven egy szót, azt könnyen be tudom helyettesíteni a magyarral, de annak az idegen szónak a kimondásával nem jár bennem együtt mindaz, a képzeteknek az a rajzása, sokasága, ami a magyar szóval együtt jár. És éppen ezért van az, hogy ha az ismereteket anyanyelvemen fogadom magamba, tehát anyanyelvemen tanulok, akkor a fogalmak láncolata sokkal erősebb, szilárdabb és tartósabb lesz, mintha egyszerűen csak elvont jelentéseket rakok egymás mellé, mert abból soha nem alakul ki egy olyan képzetsor, amely az egész fogalomkört bevilágítja, érthetővé teszi, és mélyen beágyazza tudatvilágomba.

– *A kezdések sorába tartozik az is, hogy első elnöke volt a Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Egyesületnek. Irodalomtörténész létére igen sokat foglalkozik a nyelvvel . . .*

– Mondjam azt, hogy ezt is úgy örököltem? Horváth Jánosnak, akit én a legnagyobb magyar irodalomtörténésznek tartok ma is, és mondhatom, büszke vagyok arra, hogy a tanítványa voltam a negyvenes évek elején, Horváth Jánosnak nem egy dolgozata, tanulmánya foglalkozik az egyetemi hallgatók nyelvvel, íráskészségével. A *Tanulmányok* című kötetében is van egy hosszabb tanulmány, amelyben erről beszél. Ezt a témát a kezdettől fogva magaménak éreztem, nemcsak azért, mert Horváth János, Bóka László és mások is foglalkoztak vele, hanem én magam is tapasztalom, hogy sem irodalom, sem művészet és semmilyen más szellemi életforma, kellő nyelvi ismeretek nélkül nem művelhető. A nyelv alapvető föltétele minden szellemi tevékenységnek. A nyelv nemcsak a fogalmak, nemcsak a tudás, nemcsak ismeretek gyűjtőedénye, hanem ugyanakkor egy egész belső világnak a tükröződése is. Így kell tekintenünk rá, ezt kell értékelnünk a nyelvben. Sokkal szélesebb, tartalmasabb, gazdagabb fogalom, mint amit a köznapi beszédben értünk rajta. Nem olyan régen még előadást is tartottam erről, a tanszéki kollégák pedig azzal tiszteltek meg, hogy nemrégén „élőnyelvi” nemzetközi konferenciájukon elsőként szólaltattak meg arról, hogy milyenek látom a nyelvkérdést a mai világban – annak ellenére, hogy valóban nem vagyok nyelvész! Az „élőnyelv-konferencia” nyilván nem lexikológusok, nyelvtörténészek, vagy az összehasonlító nyelvészet szakembereinek az ügye – az élőnyelv mindannyiunké, és ezért mindannyiunknak tenni kell érte valamit. Ezt az elvet próbáltam hangoztatni, és ma is ezt hangoztatom, ahol csak lehet. Ugyancsak a *Forrás*nak küldtem a napokban erről a témáról egy tanulmányfélélet, amit a tanszéki értekezleten olvastam fel, úgyhogy ez ma is foglalkoztat, állandóan, egész pályám alatt legfontosabb dolgaim közé tartozott.

– *A nyelv kérdéséről beszéltünk, logikusan következik a Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke. A Tanár Úr több írásában is rámutat arra, hogy ennek a vajdasági intézménynek nem grammatikára, nem irodalomtörténetre kell elsősorban oktatnia . . .*

– Itt valóban arról van szó, hogy a kisebbségi embernek az öntudatra nevelését kell mindenekelőtt biztosítani, azt, hogy érezze, tudja, milyen kultúrához tartozik, honnan szívja ez a kultúra a nedveit, miféle intéz-

ményei vannak, melyek a létformái ennek a kultúrának. Egyszóval sokkal tágabban, szélesebben kell tekintenünk a feladatunkra, nem pusztán olyan módon, hogy megtanulom a leckét, fölmondom, és ezzel eleget tettem a kötelezettségemnek. Éppen ezért negyvenéves pedagógiai pályám alatt is sokkal nagyobb súlyt fektettem az ilyen szemlélet kialakítására, mintsem a tárgyi ismereteknek a tudására. Mivel stilisztikát is tanítottam (sok mindent tanítottam, többek között stilisztikát is, annak ellenére, hogy mint többször hangsúlyozom, nem vagyok nyelvész), ott is a nyelvnek, a stílusnak és a gondolkodásnak az egységét próbáltam megmutatni, és annak a hátterét, tartalmait megvilágítani.

– *Az utóbbi években elég sok szó esett róla, tanácskozásokat, megbeszéléseket is szerveztek a témára, hogy mi az értelmiség szerepvállalása, mi az értelmiség kötelessége ezen a mi vidékünkön . . .*

– Ezt a kérdést már többen is fölítették, és én majdnem minden esetben Arany Jánosra hivatkozom – kedvelt költőm egyébként Arany János. Tőle is megkérdezték annak idején újságírók és más egyéb érdeklődők: hogyan is tehet eleget a költő a nemzeti feladatainak, miképpen tud eleget tenni ez irányú kötelezettségének. Arany Jánosnak az volt a válasza: úgy, hogy jó verseket ír. Ezen, egy kissé leegyszerűsítve a dolgot, én azt értem, hogy ha az ember a feladatkörét, a feladatait, teendőit lelkiismeretesen, minden tudását latba vetve végzi, akkor eleget tett társadalmi, nemzeti és minden egyéb kötelezettségének. Ezért kell elsősorban a munkahelyünkön tökéletesen végeznünk azt a munkát, amit vállalunk. Aztán, hogy az értelmiség hol, miben vesz, vagy nem vesz részt, az már más kérdés. Én ma is azt hiszem, azt vallom, hogy ha valaki a maga munkakörében feladatainak teljes egészében eleget tesz, akkor voltaképpen eleget tett a maga nemzeti feladatainak és kötelezettségeinek is.

– *Nálunk természetesen az értelmiség szerepvállalását a kisebbség szemszögéből közelítik meg. A Tanár Úr közéleti szereplése és valamennyi írása tükrözi a kisebbség melletti sorsvállalást. Mikor szembesült először a kisebbségi léttel?*

– Tudatosan ez eléggé későn jelentkezik az embernél, de egész gyerekkorától kezdve érzi azt, hogy egy közösségnek a tagja, s mint ilyen kell hogy az életben jelen legyen. Kezdve az iskoláztatástól végig az egész életpályán. Én valamikor a harmincas évek közepe felé döbentem rá néhány olyan mozzanatra, ami aztán döntően hatott ki a

pályaválasztástól kezdve a kisebbségi sorsvállalásom minden egyes tet-tére és cselekedetére. Amikor a hároméves pauza után '38-ban Szabad-kára kerültem a főgimnáziumba, ott már találkoztam emberekkel (töb-bek közt Kek Zsigmonddal is), akikhez el-eljárogattam, s kaptam olyan útmutatásokat, könyveket és tanácsokat, amiket azután e tekintetben is fel tudtam használni. Ahogy később követtem az életpályáját, láttam, hogy tetteiben, feladatvállalásaiban és írásaiban szüntelen jelen van az a tudatos kisebbségi gondolat, tehát egy nemzetiségi és nyelvi közös-séghez való tartozásnak a tudata, ami azután meghatározza a cselekvé-seit is minden téren. Többek közt az én pályaválasztásom is ezzel függ össze mint kisebbségi öntudatom megnyilvánulásának egyik formája.

– *Érezte-e hátrányát a pályája során annak, hogy kisebbséginek szüle-tett?*

– Minden időben és minden rezsimben, mindenféle kisebbségi álla-potban jelen vannak ezek a hátrányok, és könnyen kimutathatók. Éppen a kisebbségi élet tapasztalatai tanítják meg az embert arra, hogyan lehet ezeket a hátrányokat azután eliminálni, hogyan lehet ezeken az ember-nek túltennie magát. Én azt hiszem, hogy jórészt a közéleti pályámon is ez mutatkozik meg, hogyan, miként kell ezeket a hátrányokat előnnyé változtatni, ha lehet... de legalábbis megszüntetni.

– *Ezt célozták azok az írásai, könyvei, mint amilyenek az Utak egymás felé, a Hajnóczy, a Székács...*

– Igen, ezek többé-kevésbé az itt élő népek együttélésének a téma-körére vannak hangolva. Hajnóczy vukovári alispán volt II. József alatt a felvilágosodás korában. Ő is azok közé tartozik, akiknek a munkáiból még ma is sok tapasztalatot le lehet szűrni. Kimondja például: nem a tolerancia, hanem az embereknek teljes egyenjogúsága kell hogy ér-vényre jusson, és az hozza majd meg a várt gyümölcsét ebben az életben. Tehát nem *hirdetnünk* kell az elveket, a tolerancia elvét, hanem azoknak az elveknek a tanítása szerint kell élnünk, akkor válunk valóban egyen-rangúvá és egyenjogúvá.

(Befejező része a következő számunkban)

Az Újvidéki Televízió Faggató című félórás portréműsorában hangzott el két folytatásban 2001. május 22-én és 29-én, valamint az ismételtesben 23-án és 30-án. A szerkesztő-riporter Kartag Nándor volt.

AZ EMLÉKEZÉS FORMÁI

BENCE ERIKA

Szeli István: *Emlékezések könyve*. Vallomás, tanúság, számadás. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001

Az *Emlékezések könyve* az – mondja róla szerzője –, „amire e szó szerkezet valódi, közvetlen jelentése utal: kulturális és tudományos életünk egy résztvevője (hivatása gyakorlásával kapcsolatos) élményeinek, tapasztalatainak, viselt dolgainak, a vele és általa törtéteknek két könyvfedél közé sorolása mások számára is okulásul” (176. l.). A megéltség, a tanúságtétel és az összegezés formáit jelentik műfajai: az „értelmi és érzelmi síkon zajló történés”-ként értelmezett *emlékezés* folyamatát rögzítik. Épp e lélektani aspektus az, ami megkülönbözteti őket a vallomás nyelvezetét és a személyesség látószögét érvényesítő, de a folyamat helyett a kimerevített *emlékkép* kategóriáját középpontba állító műfajoktól, mindenekelőtt az emlékirat, az önéletírás, a konfesszió, az értekezés vagy a napló műformáitól.

A kötet egészét lírai hangvétel jellemzi, holott – legalábbis a szerző eredeti szándéka szerint – nem szépprózáról van szó. Ami itt az értekező beszédmóddal történik, nem más, mint az emlékezés hangulatában történő átlényegülés: az esszéizálódás folyamata. Így lesz például a Korom Tiborról vagy a Majtényi Mihályról szóló tanulmány *magánbeszéd*, illetve *elmélkedés*. Ennek az írói attitűdnek a szellemében íródik „szomorú levél” a szülőföldről és keletkeznek „ceruzasorok” a zentai csatáról. Mindezt – olvashatjuk a kötethez kapcsolt Utóhangban – az

idő múlása sebességi dimenzióinak megváltozása és élettani okok: az emlékezés tárgyának („változtatja megállapított helyét tudatunk síkjában”) és a korábbi látószögnek az elmozdulása („tágulása, szűkülése, ferdülése”) idézi elő, azaz a rálátás távlatának növekedésével történő átminősülés. A művelődés- vagy az irodalomtörténeti tanulmány, a kritika, a pályakép, a portré műfaja egyaránt képlékennyé válik a valóság, a visszatekintés és a számadás hangulatában: együttthatóan az emlék(ezés) formai kereteit teremtik meg. Ez, vagyis az *emlékezés* lesz Szeli István sajátos, egyedivé érlelt műfaja. Mindezt túlzó és fölösleges szabadkozása írásainak alanyi hangvétele, látószögének személyessége miatt. Szükségtelen a(z) – önéletíró szuverén világteremtése helyetti – dokumentálás törekvését is mindennek fölé helyeznie, hiszen könyve mégsem lesz „csak” a majdani filológusok munkáját megkönnyítő dokumentumgyűjtemény, s mert épp az irodalomtörténész hangját váltó novellisztikus többlet teszi szövegeit sajátossá, öntörvényűvé, az olvasó képzeletét és együttműködő szándékát megnyitó erejűvé. *Az olvasóhoz* címzett oldalnyi bevezető szöveg ragyogó lírai futam, esszé, novella – esszénovella a szellemnek a fizikumot, a lélek készségének a test erőtlenségét megfellebbező és érvénytelenítő erejéről, vagyis – kimondható és leírható, hiszen a szerző is többször hangsúlyozza ennek az élettani ténynek hatását írásai létrejöttében – az öregségről. Ugyancsak a novella eljárásait érvényesíti az *Utóhang*. Különösen első két bekezdése jeleníti meg előttünk érzékletesen a múltó idő mindent elmozdító, mindent érvénytelenné alakító befolyását.

E dokumentatív jellegű vallomások sorát az *Egy pedagógus emléktársolýából* című fejezet nyitja. Ezekben az írásokban a *tanár* Szeli István emlékezik, akinek közvetlenül vagy közvetett módon, de tanítványa a vajdasági magyar irodalmi élet színe-java (a „csúcsertelmiség”, mondanám, ha nem tartanám elkoptatott tákolmánynak ezt a kifejezést), de aki soha, semmilyen szinten és semmilyen életszakaszában sem felejtett el tanulni, tanulságot levonni. E magatartás és meggyőződés a „tanítók-ról” és a „tanítványokról” (Bárczi Géza, Sinkó Ervin, Bányai János, Gerold László, Bori Imre, Németh István, Juhász Géza) alkotott pályaképek esetében a legkifejezettebb. Nagyon érdekes képet vetít elénk például a Dosztojevskijt olvasó diák Bori Imréről, mégis, ami ebben a több évtizedre visszavezethető emlékben igazán megkapó, az a tanítvány

véleményére és törekvéseire odafigyelő, s azt megbecsülni képes pedagógus gesztusa. A hatvanéves Gerold Lászlót köszöntő írás bevezető része pedig nem más, mint ténylegesen e szerepről szóló elmélkedés: „Százszor is meg kell gondolnia az egyéniség formálására vállalkozó pedagógusnak, mikor jár el helyesen: ha saját szellemi valójának, szubsztanciájának »továbbtenyésztésében« ismeri fel feladatát, vagy pedig neveltjében inkább annak megújítására és korrekciójára törekszik” (55. l.).

A *Holtak kertje* című második fejezetben az irodalomtörténész Szeli István emlékezik, aki ugyanakkor nemcsak értelmezője és értékelője a (vajdasági) magyar irodalom korszakainak, hanem (ez könyve alcímének egyik kitétele) *tanúja* is alakulásfolyamatainak. (Ilyen értelemben még néhány írásának [pl. *Tragédia*] szocrealista terminológiáját is hitelesnek és elfogadhatónak érezzük, hiszen annak a korszaknak a szellemét tükrözik, amelyben keletkeztek.) A *Szomorú levél és bizonyág a szülőföldképzet metamorfózisáról* című írásában a vajdasági magyar entellektüelnek az elmúlt évtizedre jellemző legsajátságosabb és legkétségbeejtőbb élményét szólaltatja meg: a „szülőföldképzet metamorfózisát”, vagyis a szülőföldről való lemondásnak, a szülőföld elvesztésének érzését. Olyan meghatározó és egyetemes érvényű életérzése ez az itteni irodalomnak, hogy szinte nincs olyan lírai jellegű, vallomásos műfajokra vagy a helyzetfelmérésre alapozó mű, amely ne erről szólna. Ezt fedezhetjük fel a Szeli-levélben is idézett Herceg János *Régi dolgainkról* (1993) című (Zombort és világát felidéző) esszékötetében éppúgy, mint Szathmári István vagy Lovas Ildikó urbánus prózájában. S akkor még Végel László *Peremvidéki élet* (2000) című, a multikulturális Újvidék eltűntéről szóló esszéregényéről nem is szóltunk. „A hajdan volt emberek, lelkek, eszmék, illúziók, a közgondolkodás és közérkölcös lepusztulásának a látványa döbrent meg az embert, aki már csak öt-tíz évenként jár haza, akkor is leginkább csak temetésre (ami mindenkor temetkezés is lesz a számára). A megbizonyosodás, hogy minden létező megállíthatatlanul siklik át egy ismeretlen dimenzióba, a temetők terminológiájával – az öröklétbe” – olvashatjuk Szeli idézett írásában. A Zentáról szóló – egyébként a kecskeméti Forrásnak küldött – „szomorú levelet” a „szellemi hazakeresés” egy más formája követi: a város irodalmi arcképét formálja meg előttünk az író. „Nagyon jól tudjuk, hogy Zenta nem Kiskőröse, nem Stradfordja vagy Jasnaja Polyanája az irodalomtörté-

netnek. Tudjuk, hogy itt nem született olyan nagyságrendű író, akiért, mint Homéroszért, hét város versengett volna, mégis sokaknak a nevét jegyzi az irodalomtörténet. Vagy úgy és azért, mert sorsa itt »veté őt ez munkás világba«, vagy azért, hogy hányattatásai során itt talált tartós vagy átmeneti hajlékot magának, s épített bele valamit életművébe abból, amit itt látott, érzett vagy átélt” (86. l.) – állapítja meg szülővárosának e hiányosságokként kezelhető irodalmi meghatározottságait, de később az irodalomtörténeti analógiákban (Rácegrespuszta, Ozora és Szeged példájában), valamint Babits Mihály elméletében („jelentős lehet a nemzeti irodalomban a legjelentéktelenebb környéknek, a legapróbb nemzetiség erkölcsi és érzésvilágának visszatükrözése is, ha kívülről, objektíve, mint a nemzet egy típusa jelenik meg”) talál igazolást arra, miért fontos egy irodalom egésze számára a „törpe írók” csoportja, a „vicinális irodalom” jelensége is: „Voltaképpen minden arculat sajátos: nincs ember, nincs egyed és közösség, amelynek nem volna arca. Csak-hogy az egyiket megörökítették, a másikat nem. (. . .) Zentának nincs, mert még senki sem alkotott róla egész portrét.” (88. l.) A könyv mindenkor „kert” is. Szeli István könyvének második fejezete a „holt költők” szimbolikus kertje – ehhez igazodnak sajtósági műfajai. Valamennyi az „in memoriam” jegyében fogant: búcsúbeszéd, emlékezősek, befejezett életművek összegezései, értékelései. Herceg Jánosról, Majtényi Mihályról, Dávid Andrásról, Hadrovics Lászlóról, Tóth Horgosi Pálról, Korom Tiborról, Slavnić Nestorról ír ezekben az emlékező.

A könyv harmadik fejezete: „*Szabad témák*”, vagyis a szerző azokat az írásait sorolta ide, amelyek tematikailag nem alkotnak egységet, s nem illeszthetők az előző két fejezetbe, de az utókor számára alkotandó önarckép szempontjából fontos momentumokat tartalmaznak. Ha a tematikai megfelelés nem is fűzi össze ezeket a szövegeket, módszertani igen: bennük az olvasó, a kritikus Szeli István szólal meg. Legjellemzőbb példája ennek a „ceruzasorok”-nak nevezett, s a zentai csata kapcsán keletkezett írás, szubjektív indíttatású történelmi esszé, amelyet egy olvasmányélmény (Kosáry Domokos: *A történelem veszedelmei*. 1987) von keretbe.

„De az a szándék is hozzájárult elgondolásomhoz, hogy ne kényszerítsük az utánunk jövőket, hogy vesződéses filológiai nyomozómunkával jussanak birtokába olyasminek, amiről autentikus forrásból: tőlünk

---

(a velünk történekről és az általunk megéltekről) értesülhetnek” – olvashatjuk a már idézett *Utóhangban* a könyvet életre hívó szerzői elgondolásról. Nem hiszem, hogy ennek sikeréről egy „jövendő nemzedék” ítéletére kellene várnunk, hiszen a jelen kori olvasó felé is érdekfeszítő és tanulságos tudást közvetítenek *a tanú*, a szellemi értelemben körvonalazó (irodalmi) „haza” történéseit megélt Szeli István írásai.

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

*Az Újvidéki Színház Színes Szilánkok Diákszínpadának
szöveggönyve¹, előadása² és kritikája*

*Tisztelettel a 80 éves Szeli Istvánnak, úgy is, mint
a Tragédia recepciótörténének*

ELŐSZÓ

*Az ember tragédiájának színpadra állítása rendre nagy kihívást jelent rendezőnek, színésznek, jelmez- s díszlettervezőnek és dramaturgnak egyaránt. Az alapkérdés, amely ilyenkor felmerül, hogyan viszonyulni, közelíteni a gazdag drámai anyaghoz, mely – véleményem szerint – nem csupán témája, hanem színpadi interpretációja miatt is problematikus lehet. A szándék, amely a mű előadását előhívja, koronként, évtizedenként, évenként, sőt, megkockáztatom, bizonyos esetekben naponként is változó. Ez nem a mű örökérvényűségének kétségbevonása, hanem annak a tényszerű megállapítása, hogy a *Tragédiának* nagyon tág értelmezési tartománya van.*

Mint tudjuk, számos madáchi mondat szállóigévé vált. Ezeknek a veretes, hatalmas igazságokat tartalmazó mondatoknak, melyek nélkül talán el sem képzelhető „a nagy mű”, sokszor nincs helyük a választott előadás-koncepcióban. Nem térnék ki arra, hányan hányszor és hogyan kísérleteztek több-kevesebb sikerrel annak érdekében, hogy a *Tragédia* hitelesen, életesen szólaljon meg, sőt, arra sem térnék ki, hogy hány látszólag tőle független előadást inspirált Madách műve, amelynek színpadon elhangzott már teljes vagy majdnem teljes szövege, de amelyet játszottak úgy is, hogy egy szó nem sok, de annyi sem maradt belőle a

színházi próbafolyamat végére. Kezdődött *Tragédia*-előadás már a londoni színnel, arra is volt példa, hogy a színpadon több Ádám is volt, másik színész játszotta az „álmódó” Ádámot, s másik azt, aki a történelmi színeket „megéli”, de megesett az is, hogy Ádám öregedését kísérhették végig az előadás nézői.

Az Újvidéki Színház Színes Szilánkok Diákszínpadának előadása megfordítja a történetet, visszafelé játszódik, mert abból az alap gondolatból indul ki, hogy az Ember a jelenből szeretné, próbálja megfejteni „szenvestörténetének” okát, azt az első, mondhatni alapvető bűnt keresi, amelyből – ha akarjuk – minden kiindult.

A szándékot igazolja, hogy a történelem Madách után is folytatódott/folytatódik, és számtalan megírásra váró jelenet zajlott/zajlik ezen a hatalmas színpadon, amelyen élünk.

Elképzelésünk és szándékunk szerint az általunk átdolgozott és játszott *Tragédiába* számtalan árnyalat jelentkezik, többek között nagyon fontos szerepe van a humornak, amely Madáchnál sem mellékes mozzanat. Az itt közölt változat természetesen nem felel meg maradéktalanul az előadás szövegének, mivel a munkafolyamat során a már eleve „csonkított” változat is szükségszerűen módosult, mert szándékunk szerint előadásunkban sokszor a szó erejét is felülmúlja a mozdulat, a gesztus, táncban, zenében, mozgásban bővelkedő *Tragédia*-előadást képzeltünk el.

Külön kell szólni arról, hogy mennyire meghatározó az egyetemista és középiskolás szereplők teherbírása, amely ugyancsak befolyásolta a szövegrészek vállalását, illetve elhagyását. Ami viszont képlékennyé teszi az előadást, növeli az értelmezés lehetőségeit.

Az előadás, amelyhez ez a szövegváltozat készült, az Madách víziójának, látomásának szubjektív szűrőkön való átengedése és újraálmódása.

Semmi több...

Egy fohász...

GYARMATI Kata

KÉRDÉS

Ádám: Lucifer! Én egykor ott álltam az ember
bölcsejénél.
Szeretném tudni, hogy bukott fajom?

Lucifer: Hiú ember! Hogyha látnád árva lelkedet
A végtelen űrben keringeni,
Amint értelmet és kifejezést
Keres hiába, nem kérdeznél.

Ádám (Évához): Mit akarsz?

Ádám (Lucifernek): Nem látok célt!
E tér oly pusztá, olyan idegen,
Mint hogyha szentségtörő járna benne,
S lelkemben két érzés küzdelme foly:
Érzem, hitvány a föld,
De hogy fajom hogyan jutott ide, érteni
akarom.
Vezess, Lucifer, vezess vissza,
Hadd váljon ismét jelenné a múlt.
Álomképekben jelenjen meg még egyszer
életem.
Vezess, Lucifer!

LONDON

Ádám: Ez az, ez az, miért epedtem,
Az élet áll most teljesen előttem,
Mi szép, mi buzdító versenydala.

Lucifer: Bármily rekedt hang, jajszó és sohaj
Dallamba olvad össze, míg fölér. –
Így hallja azt az Isten is, azért
Hiszi, hogy jól csinálta e világot.

Ádám: Te, kétkedő gúny, hát nem szép világ ez?

Korcsmáros: Uram, mivel szolgáljak?

Ádám: Semmivel.

Korcsmáros: El hát padomról, semmiháziak.
Azt vélitek tán, a pénzt csak lopom,

- Vagy gyermekem s nőm koldusbotra
termett.
- Ádám: Így mersz beszélni?
Lucifer: Hagyd el a pimaszt.
Ádám: Jerünk tehát, mit is nézzük tovább,
Hogyan silányul állattá az ember.
- Ádám: (*egyik zenészhez*) Miért bánsz így a művészettel, ember?
Zenész: Mondd, tetszik-é, amit húzasz, magadnak?
Dehogyan tetszik! Sőt végtelen kín
Ezt húzni napról napra, s nézni,
Miként mulatnak kurjongatva rajta.
De mit tegyek, élnem kell, s nem tudok
mást.
- Ádám: Ah, Lucifer!
Lucifer: Ilyesmi már neked nem új dolog. –
Ádám: Megközelíteni szinte nem merem.
Lucifer: Ugyan már, nem vagy a nőknél ujonc,
S ha jól megnézzük, ő is eladó lesz.
- Ádám: Hallgass!
Lucifer: Hisz tán drágább a többinél?
Ádám: Engedje, hölgyem, hogy elkisérjem.
Éva: Szemtelenség!
Cigányasszony: Ah, drágalátos hölgy, világ csodája,
Mutassa csak piciny fehér kezét,
Hadd mondjam el, a sors ezer malasztja
Miként himzendi boldog életét.
Szép mátká várja – ah, közel nagyon –,
Szép gyermekek, egészség és vagyon.
- Lucifer: (*Ádámra mutatva*) Hugom! Társam sorsáról is beszélj. –
Cigányasszony: Nem látom tisztán, éhség vagy kötél. –
Ádám: Ne útasítson így el magától,
Ah, érzem, e szív nékem van teremtvé. –
Éva: Rendőrt kiáltok,
Ha nem tágul. –
S tulajdonképpen nem is tett semmi
rosszat.

- Cigányasszony: Keze finom, tartása úrias.
Egy szóra kérem – énelőttem nem létez
titok,
- Lucifer: Ki a sátánnal régen cimborálok.
No, még az kéne csak, te vén szipirtyó.
- Cigányasszony: Egy szép leányka epedez önért.
- Ádám: S hogy nyerhetem meg?
- Cigányasszony: Hisz már-már öné.
- Ádám: Elutasított.
- Cigányasszony: Épp azért öné lesz.
- Ádám: Lucifer! e banya rajtad kifog.
- Lucifer: El nem vitázom fényes érdemét,
Most ő pótolja az ördög helyét. –
- Ádám: Repülök hozzá.
- Cigányasszony: A közbejárót sem kell elfeledni.
- Lucifer: Társamtul a pénz, tőlem kézszorítás.
- Cigányasszony: Uh! Mily kemény kéz!
- Lucifer: Kéjét érzened, ha az volnál, kit játszol,
vén banya! –
- Éva: Vehetne ön vásárfiát nekem.
- Ádám: Gyémántot, gyöngyöt fűzök szép nyakadra,
Nem mintha ékesíteni akarnám,
De mert méltóbb helyen már nem
ragyoghat.
- Éva: Amott odább láttam sok ékszerárust,
De nem való az ily szegény leánynak.
- Ádám: No, hát nézzük meg.
- Lucifer: Az felesleges. Kitűnő ékszer van velem
esetleg.
- Éva: Mi szép, mi kedves, mint irigylik ezt majd. –
Hadd tűzöm e szentképhez csokromat.
- Lucifer: Ne hadd, ne hadd, vagy végünk van
különben.
- Ádám: Ártatlan gyermek – én nem gátolom. –
- Éva:
- (A virágcsokrot feltűzi a kép mellé, de az lehervad, s nyakáról, karjáról*

az ékszerek gyíkokká változva lepereregnek)

Istenem, mi ez?
 Lucifer: Haszontalan intettelek. –
 Éva: Segítség!
 Lucifer: Ismered-é, Ádám?
 Ádám: Éva, Éva!
 Lucifer: Ádám, el innen, itt nem jó mulatni.
 Ádám: Vezess, vezess, Lucifer, el innen!

PÁRIZS

Ádám: Egyenlőség, testvériség, szabadság! –
 Néptömeg: Halál reá, ki el nem ismeri!
 Ádám: Azt mondom én is. –
 Újoncok: Feltette trónjára az észet, e rég üldözöttet.
 Ádám: Fegyvert nekünk, csak fegyvert és vezért!
 Helyes, helyes! Ti csak fegyvert kívántok,
 Míg annyi tárgyban szenvedtek hiányt,
 Ruhátok foszlik, lábatok meztelen,
 Hanem szuronnal mind kiszerezitek,
 Mert győzni fogtok. A nép győzhetetlen.
 Egy sans-culotte: Íme, itten hozok
 Két ifju arisztokratát
 E büszke arc, finom fehér ruha
 Világosan mutatja bűnökét!
 Ádám: Nem értem, mily rokonszenv vonz felétek,
 De önvészélyemmel megmentelek.
 A Márki: Nem, Danton, hogyha bűnösök vagyunk,
 Elárulod a hont, ha el nem ítélsz;
 Ha nem vagyunk, nem kell hiú kegyelmed.
 Ádám: Ki vagy te, hogy Dantonnal így beszélsz? –
 A Márki: Márki vagyok. –
 Ádám: Megállj – vagy nem tudod,
 Hogy „polgáron” kívül nincs cím egyéb?
 Márki: Nem hallottam, hogy eltörlé királyom
 A címeiket.
 Ádám: Szerencsétlen, ne folytasd,

- Márki: Lépj seregeinkbe, s pályád nyitva áll.
Nincs engedélyem, polgár, a királytól,
Hogy idegen seregbe léphetek.
- Ádám: Úgy meg fogsz halni.
- Márki: Eggyel több leend
Családomból, ki meghalt a királyért.
- Ádám: Miért rohansz ily vakmerőn a halálba?
- Márki: S azt véled-e, hogy e nemes előjog
Csak titeket illet, népemberek? –
- Ádám: Dacolsz velem, jó, hát én is fogok.
Hadd lám, ki lesz erősb?
- Éva: Bátyám, erős légy!
- Márki: Húgom, óvjon Isten.
- (*Kártyázós jelenet.*)
- Ádám (*Évához*): Az én világom e szörnyű emelvény.
Midőn ráléptél, véled egy darab
Menyország szállt le, s szentélyébe zár.
- Éva: Az áldozatra szentelt állatot
Sem gúnyolák útjában a papok.
- Ádám: Az áldozat, hidd el, magam vagyok.
- Éva: Más isten vezet,
Mint akit én szívemben hordozok.
Nem érthetjük meg így egymást soha. –
- Ádám: Nem látott ember még érzelgeni,
Most mégis könnyörgök egy reménysugárt. –
- Éva: Ha síron túl kibékélt szellemed
Levetkezi a kor véres porát,
Talán –
- Ádám: Vezess, Lucifer!

KONSTANTINÁPOLY

- Ádám: (*A néphez*) Megálljatok, hát nem látjátok ezt a szent
jelet?
- Lucifer: Vagy tiköztetek nincs szeretet?
Szépen szólsz,
Lám, lám mivé silányúlt a nagy eszme,

Melyért a cirkusz vértanúi haltak. –
 Ne gúnyolj, Lucifer!
 Hát nem hiszel már semmi nemesebben?
 Lucifer: Mit törekszem – fáraszt a beszéd,
 Tekints csak kissé szerteszét,
 A kor folyam, mely visz vagy elmerít,
 Uszója, nem vezére, az egyén. –
 Ádám: Vezess, vezess új létre, Lucifer!
 Csatára szálltam szent eszmék után,
 S Isten dicsére embert áldozának.
 Lucifer: Pihenj tehát. De én alig hiszem,
 Hogy szellemed, e nyugtalan erő,
 Pihenni hagyjon. Ádám, jőj utánam.

EGYIPTOM

Lucifer: Felséges úr! aggódva kérni néped,
 Mely elvérezni boldog lenne érted,
 Vajon mi az, mi a nagy fáraót
 Nem hagyja trónja vánkosan pihenni? –
 Minden dicsőség, úralom tied,
 S a kék, mit ember elviselni bír. –
 Ádám: Nem csatázok érette, nem köszönhetem
 magamnak.
 De itt e művel, melyet alkotok,
 Azt tartom, hogy megleltem az utat,
 Mely a valódi nagysághoz vezet.
 Művészetét a természet csodálja
 S évezredekre hirdeti nevem.
 Nincs földindulás, nincs vész, mely
 ledöntse:
 Erősebb lett az ember, mint az Isten.
 Lucifer: Fáraó, mégis boldog vagy-é
 E képzeletben? tedd kezed szívedre.
 Ádám: Nem én. Űrt érzek, mondhatatlan űrt.
 Rabszolga: Uram, segíts!
 Éva: Hiába kéred azt.

- Ki kínjainknak nem volt részese.
Nem ért! –
- Ádám: Mi ismeretlen érzés száll szívembe,
Ki e nő, és mi büve-bája van,
Mellyel, mint láncsal, a nagy fáraót
Lerántja porban fetrengő magához? –
- Lucifer: De illetlen, hogy egy bölcs és király
Alatta nyögjön.
- Éva (*a rabszolgához*): Fáj, ugyebár nagyon?
Rabszolga: Az élet fáj csak, már nem fáj soká.
Mért él a pór? – a gúlához követ
Hord az erősnek, s állítván utódot
Jármába, meghal. – Milliók egy miatt.
- Ádám: Lucifer, mi rettentő beszéd ez?
Lucifer: A haldokló örülése.
- Ádám: Mit is beszélt?
Lucifer: Nagy fáraó, mi bánt?
No, mondhatom, hogy nagyszerű dolog:
Egy rabszolgával a földön kevesb van.
Éva: Neked silány szám, nekem egy világ.
Jaj, ki fog majd engemet szeretni? –
- Ádám: Fel, hölgyem, e trón pamlagán helyed:
A bájnak éppen úgy fejedelme vagy,
Mint az erőnek én – meg kellene lelnünk
Egymást akárhol.
- Éva: Nagy fáraó,
Nem is szabódom, csak kevés időt
Engedj magamnak, azután parancsolj.
- Ádám: Ne többször e szót. Hát birodalmam
Sohasem megy-é túl a parancs szaván?
Oldalomra, nő!
Milyen édes kebleden pihenni.
- (*Jajveszékelés a munkások közt, Éva összerendezzen.*)
Mi lelt, szerelmem?
- Éva: Nem hallod-e a nép jaját?
Ádám: Először vettem észre.

Nem szép zene, igaz: de ne ügyelj rá,
 Csókolj meg, és feledd el a világot.
 Te meg némítsd el azt a jajgatást.
 (Luciferhez)
 Lucifer: Azt nem bírom, ez már a nép joga,
 Együtt öröklé az igával azt.
 Ádám: Hölgyem, te szenvedsz, s nem tudom,
 miként
 Segítsek rajta. Szíveden keresztül
 A jajszó, mint villám, fejembe csap,
 S úgy érzem, a világ kiált segélyt.
 Éva: Ha a nép, e milljókarú lény,
 Korbácsolt háttal jajgat odakint:
 Mint fájó testnek kisdéd porcikája,
 Én, én, a népnek elszakadt leánya,
 Szivemben érzem szintén mind e kint.
 Ádám: És én veled.
 Éva: Nagy fáraó!
 Űzz el magadtól, vagy taníts, miként kell
 Siketté lennem.
 Ádám: Jobb mester valál te,
 Mert megtanítál a jajt hallanom. –
 Ne halljam többé. – Ím legyen szabad
 A szolganép.
 Lucifer: A tömeg
 A végzet arra ítelt állata,
 Mely minden rendnek malmán húzni fog,
 Mert arra van teremtve. Hiába mented fel.
 Ádám: El a szolgálkkal! Légyen mind szabad.
 Hirdesd ki nekik, ámde jól siess,
 Hogy, míg megbánom késő is legyen már.
 Éva: Látod, a jaj
 Elnémúlt, üdvünket meg nem szakasztja,
 Mi vágyad más, ha keblemen pihensz?
 Ádám: Óh, nő, mi szűk, mi gyarló látköröd.
 S a büszke férfit épp ez vonzza hozzád. –
 Csak gyöngeség, mit az erő szerethet.

S változatlant egyesíted,
 Végetlent és időt alkotva,
 Egyéneket és nemzedéket:
 Hozsána néked, Erő!

Rafael főangyal: Ki boldogságot árjadoztatsz,
 A testet öntudatra hozva,
 És bölcsességed részesévé
 Egész világot felavatva:
 Hozsána néked, Jóság!

Az Úr: S te, Lúci fer, hallgatsz, önhitt en állsz,
 Dicséret emre nem talál sz-e szót,
 Vagy nem tetszik tán, amit alkoték?

Lucifer: S mi tessék rajta? Hogy néhány anyag
 Most vonzza, űzi és taszítja egymást.
 Az ember ezt, ha egykor ellesi,
 Vegykonyhájában szintén megteszi. –
 Te nagy konyhádba helyzéd embered,
 S elnézed néki, hogy kontárkodik,
 Kotyvaszt, s magát Istennek képzeli.

Az Úr: Csak hódolat illet meg, nem bírát.

Lucifer: Nem adhatok mást, csak mi lényegem.
 Győztél felettem, mert az végzetem,
 Hogy harcaimban bukjam szüntelen,
 De új erővel felkeljek megint.
 Te anyagot szültél, én tért nyerék,
 Az élet mellett ott van a halál,
 A boldogságnál a lehangolás,
 A fénynél árnyék, kétség és remény. –
 Ott állok, látod, hol te, mindenütt,
 S ki így ösmérlek, még hódoljak-e?

Az Úr: Megsemmisíthetnélek, de nem teszem,
 Gyötörjön a végetlen gondolat:
 Hogy hasztalan rázod porláncodat,
 Csatád hiú, az Úrnak ellenében.

Lucifer: Nem úgy, ily könnyen nem löksz el
 magadtól.

- Lucifer: Hohó! Nagyon sok van még, mit te nem tudsz,
S nem is fogsz tudni. –
A gondolat,
Mely öntudatlan lelkedben dermedez,
Ez nagykorúvá tenne, önerődre
Bízván, hogy válassz jó és rossz között,
Hogy önmagad intézzed sorsodat,
De trágyaféregül tán jobb neked,
Tenyészni kis körödnek lágy ölében,
S tudás nélkül elfogyni életeddel. –
Nagy kényelem a megnyugvás hitünkben;
Nemes, de terhes, önlábunkon állni.
Nagy dolgokat mondsz, szédülök belé.
- Ádám: Én lelkesülök, szép és új dolgokat mondasz.
- Éva: De a tudás nem volna még elég;
Lucifer: Hogy testesüljön nagyszerű művekben,
A halhatatlanság is kellene.
Mit képes tenni az arasznyi lét?
E két gyümölcs rejti mind e birtokot,
S ettől tiltott el, aki alkotott.
Tudsz, mint az Isten, ha az egyiket élvezed,
A másiktól örök ifjú marad kecsed.
- Éva: Ádám, Ádám, mégis kegyetlen a mi alkotónk!
- Ádám: De hátha megcsalsz?
Mondd, ki vagy hát te?
- Lucifer: Erősek közt a leghatalmasb,
Ki ottan álltam az Úr trónja mellett,
S legszebb dicséből osztályom kijárt.
Megúntam ott a második helyet,
Az egyhangú, szabályos életet.
Küzdést kívánok, diszharmóniát,
Mely új erőt szül, új világot ad,
Hol a lélek magában nagy lehet,
Hova ki bátor, az velem jöhet. –

Éva: A tett halála az okoskodás. –
 Én hát szakítok egyet!
 Ádám: Megátkozá az Úr. –
 Jöjjön reánk, minek ránk jöni kell.
 Ádám: Megállj, Éva!
 Lucifer: Ádám, te nem szólhatsz bele,
 Lásd, ily végzet áll a történet felett,
 Te eszköz vagy csak, enyém a győzelem.
 Ádám: Mondom, nő, megállj!
 Már tudom a kulcsszót. –
 Hazudtál, Lucifer! Az akarat szabad.
 Kérdemeltem ezt nagyon magamnak,
 Lemondtam érte a paradicsomról.
 Sokat tanultam álmképeimből,
 Kiábrándultam sokból, s most csupán
 Tőlem függ utam másképpen vezetni.

FOHÁSZ

Ádám: Ha él az Isten,
 Ha gondja van reánk, és hatalma rajtunk,
 Új népet hozzon, s új eszmét a világra,
 Érzem, elkopott mind,
 Mi a miénk volt, s újat alkotni nincs erőnk.
 Hallgass meg, Istenem.

JEGYZETEK

¹ A szövegekönyv a dramaturg Gyarmati Kata munkája. Madáchi részletekből és beírt mondatokból kompilált szövegről van szó, amelyen belül nem jelöljük, a dramaturg mit vett át az eredeti műből s mivel bővítette a szövegekönyvet, de Madách szövegét (ahol csak lehetett) igyekeztünk szóhasználat, központozás és sortördelés tekintetében az Ikon Kiadónál megjelent, Kerényi Ferenc által szerkesztett (Bp., 1992) kiadást követve megtartani.

² Madách Imre: Az ember tragédiája, rendező: Puskás Zoltán, dramaturg: Gyarmati Kata, koreográfus Gyenes Ildikó m. v., szereplők: Kőrösi István f. h. (Ádám), Béres Márta (Éva), Molnár Róbert (Lucifer), Csernik Árpád (az Úr hangja), Bordás Szilárd, Burai Károly, Erdély Andrea, Grabovac Dávid és Mikes Imre. Az előadás létrehozását segítette Szorcsik Kriszta, Mezei Kinga, Juhász Valéria, Ábrahám Irén, Szöllösi László és Salamon József.

UTÓSZÓ

Kritika helyett és gyanánt is

Folytassam ott, ahol az előszót író dramaturg az általa készített *Tragédia-változatról* befejezte:

„Egy ima . . .” – írja.

Az. Az is. Lehet. Nem muszáj.

Egy vízió mindenképpen. Madách-látomás Látomás Madáchcsal az emberről. Rólunk.

Ehhez kell(ett) *Az ember tragédiája*, pontosabban ennek néhány jelenete, még pontosabban néhány jelenetének kivonata.

S ez lehetne akár szentségtörés is, de nem az, csak egy előadás szöveggönyve. Egy lehetséges szöveggönyv Madách Imre *Az ember tragédiája* című drámai költeményéből, melynek előadása arra keresi a választ, melyik volt az „első, mondhatni alapvető” bűn, amelyből az emberiség minden vétké, mint magból a növény, kisarjadt, „amelyből, ha akarjuk, minden kiindult”.

A kérdést így: hol és hogyan vétkeztünk legelőször, csak fiatalok tehetik fel. Akik naivak, tiszták és kíváncsiak. Tudni akarják, hol, mikor, miért ment tönkre az a világ, amelyben élnek, élniük adatott, kell. Akiknek vannak még illúzióik a világról, akik azt képzelik, a világ, az ember megjavítható, mint bármely játékszer, kisautó, ha kiesik a kereke, baba, ha kiszakad a karja. Így csak a fiatalság tud gondolkodni, szerencsére, szerencsénkre.

Azt hiszem, a kérdés és a szándék jogosságához nem férhet kétség. Következésképpen minden beavatkozás, amely egyik legjelentősebb drámai művünk, „a” *Tragédia* esetében a dramaturg és a rendező részéről történt, igazolt. Nemcsak életfilozófiai, hanem színházi szempontból is. Mivel aki klasszikusokkal akar a jelenre kérdezni, s mi mást akarhat egy színházi előadás, ha klasszikus műre épül, annak jogában áll úgy és annyit kimetszeni az adott műből, amennyire, úgy érzi, szüksége van ahhoz, hogy az előadás élő, mához szóló legyen.

Más kérdés – és színházról lévén szó ez a sorsdöntő –: az előadás képes-e kifejezni azt a szándékot, amely a dramaturgiai műtéli beavatkozást végzők agyát, kezét irányította.

Az újvidéki diákszínpad munkatársai jól döntöttek, sőt a lehető legjobban, amikor – arra a kérdésre, hogy az ember(iség) mikor követte

el az első bűnt, amely után már nem volt megállás, amely mindmáig a bűnök végeláthatatlan sorát vonta maga után – választásuk Madách művére esett. A *Tragédia*, bár nem az emberiség történetéről szól, ahogy egyesek vélték és számon kérték Madáchtól, de áttekinti az ember életét meghatározó eszmék és a hozzájuk való viszony alakulását, melyekhez kiindulópontul az író a bibliai bűnbeesést választva ad történelmi távlatot nyújtó általános és egyben személyes konfliktushelyzetet (Ádám az emberiség képviselője is és egyes ember is, akinek személyes története van).

És a *Tragédiából* színházat csináló újvidéki fiatalok azt is jól felmérték, hogy a teljes mű előadása számukra túl nagy feladat, ésszerűbb kiválasztani néhány színt. A választás a paradicsomi, az egyiptomi, a konstantinápolyi, a párizsi és a londoni, illetve a menny- és paradicsombeli színre esett. Azzal, hogy megfordították Madách jeleneteinek sorrendjét, s a mindenkori jelennek (Madách számára a jelen volt, számunkra az) tekinthető londoni színtől visszafelé pergetik a választott jeleneteket, oknyomozást folytatnak, s ezért az ún. jövőszíneket mellőzték.

Az eredmény?

Gondolatilag annak felismerése, hogy az ember(iség) azzal idézte elő saját megállíthatatlan romlását, hogy mindig elkártyázta (hogy az előadás legjobb jelenetéből – melyről később lesz szó – kölcsönözzem a hasonlatot) a kínálkozó lehetőségeket. Nem tudott élni sem a szerelem, sem a másik ember megértésének, sem a szeretet, sem pedig a hatalom boldogító lehetőségével.

Az ember(iség) tehát *önmaga elvesztésével* követte el az őt mai napig sújtó bűnt.

Számomra erről szól az újvidéki fiatalok *Tragédia*-előadása.

Hogyan?

Jellegetesen diákszínházi szinten. Amin nemcsak az értendő, hogy konvencióktól mentesen, szellemesen (a színes – cherbourn-i filmemlékeket ébresztő – esernyőjáték a londoni, a főangyalokat menetelő szentekként ábrázoló megoldással a mennybeli színben) vagy poénkedő szellemességgel, sok-sok játékos, igaz, a koncepciót nem mindig segítő, többször kifejezetten öncélú ötlettel (a konstantinápolyi jelenet orientális zenés-hastáncos bevezetője). S bár az előadás céltévesztő ötleteit elsősorban a rendezés számlájára kell írni, az előadás diákszínházi jellegéből is következhet, hogy a jelenetek olykor kidolgozatlanul maradnak, csupán illusztrálják a helyzeteket, jóllehet, az ügyes koreográfia

(Gyenes Ildikó) és a kor hangulatát megidézõ zene ezt feledtetni is tudja. Ilyen illusztratív jellegűek az emberi cselekvés elgépiesedését bemutató előjátékot követő londoni szín részletei, illetve a konstantinápolyi és az egyiptomi szín. Ezekkel szemben a párizsi jelenet és a zárókép a színpadi kreativitás szép példái.

Kivált a párizsi szín.

Amint felhangzik a kánkán zenéje, berobban három táncos. Szokásos sikolyok, szoknya- és lábemelgetés. Közben a játéktéren levő, a stimungkeltés érdekében világító villanyégő-sorral koszorúzott két szekrénykeret közül a jobb oldali felett vörös zászló leng, s néhányszor elhangzik, a jól ismert színkezdő jelszó: „Egyenlőség, testvériség, szabadság!” A bal oldali szekrénykeretben pedig előbb két üres szék áll, majd ezekre lopva két alak telepszik, de amikor a kissé dülöngélő polgártárs bevezeti az arisztokrata testvérpárt, mondván: „E büszke arc, finom fehér ruha / Világosan mutatja bűnüket!” s lezajlik a Danton és az ifjú márki közti vita az előjogokra utaló címekről és ezek eltörléséről, Ádám-Danton ráparancsol a fiatalemberre, üljön le, aki hallgatva a parancsra, leül az időközben felszabadult székre (Lucifer helyére!) Danton-Ádám mellé, és a „lássuk, ki lesz erősebb!” felszólítást követő jelszó: „jeu!” után megkezdődik kettejük életre-halálra folyó kártyacsatája, mely során a két játékos fel-felnyújtja kezét a szekrény teteje felé, ahonnan (kitől mástól mint) Lucifertől, lapokat kapnak, mintha huszonegyeznének. Ádám-Dantonnak gyorsan kivannak a lapjai, a márki azonban újabb és újabb lapokat kér, mígnem befuccsol, feláll, kilép a szekrénykeretből, a játékot követő kibicelő táncosok, polgárok közül valaki ráborítja a forradalom vörös zászlaját, s elvezetik, Ádám-Danton pedig ráborul a bátyját elvesztett, földön kuporgó ifjú arisztokrata hölgyre, Évára és szerelmet vall neki, melyre a nő válasza: „Ha síron túl kibékélt szellemed / Levetkezni a kor véres porát, / Talán . . .”

Jelképes jelenet: a márki elkártyázta az életét, Danton pedig – annak ellenére, hogy nyert – a szerelmét.

Általában elkönnyelműsködjük a kínálókozó lehetőségeket, figyelmeztet(het) bennünket is az előadás legjobb, a színpadi megoldásokat gondolati tartalommal szervesen egyesítő jelenete.

Ezt a felismerést ismétli meg a zárókép előtti paradicsomi szín, melyben korunkra jellemzően, s egyben a mai fiatalokat érintő megoldásként az Úr által felkínált boldogító „gyümölcs”: kábítószer (Lucifer

köz vetíti!). Ennek káros hatására utal Éva kerékpározása: a jelenet kezdetén vidáman, játékosan karikázik körbe-körbe a színen (humortól Ádám-Éva szeretkezése sem mentes!), miután harap a „gyümölcsből”, elbizonytalanodik, majd földre zuhan.

Ekkor veszi karjába Ádám, s megrendülve mondja a szövegekönyv szerinti zárómonológót, az Úrhoz intézett fohászt, majd pedig az alélt Évával elindul a háttérből vakítón világító, bizonytalanságot és fényt egyaránt jelképező lámpa felé – itt zárul be az a kör, melyet az előjáték zárópillanatában az életbevetettség kezdetét jelentő londoni színbe lépő Ádám magányos, didergő alakja indít útjára –; a remény irányába vagy ki az életből.

Ezt nekünk kell eldönteni, mindenkinek külön-külön, az előadás csak a lehetőségeket jelzi.

Ha van igazi madáchi gesztus ebben a diákszínpadi előadásban – melynek szereplőiről, a sok árnyalatot mutató Béres Mártáról, Kőrösi Istvánról és Molnár Róbertől, s az őket segítő lelkes társaikról azért hallgat a kritika, mert diákok –, akkor ez mindenképpen a nézők számára felkínált választási lehetőség.

Mintha a *Tragédia* ismert zárómondata, a „Mondottam: ember küzdj és bízva bízzál” hangzott volna el, melyet biztatásként is, de hiábavalóságként is értelmezhetünk, pillanatnyi kedvünk, hangulatunk és életfilozófiánk szerint.

GEROLD László

A MAGYAR NYELV KLEPETUS SZAVÁNAK ETIMOLÓGIÁJÁHOZ

Megoldási javaslat

JUNG KÁROLY

Szeli István 80. születésnapjára

Klepetus szavunk nem tartozik a gyakran előforduló kifejezések közé. Ismerősi és baráti körben végzett röpke rákérdezés során senki nem ismerte, jelentését sem tudta megadni. Az ellenőrzés céljából kézbe vett szótárak alapján jelentése és használati köre (stilisztikai értéke) az alábbiakban foglalható össze.

1. „Rendszerint ujjatlan, mély zsebű, bő, galléros köpönyeg; malaclopó, körgallér.” Stilisztikai minősítése: régies, tréfás. (ÉRTSz)

Ugyanott, másik jelentésként: „Általában bő, régimódi, esetleg ócska köpeny, felöltő (női) ruha.” Stilisztikai minősítése: bizalmas vagy tréfás, rosszellő.

2. Körgallér, különösen a papok hosszú gallérja; bármilyen ruhadarab vagy takaró, melyet köpenyként magára teríthet az ember; elnyűtt, ócska ruhadarab. A szótár jellegéből következően *tájszó*, az utolsó jelentés minősítése: gúnyos. (UMTSz)

3. „Libegő köpönyeg.” Valamint ugyanaz, mint az 1. pontban. (TESz)

Történeti-etimológiai szótárunk a *klepetus* (klépétus) kifejezés legkorábban jegyzett nyomtatott példáját 1889-ből közli, az MTSz nyomán, ahol egyetlen példa, forrása: Nyr. 1889:287. Ebből arra lehet következtetni, hogy a fentebb jelzett jelentésekkel a 19. század utolsó harmadában alakulhatott ki a magyar nyelvben. Az UMTSz későbbi (1992) megjelenésű megfelelő kötetének példái sem korábbiak ennél. Tehát

kései kialakulású jövevényszavunkról van szó. (Nincs róla tudomásom, hogy a készülő Magyar Nagyszótár cédulaanyagában mikori és milyen mennyiségű adatot gyűjtöttek össze.)

A szó eredete, etimológiája ismeretlen. A TESz azonban megjegyzi: „Vizsgálatot érdemel az a lehetőség, hogy esetleg a latin *clepere* 'lop' befejezett melléknévi igenevének (*clepetus*) tréfás alkalmazásaként keletkezett a latinos műveltségűek szóhasználatában.” Ezt alátámasztandó a szócikk megemlíti az ujj nélküli bő köpönyeg jelentésű *malaclopó* kifejezést. Ezután a *klepetust* nyelvjárási szónak minősíti. Úgy tűnik, e származtatási hipotézis figyelmen kívül hagyja a tényt, hogy a „nyelvjárási szó” és a „latinos műveltségűek szóhasználatában” keletkezett kifejezés egyeztethetősége nem problémamentes.

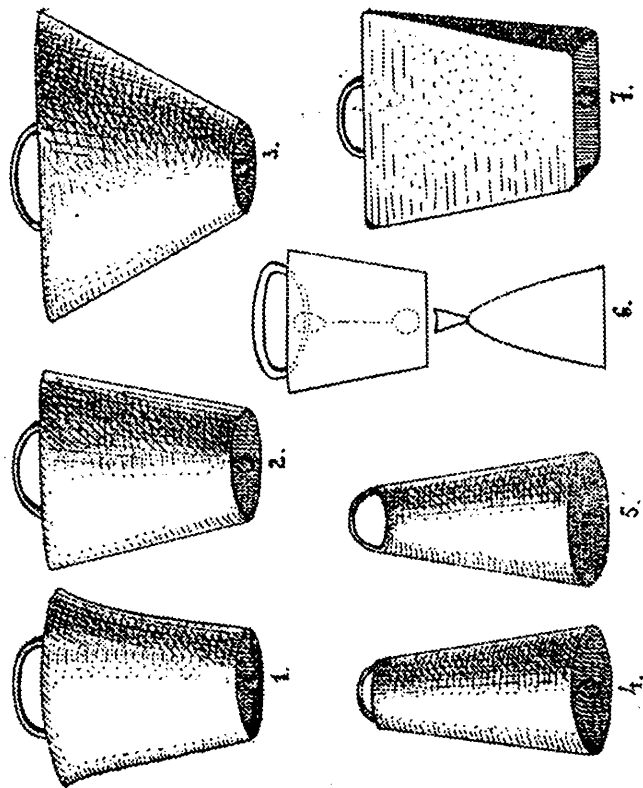
Skripecz Sándor jó két évtizede (1979) újabb etimológiai megoldással kísérletezik. Bizonyára a TESz hipotézisére reflektálva megjegyzi: „A szó kétségtelenül latinosan végződik, ami (különösen régebbi) népies és/vagy tréfás szavainknál nem ritkaság, és korántsem vall szükségszerűen latin alapszóra.”

Ebből következik, hogy *klepetus* szavunk etimológiáját nem a latinból, hanem egy másik nyelvből kívánja levezetni. Ez pedig a német. A *Kluft* kifejezésnek ugyanis köznyelvi másik: hasadék jelentése mellett alábbi jelentéseit is megállapítja: „Általában ruhát, öltözetet jelent, mégpedig különösen valami egyenruhát, egyforma öltözetet, esetleg ócska férfiruhát, iskolai viseletet, munkaköpenyt.” Majd hozzáteszi: „Bizonyos esetekben stílusosan is pontos megfelelője lehet a magyarnak. A két szó vázát alkotó *kl.p/f.t* azonossága mindenestre szembeötlő”.

A szót – mint Skripecz közli – „a német szótárak egyöntetűen a tolvajnyelvből, s ezen belül a héberből, illetve a jiddisből eredeztetik.” Véggkövetkeztetése: „Alighanem a közép-európai (egyben középkori) tolvajnyelv révén lettünk e ruhanemű orgazdái.”

Mielőtt azonban a héber, illetve a jiddis tolvajnyelvből német közvetítéssel meghonosodni vélt magyar kifejezés fenti etimológiai javaslatát kifejtené, Skripecz felteszi a fontos kérdést: „Mi lehet akkor az a *klepet*?”

Ahogy az idézett Szerző számára meglepő volt, hogy a németül is tudó magyar etimológusok figyelmét elkerülte ez az „elég kézenfekvőnek látszó lehetőség”, hasonlóképpen meglepődhet a szlavisztikai műveltségű, délszláv nyelveket ismerő magyar azon is, hogy *klepetus* sza-

7. kép. Különféle kolomp típusok. 1. Közönséges behajtott szélű „alföldi kolomp”. 2. Finom, be nem hajtott szélű „csákvári kolomp”. 3. Szükszajú „bánáti kolomp”. 4. „Oláhcsangó”. 5. „Liptói juhkolomp”. 6. Dunántúli „magyar kolomp” (Hörmann nyomán). 7. Négyszögletes, lepos „dísző-kolomp”. — Fig. 7. Different types of bells from Jolsva (1.....5., 7). 1. Type „of the Great Hungarian Plain.” 2. Type „of Csákvár”. 3. Type „of Bányai”. 4. Type of bell called „Roumanian”. 5. „Slovakian bell of Liptó” for sheep. 6. Transdanubian, „Hungarian” bell from Styria. 7. Bell for pigs.

KÉPREGÉNY 1896-BÓL

Nagypénteki történet

Nézd csak azjuk,
jönnek a harangok Rómából!

Jesszus, hisz' ez nem is harang,
hanem a méltóságos bárókisasszonyok!

vunk szófejtése kapcsán addig nem merült fel a (dél)szláv összefüggések és a virtuális (dél)szláv etimológia lehetősége.

Magam ugyanis úgy találom, hogy minden okunk megvan annak feltételezésére: klepetus szavunk délszláv eredetű. Ennek a hipotézisnek a kifejtése következik az alábbiakban.

Hogy a magyar etimológusok érdeklődése nem terjedt ki a virtuális délszláv etimológia irányába, az valószínűleg azzal magyarázható, hogy az alább ismertetendő szerb és horvát szó(család) hasonlóképpen nem köznyelvi réteget reprezentál, akárcsak a vizsgált magyar kifejezés: a klepetus. A másik vélt ok pedig nyilván az, hogy magyar szavunk feltételezett eredetije, tehát ősforrása a szerb és horvát nyelvjárási szókészletnek is egyik különleges, elsősorban az etnológusok által ismert rétegébe: a népi állattartás és pásztorkodás körébe tartozik. Ez a szó pedig: a *klepetuša*, alapjelentése: *kolomp*. Lássuk szótári előfordulásait és jelentéseit.

1. *Klepetuša*: *Kuhglocke*, vagyis *tintinnabulum* jelentésben a horvát nyelvben: „Zvono što se veže n. p. na kravu ili se veže i na ovca.” (RjHJ)

2. „*Klepetuša*: nešto što klepeće (što je načinjeno da klepeće).” *Klepke*: „Kao zvonce od mjedi (a i od gvoždja) što se objesi o vrat kravi, ovnu, jarcu, mazgi itd. Glas u klepke nije jasan kao u zvona, te se može reći da ne zvoni, nego da klepeće ili klopoće.” Ugyanott példamondat: „Skidaju klepetuše i zvona s tudjih ovaca i koza.” (RjHSJ)

3. *Klepetuša*: „Metalno zvono koje se obično veša ovnu, govedu, konju pod vratom.” (RMSMH)

4. *Klepetuša*: „Limeno ili manje liveno zvono koje se obično veša stoci o vrat.” (RSANU)

E felsorolt, szótározott adatok tudományos igénnyel készült, általában akadémiai vagy más tudományos intézetek részvételével és kiadásában készült szótári művekből származnak. Mivel egynyelvű vagy értelmező szótárakról van szó, csupán némelyikben van latin vagy német értelmezés. (Először Vuk Karadžić 19. században készült szerb szótárában, a *klepetuša* kapcsán ugyanaz, mint az RjHJ-ban olvasható a fenti 1. pont alatt.) Mindenesetre megállapítható az idézett adatok alapján, hogy a *klepetuša* kifejezés általában lábasjóság nyakába akasztott *harangot*, *csengőt*, *csengettyűt* vagy *kolompot* jelenthet. (A szó többi jelentése témánk szempontjából nem fontos.) Hogy a *klepetuša* alapjelentéseként mégis a *kolomp* szót adtam meg, azt a magyar állattartás és pásztorkodás

körében egykor (néhol ma is) használatos hangot adó és jelző eszközök terminológiája indokolja. A magyar terminológia ugyanis alapvetően megkülönbözteti az *öntött*, tehát rézből készült csengők és csengettyűk változatait a vaslemezből kivágott, összeszegecsezt és -kalapált kolomp-tól, bár a kolomp elnevezésen belül is előfordul a terminusok változatosága: a nagyobb kolompokat például *harangnak* nevezték, a formájukban is a rézcsengőre emlékeztető kisebb kolompokat, melyek (például) az erdélyi pásztorok (valószínűleg a román csobánok) számára készültek, *oláh csengőnek* nevezték. Ennek alapján érthető, hogy a *klepetuša* szót a *zvono*, *zvonce* szóval értelmezik a fenti szótárak, e szavak jelentése pedig: *harang*, *csengő* vagy *csengettyű* lehet a magyar nyelvben. (A magyar kolomp kérdéskörének alapvető áttekintéseként lásd Márkus Mihály 1943-ban megjelent tanulmányát.)

Sokkal egyértelműbb – és követendő – magyar megfelelőket adnak a kétnyelvű: magyar–szerb, szerb–magyar és horvát–magyar szótárak, melyek a 19. század végén és a 20. század legelején jelentek meg a Monarchia területén, de ugyanez vonatkozik az impériumváltás után a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság (a későbbi Jugoszláv Királyság) területén, Újvidéken megjelent szerb–magyar (esetleg magyar–szerb) szótárakra. Ezek nyilvánvalóan (és deklaráltan) mindennapi szükségleteket kielégítő kétnyelvű szótárak voltak, melyeknek összeállítói a köznyelvi jelentések mellett a népnyelvi jelentésekre is figyelemmel voltak, tehát abban a korban, amikor a népi műveltség élő valósága még kézzelfoghatóbb közelségben volt, mindenképpen megbízhatóbbnak tartható jelentések nyertek szótári megörökítést, mint a 20. század (főleg) második felének akadémikus szótáraiban. Ezekben a kis-, zseb- vagy legfeljebb középszótárakban a *klepetuša* szerb (vagy horvát) kifejezés elsődleges jelentése egyértelműen *kolomp*, néhol *csengettyű* is. (Tudjuk, persze, hogy a szótárírók egymástól loptak, s az sem biztos, hogy a magam szótárgyűjteményében a korszak összes vonatkozó szótári alkotása megtalálható. E művek pontos adatai e dolgozat függelékében találhatóak.)

Mielőtt tovább folytattam az ismertetett adatok értelmezését a szerb és horvát *klepetuša* és a magyar *klepetus* kifejezések lehetséges összefüggéseinek tükrében, itt az alkalom, hogy válaszoljak Skripecz Sándor kérdésére, amely így hangzik: „Mi lehet akkor az a *klepet*?”

Az áttanulmányozott szótárak egyértelmű vallomása alapján a *klepet* főnév a szerb és horvát nyelvben *kelepelést*, *zörgést*, *csörgést*, *kerepelést*,

kolompolást, Vuk Karadžić 19. századi latin értelmezése szerint: *crepitaculorum sonus*, német értelmezése szerint pedig: *das Getön der Kuhglocken* jelent. Ennek az értelmezésnek természetesen akkor van jelentősége, ha klepetus szavunk etimológiáját a szerb és horvát *klepetuša* = *kolomp* kifejezésből vezetjük le.

Az eddig ismertetett adatsor azt kívánja szemléltetni, hogy az alapvetően *ujjatlan, bő, libegő köpönyeg* jelentésű magyar *klepetus* szó, *hangalakját tekintve*, összefüggésbe hozható a szerb és horvát nyelv alapvetően *kolomp* jelentésű *klepetuša* kifejezésével; a szavak mindkét (három) nyelvben nyelvjárási jellegűek. Már ennek az összefüggésnek alapján jeleztem, hogy ismeretlen eredetűnek minősített szavunkat (leszámítva a Skripecz által javasolt német etimológiát) erre a délszláv szóra visszavezethetőnek találom.

Eddig azonban nem esett szó arról, hogy a szerb és horvát *klepetuša* *kolomp* jelentése és a magyar *klepetus* *bő köpönyeg* jelentése között miféle összefüggés tételezhető fel. Ha szem előtt tartjuk az idézett magyar szótári adatok stilisztikai minősítéseit: *régies, tréfás, bizalmas, rosszálló*, sőt: *gúnyos*, akkor – úgy vélem – a magyarázat a *bő köpönyeg* jellegzetes és szokatlan alakja és a *kolomp* egyes fajtáinak külső formája közti hasonlóság alapján képzelhető el. A szokatlan (úri?) ruhadarab és a *kolomp* formájának hasonlósága felkelthette a népi képzeletet és nyelvi alkotókedvet, s így alakulhatott ki – nyelvjárási, gunyoros kifejezésként – a délszlávból vett *klepetušából* a magyar *klepetus*. (Hogy ennek a gondolatsornak van alapja, azt a mellékelt illusztrációk szemléltethetik: közlöm Márkus Mihály tanulmánya [1943] alapján a *kolomp*-típusok rajzát, valamint egy 19. század végi [1896] „ősképregényt”, melyből kiolvasható, hogy a 19. század végi magyar paraszti képzelet harangnak nézhetette a szokatlan úri ruhadarabot. Mint fentebb láhattuk, a *kolompban* – legalábbis Kecskeméten, de másutt is – volt *kisharang* és *gulyaharang* is!)

Hátravan még annak a kérdésnek megvizsgálása, hogy a szerb vagy horvát *klepetuša* kifejezés miként és hol kerülhetett be a magyarba az ismertetett jelentésmódosulással. Itt eredménnyel kecsegtethet *klepetus* szavunk feljegyzési helyeinek elemzése.

Eddigi ismereteim szerint *klepetus* szavunkat, illetve változatait az alábbi helységekben jegyezték fel: Esztergomban, Szekszárdon, Polgárdiban, Bucsán, valamint Zala megyében, közelebbi helymeghatározás

nélkül. A telepítés- és művelődéstörténeti adatok ismeretében megállapítható, hogy talán az egyetlen Bucsa kivételével valamennyi említett helységben (és régióban) jelentős számú délszláv eredetű népesség él, illetőleg élt az elmúlt századokban. Lássuk ezt közelebbről.

Esztergomban (szerb neve: Ostrogon) a török hódoltság idején jelentős számú délszláv lakosság élt, a régi várostérképeken a mai Prímássziget helyén a Rácváros (Ratzenstadt) szerepel. Az elárvult szerb ortodox templom ma is áll a városban. Esztergom és környéke igen változatos eredetű mai lakosságának személynévanyaga híven őrzi a magyarságba olvadt szerbség egykori családneveit. Szekszárdnak ugyancsak jelentősnek mondható délszláv lakossága volt az elmúlt századokban; Babits Mihály családi gyökerei is ebbe a közösségbe nyúlnak vissza. Polgárdiról nincsenek adataim; de ha tudjuk, hogy a közeli Székesfehérvárott (szerb neve: Stolni Belligrad) a török hódoltság egész ideje alatt jelentős délszláv lakosság élt, amelynek anyanyelvű iskolái egészen 1900-ig fennálltak, nem lehetetlen elképzelni, hogy délszláv lakosság ebben a városkában is élhetett, vagy Fehérvárról kerülhettek ide délszláv ősökre visszavezethető családok. Ami Zala megyét illeti, abban mindig is éltek délszláv népcsoportok.

Mivel tehát az említett helységekben és régióban jelentős délszláv népesség (szerb, horvát, vend) élt vagy él, valószínűnek kell tartani, hogy a magyar nyelv klepetus szava az ő közvetítésük révén válhatott jövevénytárrá az eredeti szerb és horvát klepetuša kifejezésből. (Nem lenne érdektelen utánanézni, hogy Babits műveiben felbukkan-e a szó. Ha igen, nem lenne meglepő.)

Ezt a gondolatmenetet még egy adat alátámasztani látszik. Valószínűleg a nyolcvanas években olvastam valamelyik jugoszláviai magyar lapban vagy folyóiratban Herceg János tengernyi zombori helytörténeti jegyzete, színes vagy kisesszéje valamelyikében a mondatot, melyben a klepetus szó felbukkant. Mivel a kifejezés addig ismeretlen volt számomra, emlékezetem máig megőrizte. Emlékezetem szerint valószínűleg arról volt szó, hogy valamelyik név szerint említett század eleji zombori szerb ortodox pópa, aki jellegzetes figurája volt a városnak, szokása szerint úgy robagott át valamelyik zombori utcán (a Körúton?, a Párisi utcán?), hogy a fekete klepetus csak úgy lobogott utána.

A cikk adatait, sajnos, nem jegyeztem fel. Herceg János azóta többször újraolvasott zombori helytörténeti, művelődéstörténeti szövegeit tartal-

mazó könyveiben a kérdéses cikket nem találtam felbukkanni. Mindenesetre ez az emlékezetemben megragadt adat is azt látszik aláhúzni, hogy klepetus szavunk a Monarchiának azokban a városaiban, városkái-ban és vidékein élt, ahol a szerb és horvát, vagy: szerb és horvát eredetű lakosság élt együtt a magyarokkal és más nációkkal. Élhetett tehát e szavunk Zomborban is, a századfordulón, ha csak a nagy olvasó Herceg János nem máshonnan merítette. Erre azonban már nem kaphatunk választ.

Úgy vélem: már nem tartozik ennek az ünneplő dolgozatnak a kereteibe, de említést érdemel P. Skok etimológus megállapítása, amely szerint a szerb és horvát *klepati* és *klopotati* ige „su sveslavenski i praslavenski onomatopejski glagoli za koje se nalaze usporednice u lit. *klepteteri* (laut schlagen)”, de a német *klappern* igét is összehasonlíthatónak véli velük.

Azt már magam teszem hozzá, hogy a *klepet* főnév Vuk Karadžić által adott *crepitaculorum sonus* értelmezéséből kiindulva el lehetne gondolkozni azon is, hogy a latin szócsalád *crepitus* főnévének (jelentése többek között: *csörgés, kelepelés, kopogás* stb.) lehet-e valami köze (indoeurópai távlatokban) a szerb és horvát *klepetuša* vagy a magyar *klepetus* szóhoz. Hogy a délszláv történeti fonémaváltozások törvényszerűségeinek megfelelően lehet-e ennek akár elméleti valószínűsége is, annak vizsgálata és eldöntése nem az én feladatom, és az itt vizsgált kérdéskör szempontjából nem is elsődleges. Mindenesetre – mint talán sikerült érzékeltetni e rövid dolgozatban – egy-egy szavunk etimológiájának vizsgálata számos művelődéstörténeti, lingvisztikai, de akár etnológiai kérdést is felvetet.

A fentebb kifejtetteknek megfelelően tehát ebben a pillanatban úgy találom, hogy a magyar nyelv *klepetus* szava minden bizonnyal a szerb és horvát nyelv *klepetuša* kifejezésében tisztelheti – időben nem is olyan távoli – forrását és őseit.

IRODALOM

ÉRTSZ = A magyar nyelv értelmező szótára IV. Budapest, 1965

MTSZ = Magyar tájszótár I. Budapest, 1893–1896

TESZ = A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára II. Budapest, 1970

UMTSZ = Új magyar tájszótár I. Budapest, 1979 és III., 1992

- RjHJ = Iveković–Broz: Rječnik hrvatskoga jezika I. Zagreb, 1901
RjHSJ = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika V. Zagreb, 1898–1903
RMSMH = Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika II. Novi Sad–Zagreb, 1967
RSANU = Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika IX. Beograd, 1975
Spicer, Mavro sast.: Magjarsko–hrvatski i hrvatsko–madjarski rječnik. Dio II. Hrvatsko–madjarski. Budimpešta, 1893
Dera, Djordje–Brančić, Blagoje sast.: Srpsko–madjarski rečnik. Novi Sad, 1894
Margalits Ede szerk.: Horvát–magyar és magyar–horvát zsebszótár. Budapest, 1898
Grčić, Jovan sast.: Rečnik srpskog i madjarskog jezika. II. deo: Srpsko–madjarski rečnik. U Novome Sadu, 1904
Djisalović, Veselin szerk.: Szerb–Magyar Szótár. Novi Sad, 1921
Radić, Dušan sast.: Džepni rečnik srpskog i madjarskog jezika. I. Srpsko–madjarski deo. Novi Sad, 1921
Herceg, Jovan sast.: Srpsko–madjarski rečnik. Sombor, 1946
Karadžić, Vuk Stef. skupio i na svijet izdao: Srpski rječnik istumačen nje-mačkijem i latinskijem riječima. Editio quarta. U Beogradu, 1935
Skok, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika II. Zagreb, 1972
Jakšić, Ivan: Srbi u Stolnom Beogradu. Novi Sad, 1962
Márkus Mihály: Jolsvai kolomposok. In: Gunda Béla szerk.: Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára. Budapest, 1943. 245–264.
Szkripecz Sándor: Klepetus. Magyar Nyelvőr 103(1979) 88.

KÖTŐDÉS (I.)

Helyzetjelentés kései siratóval

V A R G A Z O L T Á N

Matild, mint rendszerint, most is pontos. Menetrend szerint érkezik, hogy ágyba segítsen. Kulcsa csörgését tízkor hallom a zárban. Ahogy számítok is rá. Mindig, ha nem beszéltük meg másképpen. Vagy ha nem csengetem előbb át.

Mert van úgy, hogy az esti film tovább húzódik. Ilyenkor előre szólok: számítson rá idejében, hogy valamivel később szeretnék ágyba kerülni.

Ámde alakulhat másképp is. Hogy a nézni kívánt adás tíz óra után kezdődik. Nem igazán „kívánt”-ként, „nézhető”-ként csak.

De ezt, ha nézem, ágyból nézem már. Jobb oldalamon fekvve, egymás fölött lévő szemekkel. Eltérően a szokványostól, két egymás melletti helyett, elképzelhetően ez is oka lehet a hamarosan jelentkezni kezdő kettős látásnak. Túl azon, hogy a képernyő is jelentősen zsugorodik, jó két méterrel kerül távolabb tőlem. Fekete keretbe is, nem szívesen tévézek totálsötétben.

Legfeljebb, ha más megoldás nincs. Miután a kulcs elcsörögte már a magáét. Pontosan tízkor, ahogy számítok is rá.

„Ehun vagyok e!”, hallom már kintről a hangját.

Eszerint ma vidám Matild lesz, állapítom meg. De hát mikor is, ha nem ma, hat hét után most. Katonafia telefonhívását követően, lentről a Rigómezőről, Szerbia bölcsőként elsiratandó tartományából.

Ami nekem barátságos arcot jelent, számítóan megértőt, néma-mo-gorván, sőt marconán önfeláldozó helyett – folyamatos szövegelés kí-

séretében. Akár még összefüggő párbeszédet is, feltéve, hogy tudom követni. Híradását ismeretlen ismerősökről.

Miközben lemegy az esti műsor: fogmosás, vetkőz(tet)és, tolószékből ágyba emelés. Két heveder és egy hidraulikus emelőkészülék segítségével.

„Merre akar fordulni?”, kérdezi aztán.

„Kifelé”, válaszolom, vagyis nem a fal felé. Tehát a jobb oldalamba. Két lehetőségem egyikeként, bal felemre egyedül nem tudnék visszafordulni.

Fekhelyem elé két szék kerül hát. Részben a kellékeknek, részben, hogy le ne guruljak. Matild szerint legalábbis, mert hogy ez az ő rögeszméje.

Aztán még egy gyors seregszemle: táskarádió, távirányító, kacsa, drót nélküli csengőnyomó (ha valamire netán mégis szükségem lenne), bot (valamikor apánké, aztán a tied, ma az enyém csak), telefon, minden a helyén.

Ahogy a nagykönyvben áll. Ahogy elő van írva.

Jöhet hát a jó éjszakát. Meg a villany lekattintása.

Mielőtt a rádió gombjáért nyúlnék.

Úgyhogy megleszek, ne félts! Jobb híján a „hangos recept” kíséretében. „Itt vár egy jó kis élet”, igyekszik elhitetni velem a népszerű egészségügyi tanácsadó felvezető zenéje. És csakugyan, mért ne? Egy a fontos csak, egészség legyen!

Utána hírek. Alkalmasint számomra hír nélkül már, majd . . .

Majd . . .

Majd enyhe sajtás. Testem súlya alatt a jobb oldalamon. Nem igazán gyötrelmes, gyenge jelzés csak.

Meg egy kicsit a sarkam is ég már: lejárt az adott testhelyzet szavatossági ideje, meg kellene fordulnom. De valahogy még nem akarózik. Egyelőre talán elodázható is lehet, alapvető változtatás nélkül, néhány apró korrekcióval. Például úgy, hogy bal kezemmel, körmeimet térdhajlásomba mélyesztve, megpróbálom a bal lábamat feljebb húzni. Amennyire lehet, rá a jobbra, elválasztani sarkamat a lepedőtől, s máris vége van az égésnek. Más valakinek talán bővebben kellene magyaráznom ezt, s akkor is nyilván hiába, de hát te . . . neked nyilván ennyire sincs szükséged. Úgyhogy, ha szerencsém lesz, helyzetváltoztatás nélkül

is hozzájuthatok még egy alvásszakaszhoz. Tízpercnyihez, negyedórányihoz, félórányihoz, talán egyórányihoz is.

Számítva rá, hogy az előbbinél ez már kevésbé lesz nyugalmas. Valószínűleg mozgalmasabb álmokkal benépesített.

Mert azért, különösen így, „jobb oldali fekvésem” kezdeti szakaszában, szelídebb álmaim is adódnak, szépek és elvarázsolók, olykor bízvást minősíthetők „álomszépek”-nek. Nem utolsósorban a parkot, a kikindai parkot idézők, eszmélésem színhelyét, „tündöklésemét és bukásomét”, mert talán így is emlegethetjük. Így is, igen, a mi parkunkat. „Megyünk a sötét parkban”, ugye, emlékszel? Nem, dehogy, hogyan is emlékezhetnél? Még ha netán te mondtad is először ezt, én meg csak úgy, szajkózó kétévességemben vagy tán még annyiban sem mindössze, utánad mondtam, mindenesetre a sötét parkot nagyon izgalmasnak találtam, „csak” izgalmasnak, hiszen mind a ketten ott voltatok mellettem, feltehetőleg közrefogtatok, úgy vágtunk neki a feketeségnek . . . Nem tudom különben, miért is mentünk; nem tudom, miért kellett mindkettőtöknek lemennetek, le a lakásból a kertészetbe, ilyen későn, le az üvegházakhoz, átvágotok a „sötét” parknak azon a rövid szakaszán, amely a lakóház és a kertészet között terült el, de valamiért bizonyára fontos lehetett, hogy mind a ketten ott legyetek, én meg fenn, a házban egyedül nem maradhattam. Valahogy így, mert lehet, hogy nem is volt fontos, egyszerűen csak az örömszerzés kedvéért vittetek magatokkal, megmártóztatni a park sötétjében. Mert talán sötét volt csak, de nem késő is, ezért nem lehettem még ágyban, vagyis ősz volt, s ha ősz volt, kétéves se voltam még, mivel öcsém nincsen a képben. Vagyis nem tudom . . . Úgyhogy ha megkérdezhetnélek is, nyilván hiába tenném, ez a „sötét park” tehát mindenképpen az én saját, külön bejáratú sötét parkom, alkalmasint önhatalmúlag legkorábbinak kinevezett privát emlékem. Egyedüli szereped benne, hogy te is ott voltál. Miközben én még a kis házikabátkádra is emlékszem, amit akkor magadon hordtál. Mivelhogy még elég sokáig megvolt: kis, csíkos kabátka, ujjnyi széles, szürke és fekete csíkok váltották rajta hosszában egymást, évek múlva cserélt csak le, Nagymama (számodra „Anyus”) zentai temetéséről hazatérve, ahonnan néhány egyéb rád maradt ruhadarab mellett egy hasonló kabátkát is hoztál magaddal. Majdnem ugyanolyan volt, mint a tied, az a sötét parkbeli, csak éppen a csíkok rajta szélesebbek voltak, és cikcakkban mentek.

Egyszóval a mi parkunk. Jó néhány éve nem láttam már, ám amikor legutoljára jártam ott, mindennek volt mondható, csak éppen álomszépnek nem. Elhanyagolt, nyomorúságos állapotban volt, gyermekkorom emlékezetes „majomfájából”, a tamariszkuszsövénnyel körülkerített homokozó melletti, valaha sötét-sűrű tiszafából jóformán semmi sem maradt; majomfának különben azért neveztük, mert jól mászható és rugalmas ágain örökké majmok, azaz gyerekek ültek vagy lógtak, hintáztak. Valamikor én is, de nem egyedül, mivel ekkor még túl kicsi voltam, úgyhogy az egyik alacsonyabb, majdnem vízszintes ágra is egy nagyobbacska kislány, bejárónőnk, Maris néni Linka nevű lánya ültetett föl és hintáztatott meg. Egyszer-e vagy többször is, már nem tudom, mindenesetre szegény tiszafa ágaiból, hála a későbbi gondviselők nemtörődömségének és az egyre fékezhetetlenebb majomnemzedékek atavisztikus szenvedélyének, mindössze csonkok maradtak; csupaszok, rajtuk néhány kétségbeesett, mindent előlről kezdeni kész hajtással. Siralmas látvány, arra késztető, hogy nyomban eldöntsem: ide bizony nem jövök többet. Minek? Még ha azóta hallok arról is, hogy a parkot „nagyon szépen rendbe hozták”, úgyhogy akár ez a hír is elindítója lehetett nemrégii álomom álomszép képsorának. Mert ha ez az álompark önmaga eszményített változatává válik, főúri kastélyok kiterjedt tartozékaihoz lesz hasonlatossá. Nem csupán vízszintesen, de függőlegesen is túlnyúlva rajtuk. Mivel a fenyők és a japánakácok ennyire égbenezően magasak mégsem lehetnek. Más tehát a park, mint volt, mégis *az* a park, egyes részei csakugyan *azok* is, a platánok például ugyanott vannak, ahol voltak, a juharfák is, a főutat közrefogó vadgesztenyék úgyszintén, akár a tölgyek is a dombon, amelyet a rajta felgyülemlő rengeteg makk miatt emlegetünk „makkdomb”-nak; túloldalán a sziklakerttel, ahol fehér mészkőtömbök közt nyaranta kisebb-nagyobb cserepes kaktuszok álltak. No meg pálmák is, főleg dézsákban, ámde olyan nagy kerámiaedényekben is, amelyek korinthuszi oszlopfőkre igyekeztek hasonlítani. De akadtak a parkunknak más részei is, ismeretlenek, de szépek, sőt szemkápráztatók, általam legfeljebb tévén vagy filmen látottak. Ahogy ismeretlen az a nagyobbacska kislány is, aki végigtol az utakon, sőt minden ismerőssége ellenére az is marad, mivel mindvégig képtelen vagyok eldönteni, a tiszafán hintáztató Linkával azonos-e vagy azzal a hasonló korú Tuschinger Trudival inkább, aki alighanem először ismeretett meg Krisztus keresztre feszítésének történetével, méghozzá kő-

keresztet emlegetve, ki tudja, miért, talán hogy még nehezebb lehessen. „Paposkodtok?”, hangzik a mellettünk elhaladva elkapott fél mondatra reagáló apai kérdés, ugye, neked is ismerős a csengése? . . . Miközben a kislány kiléte továbbra is függőben marad, vagy az egyik, vagy a másik, pedig egyiküknek se lenne szabad itt lenni. Hacsak öregasszonyként nem, mintegy velem összhangban, lévén hogy magam is mai mivoltomban vagyok jelen, szótlán kísérőmtől eltekintve egyedül a magam parkjában, mivel a mindinkább véget nem érővé tárulkozó óriásparkban rajtunk kívül sehol egy lélek. Baljóslatú is lehetne, mégis ragaszkodom a folytatásához, ameddig lehet, igyekezve megtartani magamnak . . .

De vannak más, hasonló álmaim is, nem igazán lidércnyomással fenyegetőek, legfeljebb a „kétszerkettő józanságának” beállta után tűnhetnének furcsának. Amilyen a „Pinty” is volt, szintén nemrégén. Vagyis az a bizonyos lányarc valamilyen képes folyóiratban. Alatta egyetlen szóval: „Pinty”, semmi több ennél. Nem „Pintyó” vagy „Pintyóke”, amint az szerepéhez inkább illene. Körülményeskedés nélkül, sallangmentesen, keményen, „mint a pinty!”, semmi cirógató, kicsinyítő képzős becézés, holott a fénykép mellett olvasható írásból szinte nyomban kiderül, hogy ez a Pinty valamilyen nevezetes személyiség, költő, író, zeneszerző szintén nevezetes szerelme, valamiféle „Lilla”, „Gina”, „Léda” vagy „Flóra”, valaki, akivel – akárcsak halhatatlanná tevőjével – máshol is találkoznom kellett vagy illetet volna, lehet, hogy találkoztam is velük, csak éppen a kilétük bennrekedt az álomban. Mellesleg a képen látható lányarc szabályosan, sőt szabványosan szép, élettelenül bájos csupán, és csak keretéből kilépve válik varázslatos üveghanggá, kristálypohár-csengéssé. Egyetlen pillanatra mindössze, mert az egész itt marad abba. Szerencsére idejében még. Szerencsére, mivel ez a „Pinty” is nyilván azok közé az álmok közé tartozik, amelyek, ha folytatódnak, valamilyen nevetséges, képtelen és megalázó helyzettel érnek véget . . .

De itt vannak a görények is. Nem is biztos, hogy azok, mert hogy menyét, hermelin, nyest, nyérc, nyuszt, coboly, és akkor még a különféle borzokról és vidrákról nem is esett szó, meglehetősen népes a rokonsági köre az efféle kis ragadozóknak. Valamelyik ide sorolandó faj példányai kezdenek el kószálni a szobában, eleinte csak lenni, a padlón és a szőnyegen, majdnem nesztelenül, de azért hallhatóbban a macskalépteknél, becserkészve a sarkokat, majd az ágyamon is felmerészkedve, többször is átfutva rajtam. Eszemben sincs félni tőlük, inkább kíváncsian

várom csak a fejleményeket, s utólag csodálkozom csupán azon, miért nem patkányokra gyanakszom inkább. De hát én tudom, hogy ők azok: a görények. Azaz, legyenek azok, ez látszik a leginkább valószínűnek – még mielőtt selymes bundájukat és lompos farkukat a tenyeremmel is megérinthetném. Mert később már simogatom is őket, sőt játszom velük, vagy talán ők velem inkább. Valószínűleg kölykök még, ámde apró fogaik hegyesek, karmuk is szúrós. Gyengéden harapdálják a kezemet, érezhetően játékhoz visszafogottan. Baj lehetne belőle, ha a bal kezemet, egyetlen úgy-ahogy használható végtagomat sebeznék meg. Vagy ha valamiért megrémülve a búzbombáikat látnák jónak bevetni . . . Vagyis ők azok, semmi kétség, a görényeim, meglehetősen korán sikerült velük kapcsolatba kerülni: vérfürdő a kertészeti tyúkólban, kellőképpen megsiratva, jaj, istenem, lehetséges, hogy a könnyeiddel szembeni allergiám gyökerei egészen idáig nyúlnak? Hogy még ez idő tájt kezdett kialakulni a képlet, nevezetesen, hogy a baj *az*, amit *te* megsiratsz, illetve hogy nekünk azt el kell viselni, akár baromfigenocídiumról legyen is szó, akár eltört ecetesüvegről vagy csupán csészealjról, a többit ki lehet bírni . . . Mindenesetre a tettes kiléte akkor nem lehetett kétséges, mivel egyszer az éjjeliőr is látott az udvarban felhalmozott tuskók közt bók-lászó kiscörényeket, annak idején valóban félek egy kicsit, hogy tán a szobába is belopakodnak. Sokkal félelmetesebb fenevadaknak képzelem őket a valóságosnál, sokkal nagyobbaknak. Mielőtt arról hallanék, hogy odalenn a kertészlegények kutyákkal görényvadászatot rendeznek, széthányják a hatalmas rőzsekazlat is, több példányt is agyonvernek, ezek egyikét hozza be később hozzám egyikük, mármint a bőrét szalmával tömve: játékos ijesztéssel felém bök vele, de már ekkor nem találok veszedelmesnek. Mint ahogy nem találok azt a menyétet sem (mert az inkább annak látszik) később, többé-kevésbé felnőttkoromban, amelynek porhüvelyét egy reggel a tornácunkon találjuk: kutyák fojthatták meg valahol a közelben, és hozták a házhoz. Elevenen mindössze egyet látok közülük, de azt már itt, ebben a házban, a régi Schmidt-féle házban. Meleg augusztusi este van, villanyfénynél olvasok kinn a verandán, ekkor, a kapu felől érkezik a sötét szőrű, bozontos kis állatka, és surran el mögöttem a fal mellett, amennyire megítélhetem, ez görény lehet.

Akárcsak ezek is itt. Az ágyamon hancúrozva. Noha érezhetem őket csupán, prémjük puhaságát élvezhetem csak.

Még ha nem is nagyon értem, hogyan kerültek ide, nem is érdekel különösebben.

Ám amikor valamilyen asszony bukkan föl, Matild-szerűen tenyeres-talpas, de mégsem ő, inkább valahonnan a múltból előkerülő, mégis ezt kérdelem tőle. „Ó, hát akárhonnan”, hallom a választ, hiszen mindenfelé ott vannak, náluk otthon a faluban is tenyésztek őket. „Bizonyára a szőrméjükért?”, kockáztatom meg. Ugyan már, hát még ilyen ki hallott? Hanem amiért gyönyörűen birkóznak, élvezet nézni őket. Ezért rendezik ezeket a görénybirkózó versenyeket, régi népszokás, csodálja, hogy sose hallottam róluk.

Úgyhogy a csodálkozás sora rajtam lenne most. Rajtam, ha . . . kész, vége, nem ér a nevem!

Mert ilyen zagyvasággal engem álmomban se szédítsen senki! Úgyhogy akkor mégis inkább a visszafordulás vergődése, fogcsikorgatással és káromkodással, amíg kampósbotom (korábban apámé, majd a tied) segítségével felsőtestem mögött lemaradó lábaimat átfordítom a túoldalra. Óhatatlanul átbillentve magamat is a teljesebb ébrenlét állapotába. Aminek bekövetkezése után újra az jöhet csak, ami ilyenkor szokott. Újra a Szabad Európa. Éjfélről ötig. Délszláv nyelven vagy nyelveken, ahogy akarjuk. Megy-e Milošević vagy marad? Híradások hamvukba hulló tüntetésekről, lanyhuló akarásokról. Gégén ellazulni nem akaró gyűlölet-harapásokról.

Micsoda ország! Rosszabb egy lidércnyomásnál!

Nem lehet felébredni belőle. Legfeljebb előle visszaaludni . . . Tarkómban még ringató zsibbadást érzek: nem is lehet még igazán késő.

Nem igazán, bár . . . Mellettem heverő táskarádióm felől halk, láthatatlan válaszfalak likacsain átpréselődő zene-reszelékek, pusmogóra torzult beszédfoszlányok, aprócska reccsenések. Éjfél tehát elmúlt már, meg az utolsó híradás is a Kossuthon, el, a Himnusszal együtt. Mert mintha mostanában kezdenék el a koncertekbe belealudni. Bosszantana, ha rendszer lenne belőle. Talán mert ma Vivaldi volt, majd Bach, utána Purcell . . . jobbak a legmonotonabb szövegnél, ők a szépségükkel altatnak, olykor idő előtt is . . . Miközben a készülék felé tapogatok, nem vagyok még biztos benne, mit is akarok: a keresőgombhoz nyúlni-e vagy kattintani. Csak amíg valahol rá nem találok a pontos időre, gondolom, mielőtt mégis inkább kattintanék csak.

Úgy döntve, hogy egyelőre változatlan testhelyzetben maradok, nem hátrálok meg. Jöjjetek, ha úgy gondoljátok!

Gyász-hitelezőként behajtani a tartozásomat. Rajtam, bár ti hagyatok itt. Utolsónak, engem, egyedül . . . De talán ne így! Semmi szükség önsajnálatra!

Különben sem rólam van szó, hanem rólátok. Lényegében mindháromatokról.

Mivel az is megeshet, hogy mind a hárman eljöttök, mind a hárman egyszerre. Ez a jobbik eset is, ez számít kevésbé veszedelmesnek. Mert ilyenkor többnyire „csak úgy” vagytok jelen, mintha mi sem történt volna, elmaradhatatlan tartozékaiként valamikori környezetemnek. Úgyhogy ilyenkor az álmom is a múltban játszódik, bizonyára menet közben is tisztában lennék vele, ha egyáltalán eszembe jutna erre gondolni. Ám ha egyedül érkezik valamelyiktek, főleg, ha valami különös intenzitással is van jelen, annyira háromdimenziósan és precíz kidolgozásban, hogy minden hajszála vagy szakállszőre, arcának minden ránca, orrának pórusa külön is látszik. Sőt önálló életet is látszik élni, oly valóságfelettien, hogy jelenlétéhez szemernyi kétség sem férhet, úgyhogy . . . úgyhogy éppen ezért kezdek el kételkedni magamban: miért hittem egyáltalán, hogy okom lehet ittlétének jogosultságát kétségbe vonni. Emiatt is szánom rá magamat a kérdésre. Apánk esetében is, bár ő inkább megelőz a magyarázattal: megeskik, hogy egyeseket hétvégére hazaengednek, ne lepődjünk meg túlságosan, ha máskor is eljön. „Ha ki nem dobtok”, teszi még hozzá. Miközben én nem is ezen ütközöm meg leginkább, hanem hogy szavai nyomán a viccek túlvilágának intézményessége elevenedik meg, hasonlítson bár büntetőintézetre vagy szanatóriumra, mindenképpen valamilyen változatoként az internáltságának. Bármí másnak inkább sejtetve a Léten Túli Lét világát, semmint a Szabadság Birodalmának. Ez is teszi végül a helyzetet megnyugtatóan komolytalanná. Ám öcsémnek fel is teszem a kérdést: „Te most meghaltál, vagy nem? Mondd meg őszintén!” Öcsém válasza meg, stílusbeli hűségén túl, mintha tényleg őszinte lenne:

„Mi közöd hozzá?”

De velük nincs is különösebb baj. Főleg miután belefakultak az ismétlődésbe.

Veled ellentétben, mivel te el se mentél igazán, meglapulsz valahol egy sarokban, vársz a magad pillanatára. Amíg csak nyöszörögni nem

kezdek, mint régen, jelezve, hogy ideje már a másik oldalra fordítani, te meg felkelve elindulsz az ágyam felé, közös életünk legutóbbi szakaszában már a botod segítségével. Annak az ősidők óta tartó gyakorlatnak megfelelően, ami helyett végül mégiscsak sikerült egy nélküled is működő forgolódási stratégiát kidolgoznom, ennek köszönhető tán, hogy combnyaktörés nélkül megúsztuk. Még ha ez nem is akadályoz most téged abban, hogy meg ne kérdezzed: „Jöjjek?” „Kösz, nem kell”, felelhetem hát, „egyedül is boldogulok”. Csak hát te tovább erősködsz, szóljak nyugodtan, ha kell a segítség, sőt kászálódsz is ki már az ágyból. Úgyhogy részemről jöhet a „Maradj ott, ahol vagy! Az kellene még, hogy elessél!”, részedről meg az „Ugyan már! Miért esnék el?”, mintha kutya bajod se lenne. Én meg nem is tudom, erre mit is feleljek. Részben tapintatból, de részben elbizonytalanodva is, mert mintha elfelejteném, hogy nem is lehetsz ott, az ágyadban, amely maga is átengedte már helyét az egyik szekrénynek. Rémlik ugyan valami, de hát most a hangod a valóságosabb. Szelíd szóval meggyőzni a valós helyzetről meg éppen-séggel nem tudlak, azt követőleg se mindjárt, hogy ugyanazt a kérdést teszem föl neked is, amit korábban a másik kettőnek: „Több mint egy éve már, tényleg nem érted? Megmutathatom a halotti bizonylatodat!” De mintha ez se használna: „Akkor is! Miért zavar, ha mégis itt vagyok?” Nem „zavar”, csak valahogy még sincsen rendjén, hiszen . . . nem tudom, folytathatnám-e úgy, hogy mi már elbúcsúztunk egymástól, nem tudom, mit is értsek itt búcsúzáson. Mert ha netán e téren mulasztottam volna valamit, hát igen, de . . . most illesselek szemrehányással? Azért, ami nélkülem is éppen eléggé bántott? Hogy amikor Apát a kórházból hazahozták, meg se nézted, pedig a halotyszállítók kérdezték is tőled ezt, mielőtt a koporsót lezárták volna. Én meg mintha épp ezt szerettem volna elkerülni, ezért is tolattam vissza magamat Matilddal még egyszer a szobába, amikor eljöttek érted. Miután az öltöztetésednél is ott voltam. Ott, mert az így is van rendjén. Nemcsak azért tehát, mert Matild minden edzettsége ellenére egyedül fél a halottól. Vagy tán fájna, hogy a várt fájdalom végül is a várakozás érzéstelenítő hatásának esett áldozatául. „Alig vártad már, ugye?” „Nem *alig*, felkészülten. Ez csak döntő különbség!” És hát te tettél mindig úgy, mint aki elszornyed, sose hitted volna, hogy megéred a kilencvenet is, képtelenség ennyi ideig élni, vagy ha mégsem, hát te éppen miattam, csakis miattam . . . Innen kezdve aztán a folytatás többirányú is lehet. Mert van úgy, hogy sírva könyö-

rögsz, ne küldjelek el, nem szólsz egy szót se, csendben meghúzod magad. De előhozakodni is ilyenkor szoktál, így utólagosan is, az ajánlatoddal, amiért is óhatatlan begorombulásom következtében huzakodásunk is többnyire itt marad abba. Nem végleg, mert te szívós vagy és kitartó, megesik, hogy hátulról támadsz. Jóval régebbi idősíkből is bújva elő, a klasszikus hálószoba-berendezés rétegéből még, amikor a fekhelyemül szolgáló sezlon keresztben állt a kettős hitvesi ágy végénél, innen nyújtod ki a kezedet, nem a valamikorit, hanem a mostanit, azaz a legutóbbit, az aszottat és csontosat, vele ragadva meg a vállamat, többször is, mert megpróbállak lerázni, de te mindig újra elkezded. Miközben ütemesen ismétlődő sisterségést hallok. Mintha söpörne valaki az ablak alatt, valószínűleg Matild az, ha kiáltanék, nyilván meg is hallaná: elég lenne a villanyt felkattintania, hogy a szoba száznyolcvan fokos fordulata nyomán hátam mögött újra falat találjak. Csak hát a hangom nem fér ki a torkomon, szétrepeszt vagy megfullaszt, különben is, mért söpörne Matild az éjszaka kellős közepén, s miért egy induló gőzmozdony hangerejével? Azéval, amely az előttünk húzódó vágányon közeledik, fenyegetően, sistersgőn, sötétben is jól kivehető, fehér pöfetegeket kilövellve. „Ne félj tőle, nem bánt. A mozdony szereti Zolikát, a mozdony szeret téged”, hallom közben Sári néném hangját mellettem. „Szereti a mozdony Zolikát, szereti a mozdony Zolikát!”, nyugtatom hát magamat, amíg csak a hatalmas gép távolabb nem kerül tőlünk . . . Hangrobbanásomat követően pár pillanatig még azután is tovább ordítok, hogy ráébredek: szerencsésen sikerült újra a felszínre jutnom. Torkom szakadtából, mintha csak annak örülnék, hogy ismét rátaláltam a hangomra. Vagy amiért megtehetem: magam vagyok, nem zavar senkit.

Akad azonban másmilyen, kevésbé drámai lefutású változat is, élet-hűbb, hasonlatosabb az eredetihez. Ilyenkor alapjában ugyanúgy pergeted le valamelyik szalagodat, pardon, szalagunkat, mint azelőtt, amikor rajta tárolt indítványod – elvben legalábbis – akár még megvalósítható is lehetett volna.

Hiszen mindenben rád szorultam, rád vagy másokra. Szüntelenül „ministrálhattál” hát nekem, hogy apánk szavát használjam. Kezdve, mondjuk, egy hajnali „Istenem, mi lesz velünk?”-kel. Bár ennek van egy rosszabb változata is, amikor a kérdést közvetlenül hozzám intézed, tőlem várva rá választ. Mert hogy honnan tudhatnám? Vagy ha tudnám is, amíg lehet, kivárok, semmiféle visszavonhatatlan lépésre nem kívá-

nom magamat elkötelezni. Különbözik szünet nélkül kezem ügyében a telefon, ha valami baj van, bármikor hívhatom, aki éppen kell, vagy akit éppen találok: szomszédokat, barátokat, ismerősöket, mentőket, rendőroket, tűzoltóságot... A többi ahogy lesz, ragaszkodom a szabadsághoz. Úgyhogy ami téged illet, részleges válaszaim is többnyire ezen a síkon mozognak. Tudva jól, hogy számodra megnyugtatók nem, legfeljebb leszerelők lehetnek. Főleg, ha a „mi lesz velünk?” átvált „mi lesz veled?”-re. Már is előlegezve az „utána következőket”. Emiatt is jön az „Épp eleget tettél értem, hogy *azután* mi lesz, ne érdekeljen”-t vagy az „Ez már nem tartozik rád”-ot követően a „Hagyjuk a témát!”, a „Ne kezd már megint!”, a „Ne jövözz!”, a „Le van szarva a jövő!”, esetleg a „Dögöljön meg a jövő!”, egészen a tömören kinyilatkoztatásszerű „Jövő nincs!”-ig. Ami szerinted akkora butaság, hogy valójában nem is érted: olyan ember, mint én, hogy mondhat ilyet. Szerintem viszont csak egy, de egyetlenegy nagyobb butaság létezik nála: az a szüntelen rettegés a jövőtől, amiben te hosszú évtizedek óta szenvedsz és szenvedtetsz (vagy legalábbis szenvedtettél) másokat is, legfőképpen persze engem, a neked kiszolgáltattottat. Emiatt is vagyok kénytelen az idejekorán való letorkolással megpróbálkozni. Bár megeskik, hogy elaltatod az éberségemet, fellazítasz, előljáróban arra kérve, hogy ne haragudjak. „Rendben, nem haragszom, mondd!”, válaszolom. Csakhogy már is haragszom. Még mielőtt a folytatást is hallanám: hogy én, aki olyan okos vagyok, bizonyára tudnék találni valamilyen megoldást. Kigondolni, hogy halhatnánk meg. Jó hát, ha viszonylag mérsékelt hangerővel jön ki a számon az „Eszemben sincs meghalni!”, lehetőleg nem úgy folytatva, hogy „Veled együtt nem! Akárki mással, de veled nem! Vedd tudomásul!” Idejében váltva át a káromkodásra. Tőlem telhetően ügyelve rá, hogy elsöprő, szennyes szóáradatam közvetlenül ne téged érjen. Merthogy a Teremtő háta szélesebb, emellett amint azt Heinétől tudjuk, merő mesterségbeli rutinból még meg is bocsáthat.

Ennek ellenére te még is: „Istenem, hogy miket mondasz te nekem! Hogy is tudsz ennyi rondaságot összeszedni?” „Volt kitől tanulnom, mintha nem tudnád? Ki mástól, ha nem az apámtól? Épp elégszer hoztad őt is ki a sodrából!” Pedig te őt nem is annyira, Ómama inkább. Csakhogy míg neked felelek, apánkat hallom. Arról, hogy igen, őt, az apját, mármint az övét, tehát az apai nagyapámat, az általam nem ismert, szintén ki tudta hozni a sodrából. „Egyszer a cilinderét törte össze,

egyszer meg az óráját!”, hallom tehát máris a hangját, s nyomban utána Omama könnyektől fuldokló replikáját is: „Nem a cilinderét, a szalma-kalapját . . .” Bocsánatot kellene kérnem tehát, de nem megy, ennyi őszinteség után semmi esetre . . . Később viszont te kezdesz mentegőtözni: „Borzasztó! Hogy lehetek én ennyire gonosz? Mert az vagyok, direkt gonosz. Egy ilyen beteg emberrel . . .” Erre már nem felelek, bár gondolatban azért helyeselhetek. Mivel a forgatókönyvnek ennél egy agresszívabb változata is forgalomban van. Ahol már a beleegyezésemet se kéred az indítványodhoz, mindössze azt tudatod, hogy – amennyiben a gyakorlati teendőkkel tisztában lennél – mit tennél velem. Illetve értem. Így, igen, mert szilárd meggyőződésed, hogy amit velem tennél, nem csupán a kettőnk közötti határ kisajátító öntudattal történő egybemosása, hanem az én legszemélyesebb érdekem is egyúttal. Jól felfogott érdekem, ha úgy tetszik, hiszen ha annyira józan ésszel tudnám felmérni a helyzetet, mint amennyire nem, magam is belátnám, hogy nincs más kiút számomra . . . Egyelőre tehát nincs is még szó a gonoszságról, azt majd csak később fedezed fel magadban, miután a menetrendnek megfelelően az önvád szakaszához érkeztél. De hát egyelőre nem ott tartunk még. Dehogya is, jelenleg még éppen ellenkezőleg. Ezért is emlegeted W. Sommerset Maugham Szent láng című drámáját, amelyet valamikor, még lánykorodban láttál Pesten Varsányi Irénnel a főszerepben, azaz annak az anyának a szerepében, aki azért szenderíti jobblétre lelőtt gépét bénán túlélő pilóta-fiát, nehogy tudomást szerezzen hitvestársa (egyebek mellett dramaturgiailag is indokoltnak mondható) hűtlenségéről. Emlékezetes színházi élmény, elképzelhető, miként is vált számodra utólag előjelzéssé. Eltekintve attól, hogy a mi életünkben szó sem volt soha semmiféle kirobbanással fenyegető titokról, amitől te meg szerettél volna kímélni. Nem, nem, másról volt itt szó, arról, hogy te mindentől, az „egésztől” szerettél volna megóvni. „Én azért csodálom, hogy neked van kedved élni”, hallom többször is tőled. „Mintha az élet lehetne? Micsoda élet?” „Engedd meg, hogy én döntsem el, hogy milyen. És hogy van-e kedvem tovább folytatni!”, védem ilyenkor a magam integritását. Mert hogy: „Utálok a giccset! Semmi kedvem ilyen befejezéshez!” Semmi kedvem, csakugyan, mert . . . mert én éppen ezt, ezt a „szegény, szerencsétlen, együtt ment el az anyjával”-t érzem giccsnek, megengedhetetlenül ízléstelennek. „Miért giccs? Tragédia!”, mondod eközben. Olyanféle válaszokba kergetve, hogy a tragédiát a

színpadon szeretem csak, vagy hogy így is, úgy is az lesz, minden élet tragédia, mivel halál a vége. Vagy mielőtt azt ismételném el, ki tudja, hanyadszor már, amit magam is csak némi csúsztatással érzek igaznak. Már mint hogy sikeres öngyilkosságot elkövetni valóban tragédia, sikertelent komédia, csak beszélni róla viszont giccs, giccs a javából.

Így, igen. Ilyenféle félszeg oldalazásokkal igyekszem szökni.

Semmi értelmét se látva bármilyen további fejtegetésnek. Mert hát csakugyan, mért ne lehetne tragédia, hogyha úgy tetszik? Azzal a megjegyzéssel, hogy a tragédiaírók rendszerint csak egy meghatározott esemény sor végét alkalmazzák színpadra. Holott a tragédia lényege az elején van, a dolgok indulásakor, amiről a színpadon inkább csak beszélni szokás, hogy a közönség az előzményekből is tudjon valamit, a látványos és katartikus halál okáról. Arról, ami a magunk általad indítványozott, s talán őszintén is kívánt tragédiánk esetében nyilván én lennék. Mivel egyéb magyarázatra miért lenne bárkinek is szüksége. Csak hát itt volt az a nyúl is, itt, méghozzá előbb, előbb semhogy én lettem volna. Az a nyúl, igen, az a bizonyos, apánk által gyakran emlegetett nyúl, rendben van, tudom, hogy tudod. Az a bizonyos lőtt nyúl, amelyet valamikor, még a házasságotok kezdetén kapott, és amelyet annak rendje és módjā szerint megnyúzva és kizsigerelve adott át neked, hogy azután, pár órával később visszatérve, téged továbbra is ott találjon mellette. Sírva, mivel eddig ilyet sose csináltál. Mert azon a nyúltetemen egyik hártya követte a másikat, véget nem érő sora a húst burkoló hártýáknak, de hiszen tudod, ezt már magad mesélted. Vagyis apánk itt érzett meg talán valamit az egészből, első ízben mindabból, amit . . . amit mi, gyerekek később szintén éreztünk: hajlamodat az örömrontásokra. Mert valahányszor valami számunkra örömteli izgalmat ígérő történt, cséplés, szüret, disznóölés, részedről az ideges könnyek sohasem hiányozhattak, képtelen voltál velünk örülni, örülni az örömnünknek, úgy tenni se nagyon, mintha örülnél. Később már az ünnepeknek se, karácsonynak, húsvétnek se, hónapokkal előbb kezdve rettegni közleledtűktől, legkevésbé tőlem képesen eltitkolni, mennyire gyűlölöd őket, énelőlem, aki mindig melletted voltam, egyre inkább megfertőzve engem is a rettegésszel. Rettegésszel az elrontott ünnepi süteményektől, amelyek a végén annyira mindenképpen sikerültek, hogy ne kelljen kidobni őket. Gyakran meg nem is volt semmi hibájuk. Am te akkor is reneteget kivetnivalót találtál bennük. Olyanféle kitorésekre ragadtató-

kat, hogy „Jaj, mért nem tudok én a föld alá bújni?”, vagy: „Istenem, de jó is volna elszökni innen!” Vagyis az a nyúl, az a bizonyos, sok mindent előlegezett, nem csupán az „előéletedet”, nem csupán téged, hanem másokat is, akik előtted jártak, akiket a génjeiddel hoztál magaddal.

*Az író hagyatékából közzéteszi SZLOBODA János
(Befejező része a következő számunkban)*

VARGA SÁNDOR VERSEI

KÖRBE-KÖRBE

üres szavakat hord körém
volt ígéretekből a szél
amik még nemrég szanaszét
röpködtek az utca egén

körbe-
körbe

és körkörös zárba zárva
háromszázhatvan fokban én
üres szavaknak közepén
legyek hangszer-zúgású fa

körbe-
körbe

hogy verssé fájjam e tájat
ami ködös éjbe zárat
minden legemberibb vágyat
míg a lélek fel nem lázad

körbe-
körbe

Telecska, 2001. június 17.

MEGISMÉTELHETETLEN

a kései virradatban
magamra maradtam
rég-volt simogatásoddal
az emlékek nefelejcs-kéjével
és két j-vel
a jaj-ban

veled is magamra maradtam
anyaöl-meleg nélkül
még-létre ítélve
megismételhetetlenül

mert megismételhetetlen
rögtönzések sora sorsunk
és sohasem lehetünk azok
akik egyszer voltunk

Telecska, 2001. június 23.

SZIKLANYUGALOMBAN

ha merev jelként
sziklák nyugalomává leszünk
és a kozmoszba
csontosodik majd a kezünk
talán isten is
fia is ott lesz mivelünk

újszülött-tisztán
a kezdetünkhöz érkezünk
és merev jelként
sziklák nyugalomává leszünk

Telecska, 2001. június 28.

AZ EST CSENDJE

fejem alá gyűrtem fáradtan
a harangszó utáni csendet

elültek a gondolataim
elültek mind mint a verebek

és szobámban ismét este lett
álmom feketévé fehérlett

majd örökzöldbe feketedett
ahol már se egy szó se egy tett

ahol már semmi sem zavarta
a majdnem tökéletes csendet

Telecska, 2001. VII. 4.

TRILÓGIA

MÉREY KATALIN

ÜDVÖZÍTŐ VÉGZET

*Szívárvány havasán felnőtt liliomszál,
Nem szereti helyét, el akar bujdosni.
(Magyar népdal)*

VAJON?

Nem tudom, mire gondolt pontosan az anyám, amikor ájtatos arccal, sokatmondó félmosollyal, lemondóan és kissé mártírkodva mondogatta, hogy mindenki fölfigyeljen rá: csak békesség és egy kis nyugalom volna, nyugalom, nyugalom . . .

Nem tudom, mire emlékezett az első világháborúból, mert akkor úgy nyolc–tíz éves lehetett, és nem tudom, hogy élte meg a másodikat, mert mindig másképp beszélt róla. Fiatalasszony volt akkor és terhes, amikor a húgom született, a körülöttünk élők meg az odasereglettek a fölszabadulás szívárványos eufóriájában mind a ránk tört szabadságról neveztek el újszülött fiaikat és lányaikat.

Nem tudom azt sem, hogy nyolcvannyolc évesen ezeket a legújabb békétleneket értette-e, ezeket a testvér- meg nem testvérháborúkat fölfogta-e, hogyan és mennyire, de az biztos, hogy a mártírosan áhított nyugalomát nem kapta meg soha, még a temetésekor is robbant a látóhatár, dörgött az ég alja. Békéje és nyugalma, ha úgy vesszük, a sírjában sincs.

Nem ő az egyedüli. Persze, hogy nem ő, bár neki az az egy élete volt. Európának ebben a csücskében már húsz békés év is ajándék, pedig az embereknek itt is csak egyetlenegy életük van, akárhogy bánik és bánik is el velük a történelem.

A nagyhatalmak ajándéka átkos örökség. Évszázadok óta háborússá tesz egész generációkat. Nemzedékek válnak miatta földönfutóvá vagy kényszerülnek még a kontinentet is elhagyni, amelyen születtek.

Ősivé ködösített, hagyományossá misztifikált erő van, hat és munkálkodik; pusztít, rombol és kábít. Ha épít, falakat épít, ha alkot, határokat alkot, nem nézi hol, hova húzza őket; legszívesebben vonalzóval tenné, mint Amerikában. Vannak hívei és szószólói, csatlósai, talpnyalói és bérencei: grófok, bárók és válogatott cigánylegények, mindenkori túllihogók, akik mindig ott vannak, ahol folyik a sárga lé. Nélkülük nem volna uralkodás, kiapadnának a zsarnok erői. Úr és uszályhordozó azonban egy követ fúj, miattuk hallgatnak a múzsák, miattuk keveredünk korpa közé, üvöltünk együtt a farkasokkal; miattuk szoktuk meg a cirkuszt és elégszünk meg kenyérrel, ők veszítenek össze, hogy uralkodhasanak, miattuk születnek újjá a Jupiteretek és az igába fogott jámbor ökrök.

Miattuk lesznek a bombák, miattuk születnek a háborús naplók, miattuk vannak hűek és hűtlenek, előre megmondók és kivárva utóbb helyezkedők; olyanok, akik mindent tudtak és olyanok, akik semmit sem tudtak, akik biztosra mentek, és akik semmire sem mentek, mert eszköz voltak csupán, holt eszköz. Ezeknek jutott a fonákja, ezek kapták a behívókat, ezeket vezényelték aknamezőre, rángatták ki a kórházi ágyból, küldték haza plombált koporsóban; ezek haltak meg, patkoltak el, nyúvadtak ki, haraptak fűbe, pusztultak el és múltak ki, mert nem volt gyógyszer, nem volt rend, nem volt béke, nem volt nyugalom.

Ez az erő atavisztikus, osztódással szaporodik, játszik velünk, híreket harsog, győzelmet hazudik és vereséget költ, névtelenségbe takarózva falfirkán közli akaratát, diktálja az erőszakot, kizsákmányolást sugall; szolgálást, kiszolgálást, kiszolgáltatottságot hirdet, és sorra szedi áldozatait. Megteremtette a kényszer tökéletes hierarchiáját. Egyenruha, egyenember, egyengondolat, egyenhit, egyenszellem.

Eljön-e egyszer az idő?

Lesz-e idő, hogy nemet mondunk? Lesz-e, hogy az ember nemet mond akkor is, ha belepusztul? Amikor, ha belepusztul is, nemet mond a csendes megadásnak, a cinkos némaságnak, az éji vadnak, a cirkusznak,

a dögkeselyűknek, az uszítóknak és az uszításnak, minden ártó erőnek. Hagyományosnak is, hagyománytalannak is.

Vajon nemet mondunk-e végre? És ez a kikínlódott, keserves nem elsöpörhet-e mindent?

Elkövetkezik-e vajon, hogy nem lesznek kicsik és nagyok, egyenlők és egyenlőbbek? Lesz-e vajon, hogy az ember nem fog háborúban szülni és születni, bombák között élni, robbanások között meghalni?

Eljön-e vajon az idő, amikor temetéskor a lélekharangot fogják meghúzni, nem a kioldót, amikor a legeslegjelentéktelenebbek is megkapják a maguk békéjét és nyugalját, mert sem Istennek, sem embernek nem lesznek kiválasztottjai? Sem népei, sem népe.

NEM JÓ

*Ajánlás (itt most az édesapám neve
következik) ferde kis mosollyal*

Jó volt. Egy ideig jó volt. Jó volt hinni és elhinni (itt most az következik, kinek mi volt jó).

Most nem jó. Nem jó a várakozás és az, hogy még mindig nincs semmi sem ott, ahol lennie kell. Az sem jó, hogy így gondolom.

Legyen vége már! Vagy így, vagy úgy.

Legyen vége. Nyugodjon meg a folyó, simuljanak el a hullámok, hogy megtisztuljon a víz, leülepedjen a mocsok, eltompuljanak az élek, a jobb jobbra, a bal balra kerüljön. Legyen a színe színe, a visszája visszája. A háborút ne nevezzük békének, a föláldozottat önkéntesnek. A katona legyen katona, a front front, a temetők maradjanak csak temetők. Aki szeret, szeressen, és ne legyenek többé gyűlölők és gyűlölködők, fari-zeusok, képmutatók és hazugok.

Nem jó várni és túrni. Túrni a haszonhúzást, a zavarosban halászást, az árulást és a meghazudtolást. Nem jó végignézni és hagyni, hogy a rosszat a jó köntösébe burkolják, hogy a sötétséget világosságnak nevezzék, az éjszakát nappalnak hívják. Nem jó túrni, hogy a gyilkosokat hősnak tüntessék föl, hogy farkcsóválókat szabadságharcosok helyébe állítsanak, mondvacsinált célokat követendőnek nyilvánítsanak, mímelt hazafiságot igaznak kiáltssanak ki.

Nem jó várni és tudni, hogy nincsenek csodák.

Nem jók a taposóaknák, nem jók a levegőbe repülő házak. Nem jó a robbanás és a robbantás, nem jó a háború, és semmi sem jó, ami belőle ered, tőle származik, vele összefügg. Nem jó sem a harc, sem a csatátér, nem jó a katonaság és nem jó a hősi halál. A támadás sem jó és a védekezés sem, mert védekezni kényszer. Nem jó a propaganda, mert mindent elönt, bennünk van és körülvesz minket, betemet és megfojt.

Nem jó a kétszínűség, és nem jók az álszentek.

Nem jó köpönyeget fordítani, nem jó átesni a ló másik oldalára, nem jó a rúd elé szaladni, és nem jó, ha az embernek két vasat kell tartania a tűzben. Nem jó nyereszkedők, ügyeskedők, napos oldalon sütkérezők között lenni.

Nem jó a hierarchia, a háborús pedig még rosszabb. Nem jó az öntörvényűség, az önbíráskodás és az önközpontúság. Nem jó a békaperspektíva, és nem jó a köldöknézés.

Nem jó az igénytelenség. Nem jó gyöngébbnek lenni, és nem jó okosabbnak lenni. Nem jó, ha az egyik ember kevesebb, mint a másik.

Nem jó kisebbségben lenni, és nem jó keresni az ember helyét a nap alatt. Nem jó rimánkodni azért, ami kijár, könyörögni azért, ami megillet. Nem jó kunyerálni, nem jó önigazolóan dadogva bizonygatni. Nem jó felejtetni a városneveket, féltetni az ikes ragozást, nem jó -suk-süközni, és nem jó -juk-jüközni; nem jó csézni és dzsézni, nem jó lesszt írni, nem jó (itt most az következik, kinek mi nem jó).

Nem jó igent mondani, ha nemet kellene.

Nem jó temetni. Se embert, se álmot, se emléket, se anyanyelvet, és nem jó így NEM JÓKBAN megfogalmazva élni.

LÉNYEGEM

Tulajdonképpen nem bánom, hogy így alakult, hogy látogató lettem, hiszen születésem óta vendég vagyok.

Ez nem sovány vigasz, belenyugvás, engedelmes elfogadása annak, ami van s amiről azt mondják szükség- és törvényszerű. Nem savanyú a szőlőféle önáltatás, hanem lényeg.

Lényegem, hogy kinti vagyok. Kívülálló, pontosabban kiállított. Olyan kintlevő vagyok, aki bent van, mert bele és benne született. Nem

vendégként, hanem vendégnek születtem. Ez a nyelvileg árnyalatnyi, alig látszó különbség meghatároz és alárendel. Születésem óta és születésemnél fogva. Most, hogy fölismertem, elviselhető, bár gyötrelmes mindhalálíg.

Beleszülettem egy létbe, amellyel azonos vagyok, de rajta kívül. Egy vagyok valamivel, amin kívül rekedtem. A baszkok megértik és az indiánok, akik már nem is vannak. Megértik a csecsenek is és a . . . , és . . . és . . . Nagyon sokan vannak még, akik megértik, de akármilyen sokan vannak is, kívülre kerültek, kisebbségbe, nem hallatszik messzire a szavuk.

Kisebbségben lenni. Kimaradni valamiből. Sok mindemből . . .

Ez nem nyavalygás, nem önkínzás, bár mindig ide jutok. Természetes, hogy az ember keresi a helyét a nap alatt, bár nem jó. Az is természetes, hogy az övéit keresi, mert nem pusztán valakihez akar tartozni, hanem az övéihez, a sajátjaihoz. Nem adhat mást, csak mi lényege.

Nem adhatok mást, csak mi lényegem, de szeretném tudni, nekem miért éppen ez lett a lényegem! Ez a kívülről beletartozás, ez a nem itt levő ittlét. Nem változtathatok rajta, nem tőlem függ. Örökké kívül leszek, holott beletartozom. Ez volna a másság? Vagy az egyik formája? Azért kerültem kívülre, mert más vagyok, vagy azért vagyok más, mert kívül maradtam. Ok-e a másság vagy következmény? Meddig lehet ezt így folytatni? Nekem két hazát adott végzetem, s én mindkettőből kihagyva mindkettőhöz tartozom.

„. . . édes Hazám fogadj szívedbe,
hadd legyek hűséges fiad!”

Gyónom a mindenható Istennek, és bevallom, hogy nem bánom. Most már nem bánom, hogy így lett, hogy így van. Így van.

Nem bánom a két hazát és azt sem, hogy ide, ebbe a vitatkozó, vitás és vitatható határos Európába születtem, hogy akkor születtem, amikor és annak, aminek. Nem bánom végül is, hogy ez a végzetem.

Ez a kéthazás hazátlanság, ez az eleve másság valami abszurd többletet sugároz. Nem tudom, hogy gazdag szegény vagyok-e vagy csak szegény gazdag, de számomra egyedül és csakis ez a kéthazásság az üdvözítő. Bizarr csoda: létező nem hazáim és nem létező hazáim rám sugározzák minden szépségüket, elfogadható és elfogadhatatlan többletes hiányu-

kat és hiányos többletüket. Lám, ez nyelvileg tökéletesen ábrázolható, bár játéknak tűnik.

Gyóonom a mindenható Istennek, és bevallom, hogy nem bánom ezt a sugárzást, sőt! Létszükségletem. Akkor se bánom, ha belehalok, mert a sugárzásba bele lehet halni. Olyanok is belehaltak, mint én, akiknek veleszületett életformájuk, létezési közegük ez a sugárfertőzöttség.

Életformám ez a rám zuhogó eggyé szaporodott kettős sugárzás, és most már nem bánom. Igaz, hogy örök vendég vagyok,

kívülevő,
látogató,
nem idevaló,
nem ide tartozó,
kivetett,
kitaszított,
otthoni idegen
és más, de nem bánom.

Nem bánom se a két hazát, se az átültetett fákat, mert a kitépett gyökér kisarjad, a lenyesett ág kihajt. Nekem két hazát adott végzetem, vigyáznom kell, nehogy mindkettő elveszzen. Mert ha két haza kettős üdvösség, két elveszett haza maga a kettős kárhozat.

BARTHA GYÖRGY VERSEI

HASZNÁLATI UTASÍTÁS

Mielőtt a rikkancs a féligaz reklámokkal kiáll
Ott ballagsz az asszony mögött
Szatyrokkal megrakottan ó egyáltalán
Nem jól ébredtél álmos az egész
Piac s közben az emeletig nem jutsz fel
Hol pedig jó bort mérnek homoki
Lőre jut otthon s visszafelé a harmadik
Sarkon mennyire megnyugtató megállhatsz
Míg nőd rágyújt s a pakktól egy időre
Szabadulsz közben hogy titokban
Megleashed a széplányokat
Perketiamo feszes combok fenék
Sír a reggel karikás szemekből
És aztán tovább araszolsz
Zeller káposzta répa krumpli sok
Hús fél fizetés emlék késő gyermekkori
Disznóölés a még meleg húsba
Belefűrni ujjadat goodtimes álmodod
Megtörtén ágyba bújva a kora
Estével feledni s a hastáncos mutatványosok mint
A grill-kacsafarhát zsírosan csorognak alá
képernyőről

ÉPPEN VERSET ÍRNI VOLTAM OTT

Éppen verset írni voltam ott
 S arcodon kutattam a napfoltokat
 Hunyt szemmel szemhéj alatt
 Fel-felidézve a vonásokat
 S minthogy békán nem nő toll
 Szó nem fakadt jel papíron nem maradt
 De férfiúi büszkeség dagad
 Olvasni kellene olvasni lorcát a büntudat így fakadt
 S zöld románca idézett ezer tavat
 S szemed színe igézőn bennem megmaradt

Éppen verset írni voltam ott
 Tudatlan hogy az olvasmány mindent kiolt
 De csókoltam tested s puncid volt
 Mi eztán minden érzést kitolt
 S újra csak hittem én leszek ki egyedül volt
 Ki arcodra fagyaszítja az elégedettségmosolyt
 A két zöld szerelemtavat
 Ám hideg sárkánygyíklonon
 Hirtelen
 v. g. érkezett és a vers: te gyönyörű vagy
 s a hatlövetűből minden golyó agyamban ragadt

s hagytam a verset
 elszórt só
 halált erez

FÉLÉV

néha úgy érzem magam veled
 egzotikum vagyok ősföldi
 őserdő óriásfái homályában
 ágakon megbújó nyálas százlábú
 vastag húsos testű száz színben játszó

lomha mozgású hernyó
 mit úgyszintén seholsemvolt titkos
 éles csőrű kék-barna-piros tollú
 névtelen madarak vadásznak
 gyakori éles vijjogással

néha úgy érzem magam veled
 szőlőskert vagyok kihívó zöld-kék
 széles levelekkel fehér mészkővel
 kerített vörösföld medencében
 egzotikum éles párás napfényben
 érzékeny orrcimpát csiklandó
 sós levegőben mit gondosan
 szerkesztett madárijesztő vigyáz
 te illatos szőlővirágra tévedt
 riadtan pihegő pillangó

PANASZOS SZENVEDÉLYES

oly fáradt vagyok már
 mindhárom dimenzió a sebesség
 összerosódnak a rúzsos orrú
 autó szélvédőjén s utazunk
 utazunk egyre tovább vagy
 valahogyan együtt lélegzünk
 valami megolvadt folyékony
 létben csókolnálak de érinteni
 is képtelen vagyok szorítanálak
 de elfolysz mint tiszta víz
 a megmarkolt szivacsból
 s mondanám állj meg
 állj meg füledbe súgom
 és vajon hol találom füled
 vajon volt-e füled kérdem
 elmerülten oly fáradt vagyok

a sötétség altat
 a sötétség ébreszt
 tisztán feketében járok
 láss ölelj szeress de játszol
 kábító illatos pálcikákat
 gyűjtasz s kövekkel gurigázol
 oly fáradt vagyok

és csontjaimat is kitártam
 álmaimat kitártam
 én gyenge halandóságom
 szemérmetlenül feltártam
 hóban jártam
 vízre szálltam
 én énekeltem
 mindent mindent kitaláltam
 oly fáradt vagyok

ÁLOM

kipusztulok mint egy öntudatos
 mihaszna hiszen magad is mondtad
 legutóbb miután szeretkezésünk végén
 sikeresen kirúgtál ágyadból pusztulj te
 dög hiszen rohadsz már igen kipusztulok
 mint egy óriás termetű fehér rinocérosz
 emelt fejjel rothadok mondd lehet ám a
 rothadásnak végképpen kellemetlen bűzét magam
 nem érzem eme bűznek viszont tudtommal
 alapvető sajátossága hogy mások szenvedik leginkább
 igen kipusztulok mint egy rinocéroszország
 csökönyösen csak azért is átvonulok a misztikumba
 hosszú bffolyamat lesz ez és jönnek majd mások is
 szájukat tátani vegyük számba kiket érdekelhetne
 egy ilyen elmúlás orvosok csendőrök tűzoltók
 ájuldozók kíváncsiskodók turisták káposztás kertjüket

dédelgetők de mit törődöm én velük
lerohadt felesleges részeim dacosan továbbszórom míg
a fejem agyammal a magasba emelem s mosolygok csupán
végül megjelennek a szemetesek temetőcsőszök is
ők már alapos munkát végeznek utánam erre tanították őket
de tudom fejem legdíszesebb részét férfierőm biztonszálogát
agyaramat nem kótyavetyélem rád hagyom
ágyad fölé akaszd ki az emlékezésnek: a ono za sutra

látod már gyülekeznek is hát kezdjük
jó éjszakát

IKONOSZTÁZ A VILÁG VÉGÉN (VI.)

DRAGAN JOVANOVIĆ DANILOV

VI.

A TŰZET FOGOTT GORDONKA

Levelek a ládafiából

*Ezek pedig a lélek ékességei,
Szeme rubinja és gyöngye a szerelem betegének,
Mérhetetlen kincse a fájó szívnek,
Szenvedő zokszava, a szerelmes sóhaja.*

(Blake: A lélek vándora)

Drága Françoise-om,

katona vagyok a világnak ebben a szomorú bugyrában, s nem egészen értem, mi történik körülöttem. Sárban meg poshadt, zöld mocsarak között kóborolok faluról falura, egyik erdőből a másikba, akár a dúvad. Álmatlanul, áporodottan menetelek nekem ismeretlen emberek társaságában. Most, télutón, mindenfelé pocsolják, valamilyen rücskös tökök a sárban, felpuffadt disznótetemek ebben a temetői agyagban meg valamiféle, kísértetiesen fehér ludak a csöpögő szomorúfüzek alatt. S ami a jószággal történt, hamarosan az emberrel is megeshet. Naponta küszködöm, nehogy elveszítsem a józan eszem. A sötét éjszakákat fáradtságtól bágyadtan, istállókban meg pajtákban alszom át nyirkos szénában, szalmában, az ökrök meg csikók langyos párájába belebódul-

va. Amikor felébredek, könnybe lábad a szemem. Fialokat látok, szinte gyerekek még, akiről többé senki sem visel gondot. Egyikük-másikuk kábítószeretik, hogy elviselje a valóságot. Arra az egynéhány fiatal katonára gondolok, akiket láttam, ahogy egymás hegyén-hátán fekszenek az útszéli árokban az Akvárium vendéglő közelében, a Koševo hegyen. Az eső lemosta a sarat az egyik kiskatona combjáról, úgyhogy márványfehér lett. Sajnálom az idős néniket, asszonyokat meg apróságukat, együtt érzek, ó, de mennyire együtt érzek, szerelmem, ezekkel a szerencsétlenekkel, Atlantisz e gyermekeivel, mindegy mifélek, szerbek, horvátok vagy muzulmánok-e, akik a háború szörnyűségei elől menekülnek. Márpedig mit vétettek ők Istennek? Meresztem a szemem a vaksötétbe. Őrséget állok ebben a pusztaságban. Már több órája senki sem esett el közülünk. Körös-körül aknamezők vannak, ha arrafelé tévedsz, az akna egy szempillantás alatt elviheti a lábad. Itt mindenki kegyetlenkedik. Tegnap felfordult a gyomrom egy szerb fegyveres eljárása láttán – ez a szakállas, kocka fejű semmirekellő, jóllehet nem volt ittas, belelövöldözött a már halott horvát meg mozlím katonákba. Ez a tökfilkó sorozatlövésekkel lőtte szitává kalasnyikovjából a holttesteket, leköpdöste és bakancsával dühödten rugdosta őket, miközben mindenfelé folyt a vér. Drága Françoise-om, bocsásd meg, hogy ezekkel a borzalmakkal nyugtalanítalak. Katona vagyok, s nem értem egészen, mi zajlik körülöttem. Minden vágyam, hogy lássalak már. Hogy megtudjam, túl vagy-e a szülésen, és hogy a gyermekünk világrajövetelével minden rendben volt-e. Ebből a végeláthatatlan száműzetésből – szeretlek és pusziom minden porcikádat.

Danilód

Drága Danilóm,

leveled csak ma kaptam meg. Jelentem, hogy világra hoztam a lányunkat. A mi Sophie-nk mindennap nagyobb és édesebb. Öt kis fogcskája van. Annyira boldog vagyok, hogy van nekünk ő. A legnehezebbek, szerelmem, a szülést követő napok voltak. Magát a szülést leírhatatlan erejű orgazmusként éltem át. Hisz érted, ugye, a magányos asszony túlérzékenysége ez, aki új lakost hozott erre a véresen gyönyörű világra. Az édesapám segített legtöbbit körülöttem. Teljesen a csemetéknek szenteltem magam. Dimitrij fiam egyszerűen imádja. Amíg a

baba alszik, Dimitrij indiános könyveket olvas, én meg a másik szobában gondolkodom – gyakorolok –, és sírok. Rád gondolok, hogy élsz-e, valamelyik táborban szenvedsz-e, a francia televízió naponta mutat ilyen fogolytáborokat. Nyugalankodom, s nem is tudok megnyugodni, amíg elő nem veszem a csellót. Muzsikálok, tehát, s elnézem a kislányunkat, ahogyan alszik. Megkísérlem magam elé képzelni azt a délies, tágra nyílt szemed, amint úgy nézel rám, mint egy hindu istennőre. Eszembe jut a megismerkedésünk, az első szerelmi éjszakánk. Az én gondolkám tüzet fogott akkor. Valósággal égtem, rettenetesen tűzbe jöttem, de mielőtt táncba fogtam volna, ez nem látszott. Olyan volt a testem, mint a ma született gyermeké. Mégis, amíg táncoltam, igazában halott voltam. Úgy tűnt, még a lélekharangot is hallom. De eladdig csupán parázslottam, mert képtelen voltam kialudni, nem, semmi sem tudott eloltani. Fürödtem a virágmintás ruhámban, mely olyan tarka volt, mint egy virágoskert, a legáttetszőbb kékségbe alámerülve úsztam kristályok meg gesztenyefák sokágú gyertyatartói között, miközben te meg a szemeiddel oltogattál. Málnát eszegettünk isteni eledel gyanánt, utána pedig hatalmasat szeretkeztünk, miközben virágzott az illatos hunyor, nemkülönben a havasi gyopár az olvadó hó alatt, a szirteken, mindaddig, amíg el nem pukkantunk a baktériummentes fényben – nem, ez nem villamos orgazmus, hanem amolyan régimódi, fával, szénnel fűtött csúcs volt. A szemed ragyosságából mindent kiolvastam. Különben pedig magaddal kellett volna vinned, bárhová mégy is. Én vagyok az a gyerekkorodból való Erdő Lánya, akiről meséltél. Időközben átköltöztem a Desvauh utcai új lakásomba. Anyagi helyzetünk nem a legrózsásabb. Ebben is sokat segített az édesapám. A helyiségek világosak, a mi szobánkból pláne fenséges kilátás nyílik. Sophie, Dimitrij fiam meg én, ide, ebbe a meleg fészekbe várunk. Egyedül a jó isten tudja, mennyire szeretlek, és mennyire aggódom érted. Van-e szörnyűbb annál, mint ha valaki csupa aggódásra alapozza a szerelmét? Elfáradtam, annyira belefáradtam, hogy olyan távol vagy. Annyira hiányzik a jóságos tekinteted, a kezed, a szagod, az a te gyatra franciád. Az emlékezet közönséges alamizsna, az emlékek pedig vadászkürtök, melyeknek rianását elsodorja a szél. Hát, igen, ha nem csalódom, Apollinaire énekelt így az emlékekről. S nekem most nem marad más. Áldásomat rád, és imádkozom érted. A közelgő viszontlátás reménye ragyogja be ezeket a hideg napokat. Csak

a magasságos isten tudja, mennyire vágyódom utánad. Viszontlátásra, drága Danilóm.

*A te két kislányod mindörökre
Sophie és Françoise*

Drága Françoise-om,
megkaptam leveled, benne a gyerekünk fényképével. A gyerek szép, vagyis rád van, s rajtad kívül ő az egyetlen fényes pont ebben a parlagi össötétségben. Ami itt van, az a halál előszobája. Körülöttem sorra halnak az emberek, a legnagyobb kínok között. Egyik bajtársunknak egyszerűen megállt a szíve a kimerültségtől, neki tehát, másokhoz képest, aránylag könnyű és szép halála volt. Egy hétig, a múlt héten, csak sírokat ástunk. A napokban pedig, bánatában, öngyilkos lett egy fiatal, pelyhes állú tartalékos, ugyanis levelet kapott a babájától, melyben a lány értesíti, hogy szakít, mert nem hajlandó várni rá tovább. Látod, drága Françoise-om, itt rohadunk hónapok óta, úgy tűnik, kész örök-kévalóság. Várjuk a Messiást, neki viszont nem sietős. Nemigen tudnám leírni, milyen lelkiállapotban vagyok. Nyugalanságom itt mindenüvé elkísér. Észbontó, mi mindenem estem át az utóbbi hónapokban. Súlyos golyóbisznak érzem a fejem. Az agyamban mintha rejtélyes szerkezet, oda belopott pokolgép ketyegne, amely még csak ezután robban. Tudatom azonban messze kószál valahol. Fáradt vagyok. Szeretnék valahová elutazni veled meg Sophie-val. Csókolom az angyali kezeidet. Csókoltatom a kislányunkat.

Danilo

Kedves Michael Atyamester,
nemeslelkűsége kimondhatatlanul meghatott. Mindig az volt az álom, bárcsak megérdemelném egyszer, hogy megismerhessek egy olyan embert, mint ön. Már egy esztendeje Boszniában vagyok. Az éghajlat a legkevésbé sem könyörületes errefelé. Egy mindenkitől elfeledett európai pusztaság legsötétebb zugában hanyódom-vetődöm. Mindenfelé üresség, bomlófélben levő holttestek undorító bűze, csupa borzalom, amelyben lélegezni is alig lehet. Isten országa közöttünk van, mondta volt Jézus Krisztus. De hát milyen isten az, aki hátat fordított gyermekeinek? Méltatlan, bizony méltatlan a mi Urunk, nagyon kedves Michaelém. Itt, ebben a pokolban, gyakran elgondolkodom a rossz örök

rejtélyéről. Az isteni kegyelem, érti, ugyebár, az én szememben nem valóság többé. Mi pedig csak annak vagyunk birtokában igazán, aminek voltaképpen mégis híján vagyunk. A szeretetnek és a melegségnek.

Érzem, nincs sok időm hátra, mégis váltig remélem, hogy viszontlátjuk egymást. Gondolhatja, milyen örömmel nézek elébe, hogy újra találkozunk majd az ön meleg otthonában, és késő éjszakáig elcsevegünk Rimbaud-ról. Hogy akár százfelől is megközelítsük, miként azt Etiemble tette *Le mythe de Rimbaud* című tanulmányában.

Hiányolom az ön vendégszerető és finom szellemiségét. A közeli viszontlátásra, gondolatban addig is maradok tiszta szívemből önnel, barátian

Danilo

BORBÉLY János fordítása

(Folytatjuk)

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

CSUKA ZOLTÁN SZÜLETÉSÉNEK
SZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

CSUKA ZOLTÁN SZABAD VERSE

B O R I I M R E

1.

Csuka Zoltán volt a legkövetkezetesebb expresszionista költő nem csupán a jugoszláviai, hanem az egyetemes magyar irodalom történetében is. Következésképpen a magyar szabad vers történetében is kivételes hely illeti meg – az ő költészetének fejlődéstörténete a magyar expresszionista fogantatású szabad vers története is, hiszen Csuka Zoltán igen következetesen ment végig a versforma fejlődési útján abban a kb. tizenöt esztendőnyi időszakban, amíg az expresszionizmusnak és a szabad versnek volt a híve, s amíg meg nem kívánta ismét a kötött formákat és szelídebb érzéseket már a jugoszláviai magyar irodalom életén és körén kívül – Magyarországra költözése után.

Azt is nyugtázhatjuk, hogy a vers elméleti kérdései pályája e szakasza idején sem foglalkoztatták, következésképpen ő nem foglalt állást a szabad vers körül keletkező elvi természetű vitákban sem, hanem igen változatos lehetőségeit kiaknázva költői gyakorlatának tengelyébe állítva a szabad verset, természetes kifejezési eszközeként él vele, s mintegy ilyen módon demonstrálja a szabad vers iránti elkötelezettségét. Leszögezhető tehát az is, hogy egy pillanatil sem merül fel benne a kétség a szabad vers versszerűségét illetően: mindvégig költőnek tudja magát, a szövegeket pedig, amelyek kifejezésének hordozói egyértelműen verseknek, költeményeknek, végeredményben költészetnek tudja, amit művelt. S ez a tény legalább olyan jelentős, mint azok a verstani megfontolások, amelyek Babits Mihálytól (1916) Szerdahelyi Istvánig (1972) a szabad vers versszerűségét tagadják.

Itt már, a bevezetőben, azt is jeleznünk kell, hogy Csuka Zoltán elsősorban magyar költészeti hagyományokra támaszkodva írta első szabad verseit, nem pedig Apollinaire szimultanizmusára, Walt Whitman kozmikusságára és ugyancsak szimultanizmusára támaszkodva. Emlégethetnénk tehát a belga Verhaeren vagy az olasz Libero Altomare nevét is, ám mindez felesleges kitérőnek látszik. Csuka Zoltán szabad verse ugyanis Kassák Lajos „formateremtő” szabadvers-világában gyökerezik. Csuka Zoltán szabad verséről lehet tehát Whitmanék neve említése nélkül is beszélni, de nem lehet anélkül, hogy Kassák Lajos verselési gyakorlatát ne vennénk szemügyre. Annál is inkább, mert ez a „kassáki” versgyakorlat besugározta már az 1910-es évek második felében a magyar líra egy nagy területét, s hatása érzékelhető mind az 1920-as, mind pedig az 1930-as években, olyan költők művében is, akik magával Kassákkal, illetve követett irányjaival nem rokonszenveztek.

Nyilvánvalóan nincs a „szabad vers kassáki formájának” csupán egy prototípusa. Az ő szabad verse is alakulásokon ment át: különbözik tehát egyrészt a szabad vers világirodalmi mestereinek praxisától, de érzékelhetők differenciák Kassák életművének egyes szakaszaiban keletkezett versformája között is. A verstani elemzés legalább három fő változatát mutatta ki a szabad vers Kassák Lajos létrehozta formájának: egy futurista-expresszionisztikus, egy dadaista-szürrealisztikus és egy konstruktivistát. Valódi és termékenyítő hatása elsősorban első, futurista-expresszionisztikus, más néven aktivista szabadvers-ének volt, hiszen az eggyé vált a magyar avantgárd bontakozó nagy hatásával, annak mintegy a szerves részét képezte. Ehhez kapcsolódik többek között Csuka Zoltán szabad verse is, majd ebből kibontakozva ő is önálló utat tesz meg, de egyben követi azt a fejlődés- és alakulástörténeti „logikát”, amelynek Kassák Lajos is engedelmeskedik szabadvers-változatainak a ki-munkálásakor.

Milyen volt tehát az a szabadvers-típus, amely Csuka Zoltán versének „ősformája” és „ősforrása” volt? E szabad versnek nincsenek feltűnőbb zenei elemei, a ritmikai szervezettségnek a szerepét a mondatképződés, a kijelentés informatív jellege, az eredendően közlő álláspont veszi át, a sorok a mondat-tesztekkel egyenlítődnék ki, elannyira, hogy itt még az enjambement-ok is viszonylag ritkán jelennek meg: a ritmikai egységeket a mondatnak a szólamai, illetve a gyorsulásokat és lassulásokat mint a vers iramának tényezőit a hosszabb és a rövidebb mondatok váltakozása adja meg. Nem a bibliai gondolatrítmus azonban a szervezői elve ennek a versnek, mint állítani szokták, hanem egy modern, értelmileg kiélezett ritmusról van szó, amely mindenben a mondanivalónak képes magát alárendelni, essék szó érzésről vagy gondolat-ról. Ez az a verssortípus, amelyről valóban el lehet mondani, hogy a „lázasan áradó szabad vers és a lázasan áradó történelem egymás mellett született”.

Csuka Zoltán

Meg kell ugyanakkor jegyeznünk, hogy Csuka Zoltán már egy új, ellenforradalmi időszakban szólal meg ebben a verssorformában, tulajdonképpen ellentmondásmentesen, hiszen egészen sajátos, rá jellemző módon ő az, aki a forradalmi lázakat és egzaltációkat akkor is érzékeli még, amikor Bécsbe szorult elődei, mintaképei és kor-, valamint sorstársai erről az élményről már lemondtak.

2.

Csuka Zoltán szabad verse, amellyel a jugoszláviai magyar költészetben fellépett, mint jeleztük már, közvetlenül kapcsolódott Kassák Lajos, illetve a *Ma* című folyóirat képviselte szabadvers-formához. Ennek Csuka költészete első, a húszas évek legelején keletkezett és kialakult szakaszában két változatát is megtaláljuk. A hosszabbra a példa *Az induló nap dicsérete* című költeménye:

Áldás néked!

Nap!

Aki feltépted a sötétbe csuklott horizontokat
és sugaraid feldárdázták az éjszaka tespedését!
Téged hozsannáznak a lándzsás-hegyű füvek,
a te színeidet üti vissza a selyemtestű rét,
a jegenyék meggörbítik előtted dacos derekukat,
az utak diadalmasan eléd futnak,
a házak színes tetőkkel süvegelnek,
s üvegszemükből köszöntésük visszalengetik a fényeid,
a lomha hegyek felpipiskednek hozzád,
s a fehér felhők szédülten tántorognak előtted!
Áldás neked, aki indulsz!

Hozsanna!

Nap!

Téged dicsérlek,

én!

akiben marcangoló nyugtalanságok lázadoznak,
s akinek lávás vérét égből csiholod ragyogásoddal.

A vers karakterisztikumai között háromat föltétlenül előnyben kell részesítenünk, amikor Csuka Zoltán szabad versének leírását-jellemzését akarjuk adni. Az első, s talán a lehető legtermészetesebb, hogy a sorok hosszúságával a költő tulajdonképpen nem törődik, amint azt a szótagszámok mutatják is.

Az első tíz sor szótagszámok szerinti hosszúsága például a következőképpen alakult:

4+1+16+17+13+16+17+12+12+18.

A következő kilenc sor pedig ezt mutatja:

12+15+8+3+1+5+1+16+17.

E két számsor alapján megállapíthatjuk, hogy a 12–18 szótagszámú sorok uralkodnak a versen, s az is jól látható, hogy főképpen a vers első felében összpontosulnak az ilyen sorok, hiszen a tíz sor közül csupán kettő a rövidebb, a kevesebb szótagú sor, míg a vers második felében az ilyenek száma öt a négy hosszú sossal szemben. A törvényszerűség így tulajdonképpen az itt, hogy nincs felfedezhető törvényszerűség, hacsak annak nem tartjuk azt a feltűnő jelenséget, hogy ugyan aszimmetrikus elhelyezésben, de mind a két részben, pontosabban a vers első és utolsó soraiban egy-egy sor csupán egy szótagú szó – a vers címéből és a modanivalóból következően is a *Nap* az, amit a második részben a költő még megtold az „én”-nel.

Több tanulságot kínál a szemlélőnek a vers, ha több sor szerveződését, együttesét figyeli. Ekkor ugyanis sajátos eszme- és sorperiódust észlel. Ilyennek lehet tartani a költemény első négy sorát – nézzük akár értelmileg, akár vizuálisan:

Áldás néked!

Nap!

Aki feltépted a sötétbe csuklott horizontokat
és sugaraid feldárdázták az éjszaka tespedését!

Ilyen, egy teljesebb változatként, a vers utolsó hét sora is:

Áldás neked, aki indulsz!

Hozsanna!

Nap!

Téged dicsérlek,

én!

akiben marcangoló nyugtalanságok lázadznak,
s akinek lávás vérét égből csiholod ragyogással.

A Csuka-versek közötti szemlélődés azt mutatja, hogy az ilyen verssormegoldás fontos és jellemző versépítkezési sajátosság, s mint ilyen, a Csuka Zoltán szabad versének is minősítő, megkülönböztető tényezője. Jobban kitetszik ennek a jelenléte és szerepe, ha más versek példáira is hivatkozunk. Íme néhány megoldási példa:

Sikoltom:
 Szerelem!
 És két karom a bolygóig kipattan.
(Az örök lázadás verse)

Vagy:

Hahó, Ember!
 Ki ványadt tested rossz mocsarában,
 Véres vizekben ernyeszted aléltan,

Vagy:

Hahó, Ember!
 Röppentsd erődöt szívós akarásba!
(Hahó, Ember!)

Vagy:

Testvérek,
 mondom:
 ti látó szemekkel is vakoskodtatok
 és hatalmas kozmoszaitokban
 elvesztettétek embertestvéreiteket!
(Egy napon . . .)

Vagy:

Reggel! – Este!
 Az órák megnyúltak és ólmosan csöpögnek,
 lábaink lustán tik-takkozzák a perceket,
 súlyos gerendák törik a vállunk! . . .
 Dél! Dél!
 Harangok nyelvélése!

(Robot)

Az ilyen soregyütteseket, periódusokat, mert ezeket a szabad vers fontos építőköveinek kell tartanunk, Csuka Zoltán költészetében kiáltásperiódusnak lehet nevezni, mint ahogy a költemények e körét is kiáltásversnek neveztük. Azt is mondhatnánk ugyanakkor, hogy ezek a versrészek, amelyekben a rövid, pár szótagos sorok vannak együtt ugyancsak alapjában véve meghatározatlan számú hosszú, több, tízen felüli szótagból álló sorokkal, amelyek valójában Csuka Zoltán költeményeiben elementáris indulatokat hordozó, azokat kife-

jező szabadvers-periódusok. Ilyeneket megfigyeltünk Kassák Lajos költeményeiben is, a *Séta a perifériákon* egy karakterisztikus részletét idéztük is:

Csak előre! Harsan a kőbogas erdő! Angyalföld.
Halleluja!

Ám itt ez az indulatkitörés a végső kihangzás szerepében van jelen – ide, erre fut ki a versgondolat. Csuka Zoltán költeményeiben az ezzel ellentétes irányt látjuk érvényesülni. Az indulat-kifejezés-kitörés a kezdet, amit azután a hosszú sorok valójában értelmeznek, magyaráznak, megvilágítanak, méghozzá vagy közvetlenül, értelmi szinteken, vagy közvetve kommentáló-leíró szándékkal, gesztusjelként. Nem lebecsülhető hát az a versegység, amelyben így találkozik érzelem és gondolat, indulat és idea. De asszociációs mechanizmusok beindulása is felfedezhető éppen az ilyen, az indulatokat közvetítő rövid és a gondolat kifutását biztosító hosszú sorok együttesében. Lehet, hogy kivétel a következő öt sor, de jellemző volta mégis kétségtelen:

Jaj, köröttünk még ezernyi deszka meztelenkedik,
meg öltre kell kapni mind!
Öltre! . . .
S vágyba zubog bennünk a szerelmesünk képe,
akit estére, haj, de öltrekapnánk! . . .

(Robot)

S mert kiáltásversről beszéltünk eddig is, a Csuka-versek e típusának harmadik fő jellemzőjét is említünk kell: a felkiáltójelek központi szerepét. Meg kell nyomban jegyezni, hogy Csuka Zoltán versében a felkiáltójelek közelről sem „sikongóak”, mint például Szomory Dezsőnél voltak egyes első világháborús írásaiban. De az is bizonyos, hogy ez a „kifejezésmozdulat”, ahogyan Zolnai Béla nevezi a látható nyelvről írott tanulmányában a felkiáltójelet, s az indulathordozás szerepét kapta. Nem tartjuk ugyanakkor, hogy Csuka Zoltán felkiáltójel-szeretete dagályossá és barokkossá teszi a verset, mint ahogy Zolnai Béla állítja a felkiáltójelek halmozásának a kérdését említve. De igaza lehet, hogy a pátoszhoz közének kell lennie. Csukánál pedig igen gyakran patetikus indulatokról van szó. Megfigyelésünk szerint Csuka a felkiáltójel használatában nem követi az írásbeliség bevett szabványait. Használja felkiáltó tömondatok esetében éppenúgy, mint mondatértékű főnevek, igék, vagy más névszók esetében, azoknak jelentésbeli hőfokát emelő módon. A verseknek a felkiáltójelek adják még alapszintjét, a példaként idézett *Az*

induló nap dicsérete címűben pedig különösképpen. S itt a szabályos következetességek éppenúgy jellemző erővel bírnak, mint a feltűnő szabálytalanságok, rendkívüliségek. Mert feltűnő például, hogy a vers, amelyben kivétel nélkül minden mondat felkiáltójelbe torkoll, éppen utolsó mondatában képez kivételt – méghozzá egy grammatikai rendhagyás segítségével: a felkiáltójel a mondat-test közepén ágaskodik, ahol értelmileg (érzelmileg azonban másképp van) helye nincs:

Téged dicsérlek,
én!
akiben marcangoló nyugtalanságok lázadoznak,
s akinek lávás vérét égből csiholod ragyogásoddal.

Így történhetett meg, hogy egy olyan mondat végére pont került, amely különben felkiáltójel után kiáltana.

Megfigyelhető, hogy más versben is vannak ilyen, a felkiáltójel terén tapasztalható vélt következetlenségek. A *Mienk most minden* című versében például egy „Hej, kivirult és megszínesedett a város . . .” kezdetű nagy mondat végén pont áll, holott felkiáltójel inkább elmenne vele, míg a rákövetkező, ötsoros mondat felkiáltójelet kap, holott félre nem magyarázható kijelentést tartalmaz.

E verstípus rövidebb változatának példája az *Utak erejéről* című. Ez is azt bizonyítja elsősorban, hogy Csuka verseinek szabadvers-típusa jelentős mértékben értelmi feltételeknek van alárendelve, így azután mondattani megoldások tükrözik elsősorban. Itt például, bár a leghosszabb sor is csak kilenc szótagos, enjambement-ot alig találunk, ami azt jelenti, hogy a sorok természetes módon alakultak, s nincs bennük semmi erőltettség vagy kiszámított mesterkéeltség. E vers tizenkilenc sorában egy feltűnőbb enjambement-ot, soreltörést találunk, ezt:

áldott minden utak
görgő friss ereje . . .

Annál érdekesebb ez, mert ugyanakkor a hosszabb sorú változatban az enjambement-ok sokkal gyakoribbak, holott olyan hosszú sorokról van szó, amelyekben a gondolat szabadon kifuthatna.

3.

A szabad vers Csuka Zoltán kezén a húszas évek során jelentős átalakuláson, módosuláson ment át: a kiáltásverseket az elégikus közlő-tónusúak követik. Mintha a világ összes felkiáltójelét elhasználta volna a költő, s ezekben a pont jelentéslehetőségeivel barátkozna. Alapvető változás természetesen a költőnek a világhoz való viszonyában játszódtott le, amit azonban a verstónus megváltozásában észlelhet az olvasó. Most a merengő versbeszéd korszaka következett Csuka Zoltán lírájának fejlődésrajzában. Példánk a *Vándorok vonulnak az idők sikátoraiban* című, a *Megyünk* című kötetéből származó verse (Újvidék, 1923):

Az idők sikátoraire rákönyököl az éjfél,
 a városokban könnyes szemüket felnyitották a lámpák,
 fekete viharok uszálya suhan a fejünk fölött,
 gyárak öblén fáradtan megállottak a gépek,
 és a nap hegyén kenyér szökkent az égre.
 Az idők szomorú sikátoraiban
 homlokukra kitették a lámpásokat a vándorok,
 akiket egyre hajszol a felcsiholt szerelmük,
 fekete pocsolyában tisztatestű szüzek fürdenek.
 Voltak a vándorok közt, akik szeretni akartak,
 és minden asszonyt kiejtettek a kezükből,
 és minden leányt otthagytak fáradtan,
 mert apostoloskodva vonultak át a máglyákon
 és arcuk bronzzá érlelődött a bánatok tűzében.
 Voltak ismét, akik a kedvüket batyuban vitték,
 de üres lett a batyu és lehajították az árokba,
 vagy voltak, akik szépen kipergették a könnyek mézét
 és száraz nevetésbe pólyálgatták jól nevelt cinizmusukat.
 Voltak sokan és ma is sokan vannak,
 övük minden utak keresztre
 az ég bronzsátora
 az utcalányok jósága
 és hajókötélként húzzák vállukon
 tovább az életüket.

Ha mást nem, azt minden bizonnyal elárulja ez a fentebb idézett vers, hogy a szürrealizmus ideje van elkövetkezőben, s hogy a szabad ötlet vette át a kifejezőhordozó funkció dandárját. Erre lehet következtetni a megváltozott szövszerkezetekből, amelyekben az asszociációs „látás” és gondolkodás immár

az építkezés irányítója, így az *erős kép*nek nevezhető költői vívmánynak új, nagyjából érzelmesnek minősíthető tónusa tűnik fel. Idézett versünkben „a gyárok öblén fáradtan megállottak a gépek”, a „nap hegyén kenyér szökkent az égre”, az égnek pedig „bronzsátora” van.

Alapvető jellegzetessége ennek a szabadvers-típusnak a felsorolás, amit nevezhetünk *litániázó elégiának*, *elégikus panaszdalnak* is. A kor ilyen nemű szabad versei között is önálló variáns a Csukáé, hiszen a már feltárt Szabó Lőrinc-i tendenciák a *vádbeszédet* emlegetik, mi Kassák Lajosról szólva a monológot említettük, amely a „merengő sóhaj” kifejezése valójában. Csuka a monológ-alak megoldási lehetőségei közül azzal él, amely a belső monológot egy leíró-közlő formára-módra játssza át. Sajátosságát pedig mindennek az adja, hogy a felsorolásban a mellérendelés kerekedik felül, főképpen a kapcsolatos, ugyanakkor az okozati összefüggések pedig mintha eltűntek volna ebből a versvilágból, következképpen a költő felfogása szerint az életből is, amely körülvette az 1920-as évek derekán. Szárnyukszegett gondolatok sorakoznak az ilyen típusú versekben, és már-már kiabáló a szabályosságuk, a verssornak és a mondatnak a szinte szokatlan egysége, nincs egy enjambement, amely megváltoztatná eszmeileg és ritmikailag is ezt a kényszerű konzolidáltságot.

Ehhez, az ilyen benyomáshoz jelentős mértékben a verskezdetek sajátos jellege is hozzájárul. Megfigyelhettük, hogy az e típusú Csuka-versek majdnem törvényszerűen egy négy-öt soros nagy mellérendelő összetett mondattal kezdődnek – úgy, mintha tényközlő verset vezetnének be. Ez tapasztalható idézett versünkben is, de ezt látjuk például a *Minden dolgok utain* című, amannak rokon versében:

A tenger mellén vándorolt át az ember,
átkelt a havasok ködökbe merült ormain,
lába nyomán felgyulladtak a learatott asztagok,
és felsikoltottak a rétek, a mezők és városok.

Az is feltűnő és jellemző, hogy az ilyen verskezdeteknek megfelelő zárószakaszokat találunk. A vers „hangfekvése” ugyan mindvégig megmarad, a ritmus azonban felgyorsul – elsősorban azzal, hogy nem mondat, hanem csak szólam követ szólamot, tehát most is a felsorolás a fő versképző, versépitő elem:

Voltak sokan és ma is sokan vannak,
övék minden utak keresztje
az ég bronzsátora
az utcalányok jósága

és hajókötélként húzzák vállukon
tovább az életüket.

Itt is a rendellenességek törvényszerűsége tűnik fel: a versben egészen eddig az idézetig a központozás szabályait tiszteletben tartja a költő, itt, ebben a zárórészben, nevezzük *záródalnak*, a szükséges vesszők elmaradnak. A vessző elhagyásának itteni jelenségére talán Zolnai Béla kínál megoldást, aki az írásjel-elhagyás modern vívmányával kapcsolatban a vesszőt az „ihlet kijózanító nyelvtani határköjének” nevezi. Itt éppen azért azt kell érzékelnünk, hogy az ilyen szabadvers-megoldásban a józan verskezdetekből szárnyal a költő lázasabb eszmei magasba, kissé a valóság fölé – mindenképpen.

4.

Csuka Zoltán két kötetének, a *Fundamentumnak* (1924) és az *Esztezők ütőerén* (1926) címűnek fő szabadvers-típusa az interpunkció nélküli, szabad ötletekből felépülő *ditirambus-vers*. El kell tehát ezeket különítenünk az előző, ám ezekkel mégis rokonságot mutató versektől. Hogy mekkora a differencia a két típus között, a használt terminusok is jelzik. Amott elégiákat említettünk, itt maga a költő beszél ditirambusokról. S nyilván nem egészen megalapozatlanul. Példánk az *Esztezők mustjában forrunk* című vers:

csordulásig érettek e világ szőlőskertjei
sokszor látjuk
ahogy megereszkednek a templomok bolthajtásai
a törvények kérlelhetetlenül összébbhúzzák a kerítéseket
gyárkérmények peckesen silbakolnak
és a munkáslakások belsejéből
kiszáll a köménymagleves és a bagó illata
gyermekünk a kétszerkettőt tanulják
és mi is kiszámítottuk pontosan
hogy a meghalt tízmillió vére
egy napig hajtaná a föld legnagyobb erőművét
jó is a tudomány tehát
így mondják
és körülöttünk
fűben fában és folyóvizekben
ditirambot harsog a tízmillió karéneke
de azt senki sem hallja

A legelső kérdés, amellyel kapcsolatban itt állást kell foglalnunk, az a ditirambus kérdése. Nem vitás, azoknál az avantgárdtörekvések során ditirambusnak minősített verseknél, nem sok rokonság fedezhető fel az ódai műfaj klasszikus formáival. Lényegi rokonságuk azonban kétségtelen, ha nagyjából elfogadjuk Ungvári Tamás definícióját: „A szárnyaló lélek formája a dithüramb; a szilaj jókedv vagy a mámoros keserűség alakítja. S természetes, hogy az újkor költői közül a romantikusok fedezték fel újra, a szeszély, a szertelenség megkereste a zaklatottság hagyományos formáját . . .” E meghatározásból a „szárnyaló lélek” kifejezést éppúgy elfogadhatjuk, mint a „mámoros keserűség” kifejezést, amely ezt a szürrealisztikus ditirambust, amely Csuka Zoltánnál is formaalkotó jelenség, minősítheti. A típusnak kiszemelt versünkben egyetlen sor, az első („csordulásig érettek e világ szőlőskertjei . . .”) hozza a költemény tónusát, mintegy itt üti le azt a ditirambusnál nélkülözhetetlen hangot, az előbb emlegetett „mámort”, hogy a verstestben inkább a *keserűség* uralkodjék. A köznapi fül hát nem is hallhatja ki a „fűből fából és folyóvízből”, tehát a természetből érkező, abból üzenő ditirambikus léhangot, a „harsot”, ahogy a költő igeként ezt leírja.

A felsorolás ebben a típusban is versképző szerepben van jelen, de itt az, ami felsorolásra kerül, tulajdonképpen a szabad ötlet produktuma, de hat a verstartalmakra is, noha a szabad vers formaproblémáját ennek mibenléte nem érinti. A szabad ötlet hozta sorok most is szabadon alakuló, értelmileg mért szótagszámú jellegűek, rendszerint hosszabbak, tíz szótagon felül levők, de törvényszerűségükhöz tartozik, hogy bizonyos sorok most is rövidek. A tizenhét soros költeményben ilyen a második és a tizenharmadik sor. Ezek a mondatok karakterük szerint jelentős mértékben eltérnek a többiektől: ezek mutatnak a költőre, a többiek ellenben a világ képeit hozzák. A költői közvetlenség szólal meg mind a „sokszor látjuk”, mind pedig az „így mondják” sorokban, ilyen módon az intimitásnak olyan felhangjai is a versekbe kerülhetnek, amelyek más megoldásban az avantgárd magatartásnak, de a szabad vers költőiségének is ellentmondának. Grammatikai változatuk sem mellékes ugyanakkor: a vers a többes szám első személyűséggel kezdődik, és a tizenharmadikban a költő a többes szám harmadik személyre vált át, hogy a következőben ismét a többes szám elsőre térjen vissza:

sokszor látjuk

 így mondják
 és körülöttünk

Az interpunkció elhagyása nem szokatlan jelenség Csuka Zoltán költészetében, de ditirambusainak nem is kötelező és nélkülözhetetlen velejárója. Az *Őszi ditirambus* című, a címében is műfajt jelölő költeményében a vesszők és a pontok szabályosan jelölik az értelmi határokat, ami arról tanúskodik, hogy a műfajt meghatározó elemeket a költői magatartásban és a versformálás más, esetünkben értelmi-zenei elemeiben kell keresnünk. Ami ezenkívül még jelentős, az a ditirambus műfajának ez az avantgárd újratemtése és aktivizálása, nem egy esetben propagandisztikus célú alkalmazása.

5.

E ditirambikus hangzatú versformának egy nagyobb változata Csuka Zoltán költészetének abban a szakaszában alakult ki, amely a Jugoszláviából való eltávozása előtti évekre, tehát az 1920-as évek végére és az 1930-as évek elejére esett. Egy átmeneti, a ditirambus és az óda műfaji emléket egyaránt tovább vivő, azokra építkező forma képződött, amelyet igen egyértelműen szózatversnek kellene neveznünk. A költő mintegy ünnepies szózatot intéz az ilyen típusú költeményeiben a világhoz, hol a himnusz, hol az óda, hol pedig az elégikus ditirambus hangszínére játszva át a versmelódiát, a melódiával összefüggésben pedig a mondanivalót. Csuka Zoltán e versforma „utolsó mohikánja” volt, hiszen lírai időszerűsége valójában az 1920-as években delelt, főképpen Bányai Kornél lírájában. Csuka Zoltán a formát is megőrizte, és átmentette az eszmékkel együtt egy új, az ilyen hangú költeményekkel szemben már immunisnak látszó korszakba. Maga a költő a „kontinens dalának” nevezi az ilyen típusú versét a típuszámba vehető *Költők, fel a fejlet!* című költeményében. A szózat a költői magatartást és a világhoz való viszonyt, a jövendőlköző és felszólító igeformák a grammatikai megformáltságot: a prófétai ihletettséget hirdeti és mutatja.

A vers hangszerelése és hangszereltsége elsőrendű jelenség az ilyen típusú versben:

Költők, akik 1932 szörnyű útvesztőiben éltek
s Európában, Ázsiában, Afrikában és Amerikában,
a Csendes-óceán déli szigetein avagy Ausztráliában,
a Tűzföldön avagy Grönland elhagyott vidékén figyeltek,
akiknek idegeiből világháborús gyermekkor,
gazdasági és ezer más válság sziszegő viharaiban
a legfájdalmasabb férfikor zengeti elő
minden nemzetek irodalomtörténetének legkülönösebb dalait . . .

A költő, érzékelhető, roppant lélegzetvétellel és gondolati nekifutással formálja mondatait, hiszen idézetünk akkor lenne teljes, ha még négysornyi szöveget tartalmazna – ennyi ugyanis Csuka Zoltán költeményének első mondata. A vers- és mondatépítkezésében nem nehéz tehát felfedezni a felsorolást, mint alapvető eszközt, ami ezt a szabadvers-szózatot annyira jellemzi. Azt is állíthatnánk, hogy a földrajzi nevek felsorolásában különös kedvét leli a költő. Példa lehet az *Óh, Uganda!* . . . című költeménye is:

Óh, Uganda, Alaszka, Tűzföld vagy Északi-sark,
távoli földek, akik velünk együtt peregtek,
boldogok vagytok, hogy távolra estetek tőlünk,
harcos beszédek döngetik erre a földet,
impotens értekezletek egymásbavonaglanak,
kultúrának nagyszerű fája – ah gyönyörű hasonlat –
csodálatos virágokat hajt ki . . .

Az ilyen típusú Csuka-verseknek szintaktikai karaktere van: s ha szabad ad hoc definíciót használnunk, akkor azt mondanánk, hogy ezeknek a különös szózatverseknek az avantgárd nagy mondat az építőeleme. Jól látható ez a *Költők, fel a fejjel!* című versben: a 48 soros költemény mindössze négy mondatból épült fel. Az első, a „Költők, akik 1932 szörnyű útvesztőiben éltek . . .” kezdetű 12 soros, a második, az „Erősek, százszor erősek legyetek . . .” kezdetű 18, a harmadik, a „Költők, fel a fejjel . . .” kezdetű 17 különböző hosszúságú sorból álló mondat, míg az utolsó, a negyedik, egyetlen felszólító egyszerű mondat: „Költők, fel a fejjel!” Az építkező elv egy-egy mondattesten belül pedig bizonyos szavak, kifejezések duplázása-triplázása: „Erősek, százszor erősek . . .”; „ne féljeteK, csak daloljateK, daloljateK a kontinens dalát . . .”; „s ne bánjateK . . . s azt se bánjateK . . .” Vagy:

a ti dalotok ennek a földnek lobogása,
a ti dalotok jön dübörögve, hozza a megérettést,
a ti dalotok a himnusz . . .

Mondanunk sem kell, ritmusképző és ritmusteremtő funkciója is van az ilyen megoldásoknak, az ismétlődés esztétikai szerepe kerül előtérbe ilyen módon.

Végső pontja ez a vers, s a vele egy típusba sorolható többi, annak a formai alakulástörténetnek, amelynek kezdetei egyértelműen Kassák Lajos korai futurista-expresszionista formavilágában jelölhető ki. Az is nyugtázható, hogy ez a versforma szorosán összenőtt a forradalmi mondanivaló, lelkesedést vagy

bánatot kifejező verssel és érzéssel. Azt is rögzíthetjük, hogy a legközvetlenebbül mutat vissza ősmintájára, Kassák egykori lelkes versvilágára. E versformának helye azonban nincs még megnyugtató módon kijelölve sem a magyar szabad vers történetében, sem a XX. századi lírai formák között – tehát Kassák Lajos, Füst Milán, Bányai Kornél, Barta Sándor és a többiek háromszögelési pontjaival bemért módon sem.

6.

A Csuka Zoltán költői világának kivételes produktumát képezi prózaverse, amelynek mintadarabjait az *Esztendők útóerén* című 1926-os kötetében találjuk. A kötet megjelenésének dátuma is jelzi: a szürrealizmus idejéről van szó, s a Csuka Zoltán prózaverse is a szürrealista költőiség égisse alatt született meg. Azt is előre lehet bocsátani, hogy szinte semmi köze az ő versváltozatának a francia lírában ismert ilyen vonalhoz, amit Baudelaire–Lautréamont–Rimbaud–Mallarmé vonalnak is nevezni lehetne. Következésképpen Csuka Zoltán prózaversében a *kihívásnak* semmiféle esztétikai jelentőséget már nem tulajdoníthatunk, a vers megtagadásának a gesztusaival éppen ezért nem is kellek számolnunk.

Mi tehát ezeknek a Csuka-verseknek a fő sajátossága? Legegyszerűbben úgy határozhatnánk meg ezeket a költeményeket, hogy a lírai mondanivalókat prózai mondatok hordozzák, s ilyen módon a versmondat fogalma az, amit ki kell zárunk vizsgálódásainkból. Az egyszerű párhuzamok is ezt engedik felismerni. *Az őstehén* első sorai versmondatot képeznek:

fényfüves mezők örök legelészője
csillagok elporzott országutain
szüntelenül zarándokol . . . stb.

Viszont *A Föld száguldása jajkiáltás a világűrben* című költemény mondata prózai mondat, a hétköznapi mondatforma minden ismérével: „1. A munka láza égeti homlokunkat, szívünket az agyvelónkben hordjuk és esténként a kedvesünk szemében cicázgatunk az esti felhőkkel.”

Az ilyen vers megszámozott mondatok sorakozója – karakterét nem verstani ismérvek, hanem képzetjelenségek adják meg. A szürrealisták kedvelte képzetársítások, képcsínálmányok azok, amik a prózamondaton belül hatékonyan hozzájárulnak a kifejezés erejéhez és különösségéhez. A gondolat burkai, a mondatok, a fentebb említettek következtében aránylag egyöntetűeknek látszanak: a jelentősebb variálódást a mondaton belül, a képalkotásban és a

melódiában tapasztalhatunk. Finom árnyalati különbségeket kellene mérni, de véleményünk szerint anélkül is érzékelhető, hogy például a

„8. Valahol kéjgyilkosok térdelnek az oltárok előtt és viszik a szent lobo-
gókat” (*A Föld száguldása jajkiáltás a világűrben*).

mondat egészen más, költői érték tekintetében is más, mint az alábbi:

„1. Fölpezdült az ősz, lábzan haldoklanak a fák és ellobban az élet”
(*Életézés a lázas őszben*).

Erősebb, s elégikusabb költőiség főképpen a hármas tagolódású monda-
tokban lelhető fel. Ilyen a fentebb idézett sormondat is. Ezt bizonyíthatjuk
Az elnyomottak szeretetéről címűből kiragadott mondattal is:

„1. Fellegek masíroznak az égen / a föld felszállt sóhajai / és estéknént
bánatosan hazakísérnek.”

Sajátos periódusok építőköveivel van itt dolgunk. Ezeknek határait kije-
lölhetjük grammatikai szempontból is: mondatok vagy szólamok egységeit
érezkelhetjük. Zeneileg a melódia háromszoros megnyugvásával, leereszke-
désével, s értelmileg a közlés tartalmi vizsgálata segítségével. Ami érdekes,
hogy mindez sajátos alaki és zenei-jelentésbeli antagonizmusokat hoz létre a
prózaversben, ami az olvasóra tett hatást látszik fokozni. Észlelhettük ugyanis
idézetünkben, hogy Csuka Zoltán formája itt a prózai mondat, ez a prózai
mondat azonban nem a maga prózaian „jellegzetes melódiáját” dalolja ki,
hanem verszenére emlékeztető hangzásokat hoz létre. Ilyen módon a közlést
a prózai formák felé viszi el, de nem engedi azokba feloldódni, hanem feleúton
megáll vers és próza között. Nyilván nem véletlen, hogy Csuka amorf megol-
dásmodot is eszközöl, méghozzá a kötet címadó versének ötödik mondatában.
A mondat első fele prózamondat:

„Fordítsuk befelé arcunkat, senki ne lássa rajta a tövises nyomát, feküdjünk
füves rétek mély selymébe, asszonyunk ölébe ejtsük le fejünk és énekeljük az
egyszerűség énekét: . . .”

Ez azonban, a versmondat jelentését követve dalba megy át – természetesen
Csuka Zoltán kedvelte szabad versbe:

oh allallallallallallalla
a végtelenség fehér báránycái legelnek fölöttünk
egek küllői suhannak el a szemünk előtt
oh allallalla . . .

Különben e prózavers-típussal kapcsolatban sem hagyja a költő a versét
vizsgálót cserben. Itt is felkínálja a maga formaminősítését, nevezvén az ilyen
jellegű verseit igen találóan zsolozsmáknak. Elfogadható terminus ez, főkép-
pen hogy általa nincs szükség kilépní abból a műfaji körből sem, amely egész

---

költészetét a szabadvers-korszakban jellemzi. Annak pedig fő ismérve, hogy nem a verssor problémája van benne előtérben, hanem a versformáé, még hozzá műfaji vonatkozásokban. A szabad vers egyik alapvető jellegzetességénél állapodhatunk ezzel meg: formaépítő karaktere látszik a legfontosabbnak. A szabad vers – ellentétben más verssor-fajtákkal, önmagában nem jelentéshordozó. Egy hexameter akkor is hexameter, ha eposzban vagy epigrammában áll. A szabad vers verséptményben képes csak erejét és jelentéshordozó szerepét kiélni. Ezért szükséges versműfajokról és formákról beszélni, ha róla van szó.

CSUKA ZOLTÁN HŐSI VÁLLALKOZÁSA

MLADEN LESKOVAC

Különleges, nem mindennapi alkalom hozott össze ma bennünket a Szerb Maticába. Körünkben tartózkodik Csuka Zoltán budapesti magyar író, s mindannyian, akik ma az ő tiszteletére itt összegyülekeztünk, szeretnénk neki megmondani, szavakkal, melyek meggyőződésünknek és jogosságának súlyát és erejét ki sem fejezhetik: mennyire hálásak vagyunk neki mindazért, amit a jugoszlávok irodalmáért, tekintélyéért és rangjáért cselekedett.

Mindössze néhány szóba sűrítve: Csuka Zoltán eddig a jugoszláv irodalomból mintegy nyolcvan könyvet fordított magyarra. Ez, amint láthatják, egész kis könyvtárat tesz ki. S ezt, a terjedelmében és értékében szinte fantasztikus munkát Csuka nagyjából a legutóbbi húsz-egynéhány év alatt végezte el. Igaz, hogy már fiatal korában is fordított a mi irodalmunkból. Az első mű, amelyet magyarra fordított, Tin Ujević *Mindennapi sirám* című verse volt. Ez 1927-ben történt. Ha valaki Csukának akkor megmondhatta volna, milyen hatalmas fordítói munka vár rá, minden bizonnyal megtorpant volna ekkora feladat előtt. Mindannyian tudjuk, hogy ilyen nagy eredmény nem jár önmegtagadás nélkül; ez sohasem megy könnyen.

Mert Csuka Zoltán maga is író, derék költő a javából, akiben forró költői vér buzog. Melyik költő és író az, aki elsősorban nem önmagát nézi, s akinek erre nincs joga? Ilyen joga Csuka Zoltánnak is volt. Élete igazi és nagy feladatához, a jugoszláv népek irodalmának fordításához Csuka Zoltán csak

Mladen Leskovac szerb akadémikus, egyetemi tanár, író és költő, a Matica srpska elnöke ezt a beszédet az újvidéki Szerb Maticában megtartott ünnepi fogadáson mondotta el 1970. május 25-én. Megjelent a Matica *Letopis* című folyóiratának 1970. júliusi számában és Mladen Leskovac: *Srpske književne teme*, Matica srpska, 1988 kötetben a kiegészítés. A magyar nyelvű fordítás szerzőjét, akárcsak a szöveg megjelenésének helyét szerkesztőségünk nem találta.

fokozatosan érkezett el, szinte vonakodva, s nem gyors és hirtelen elhatározással. Az első nagyobb mű, amelyet közvetlenül a második világháború küszöbén, 1939-ben magyarra fordított, Miloš Crnjanski *Örökös vándorlása* volt. Csak a háborús körülmények okozták, hogy Csukának ezt a derék munkáját sem igazán nem értékelték, sem jobban nem is vették észre. Úgy tetszik azonban, hogy abban a pillanatban Csuka volt az egyetlen, aki már jól tudta, minék kell a jövőben legfőbb feladatának lennie.

Nyomban a háború után Csuka ismét jelentkezik régi, soha el nem hanyagolt elgondolásával. Ez az eszme pedig, jelentőségében valamennyiünk számára igen nagy s elérése érdekében századokon át sokan dolgoztak együtt, mind a magyarok, mind pedig a délszlávok legjobb szellemei. Csuka az irodalom terén szerette volna népeinket a magyarokhoz közelebb hozni, hogy minél jobbnak és nagyobbknak mutasson fel és világítson meg bennünket, s a legmagasabb művészi alkotások révén költőinket és legjobb prózaíróinkat. Efféle kísérletezéseket kicsinyben tett ő már korábban is, első költői ifjúságában, amikor, mint az *ÚT* című folyóirat szerkesztője, Újvidéken, ahol akkor élt, a szerb avantgárd költőket és fiatal képzőművészeket kapcsolta össze a velük rokon magyar művészekkel, folyóiratában a saját nyelvén jelentette meg műveiket s velük együtt lépett fel közös irodalmi estéken és matinékon. Mindez pedig akkor, 1945-ben már múlt volt, nagyon régi és csaknem elfeledett, olykor-olykor még kompromittált múlt is. A háború után Csuka még mindig egy olyan folyóirat szerkesztője, amely ezeket az eszméket propagálta s lassanként, de egyre erősebben fordul a műfordítói feladatok felé. Bebizonyosodott: megtalálta életének nagy, legnagyobb feladatát. Ebben az elfoglaltságban hajtja majd végre rendkívüli, hősi, számunkra egyedülálló vállalkozását, amely mindenképpen egyike a legritkábbaknak, ha hasonló egyáltalában van.

S akkor érkezett el 1948. A magyarországi ismert körülmények miatt Csukát akkor érte az a csapás, amilyent más vágású ember aligha tudott volna elviselni. Mint Jugoszlávia barátját, tizenöt évi fegyházra ítélték s ebből öt évet töltött börtönben. Ez idő alatt felesége, aki szintén jó nevű és megbecsült író, még azt sem tudta róla, egyáltalán életben van-e? Amikor a börtönt elhagyta, talán természetesnek látszott volna, hogy a régi, energikus és mindig vállalkozó szellemű Csuka Zoltán helyett egy megtört és tönkrement emberrel találkozzunk. Nem így volt, az ő szerencséjére, de a mi szerencsénkre is.

Van a magyar nyelvnek egy kifejezése, amely, mint minden találó és eredeti kifejezés, lefordíthatatlan: *nyakas kálvinista*. Amikor a harmincas évek elején Szenteleky Kornél, a mi magyarjaink körében az irodalmi élet költője és megszervezője a nehézségekre panaszkodott, melyekkel szembekerült, sóhajtva emlegette Csuka Zoltánt s panasolta fel, hogy elment, nincs már itten. „Ha legalább itt, köztünk volna az a *nyakas kálvinista*, minden másként volna!”

– mondotta, persze nem ok nélkül. Nos, Csuka Zoltán mind a mai napig az maradt, aki akkor volt, makacs és kitartó – *nyakas kálvinista*. Ez pedig azt jelenti: olyan ember, aki ha egyszer elhatároz valamit és vállalkozik valamire, el nem áll attól, akármilyen akadály is mered eléje, minden nehézségből talál kiutat, megvalósítja, amit eltökél, áttöri magát, ha így akarja. Ilyen ember a mi mai vendégünk.

Így aztán Csuka Zoltán egyszer s mindenkorra arra szánta rá magát, hogy hátralévő éveit és napjait nekünk, jugoszlávoknak szenteli. Ismét hangsúlyozom: ezt az elhatározást nem egy becsvágyó amatőr vagy dicsvágyó dilettáns hozta, sem pedig valami naiv irodalmár: a fordítói vállalkozásra, melyet Csuka az elkövetkező húsz évben folytat, a jó nevű és tekintélyes költő határozza el magát, olyan író, akinek a magyar irodalomban és magyar közéletben megvolt a maga szilárd és világos pozíciója. Elhatározta, hogy szinte teljesen törli önmagát, mint író – de persze, itt kissé túlzok: a költő Csukát nem lehet elpusztítani soha – s akkor ő, a *nyakas kálvinista*, vállalkozott arra, hogy végrehajta és felmutatja, mire képes és mennyit tud tenni, ha nekigyürkőzik és az íróasztalhoz ül. Attól kezdve Csuka élete ugyanannyira saját magához tartozik, mint amennyire hozzánk; s talán nem túlzok, ha azt mondom, hogy teljes egészében hozzánk tartozik.

Csuka Zoltán nem Budapesten él; tehát helyesbítem az imént közölt pontatlan adatot. Az efféle munkás férfi számára a milliós nagyváros kísértéseivel és illúzióival csupán teher és akadály. Csuka Zoltán a kicsiny, szinte falusi településre, a Budapesttől vagy tíz kilométer távolságra eső Érdre költözött. Itt él, magányban és csendben, szerzetesi visszavonultságban és fegyelmezett-ségben, kemény munka közepette, már évtizedek óta Csuka Zoltán. A jugoszlávoknak úgy kell ebbe a kis házba érkezniük, mint egyik szent helyükre. S így fognak egy napon oda menni. Ott álltam Csuka dolgozószobájának üvegszekrénye előtt, amelyben a mintegy nyolcvan könyv sorakozik, melyeket Csuka eddig a mi irodalmunkból fordított. Nem lehet felindulás, mélységes meghatottság nélkül itt megállni, de a csodálat és a hála érzésével. Ebben a szekrényben van Csuka Zoltán alapítványa és hagyatéka, hősi vállalkozása és hozzájárulása legalább annyira a művészi szépséghez, mint népe és a jugoszláv népek közötti közeledés eszméjéhez. Ebben a szekrényben a *sermonis nostra monumenta* foglal helyet – ezeknek szolgál Csuka, alázattal és önmelettagadással, ami minden derék és becsületes fordító attribútuma. Ekkora hozzájárulást a közeledés eszméjének a mai napig még senki sem adott. Csuka ezt másként, szerényebben, kálvinista szigorral és egyszerűséggel magyarázza: Zmajnak szerettem volna leróni adósságomat, mondja, Zmajnak, aki a szerbeket a 19. század legnagyobb magyar költőivel megismertette. Adósságát már rég leróta. Már rég mi vagyunk az adósok; most mi tartozunk neki.

Nem akarom itt felsorolni, mi mindent fordított máig Csuka; ez a lajstrom az immár közeljövő szemszögéből nézve amúgy sem lenne teljes, mert Csuka tele van tervekkel. Az utóbbi években a szlovén és a macedón nyelvet is megtanulta – kevésnek érezte, hogy csupán a szerb és horvát irodalom fordítója maradjon. Ha pedig ma innen hazamegyünk és magunkra maradunk, vessük fel a kérdést valamennyien, önmagunkban, csendben, hogy a kihívó kérdésre a választ senki se hallja – kérdezzük meg: vajon elolvastuk-e Krleža *Zászlók* című regényének négy testes kötetét. Mert Csuka lefordította mind a négyet, a második kettő pedig magyarul hamarabb jelent meg könyv alakban mint Zágrábban. Lefordította Krleža *Petrica Kerempuh balladáit*, s hogy lefordíthassa, sőt hogy arra merészkedjék, hogy ilyen nagy feladatot elvégezzen, nagy és komoly nyelvi tanulmányokat kellett folytatnia, miközben azt kutatta, hogy megközelítőleg megtalálja az eredeti szövegnek megfelelő történelmi, társadalmi magyar regionális idiómát, amely egyezik Krleža olyannyira sajátos, barokk, intellektualizált *kaj* nyelvével. Ilyen tanulmányokat kellett végeznie a *Hegyek koszorúja* fordítása előtt; s ugyanez az erőfeszítés várakozik rá *A mikrokozmosz fénye* fordításakor, mert Csuka elhatározta, hogy ezt is lefordítja, s ha ezt elhatározta, le is fogja fordítani. Lefordította Držić *Dundo Maroje* című vígjátékát, és pedig eredetiből, dacolva a kihívó fordítási nehézségekkel és azzal a számtalan csapdával, amibe ez a szöveg még a jól tájékozott hazai olvasót is belecsábítja. Így tehát, amint látjuk, mindig a legnehezebb, a legnagyobb, a legjobb irodalmi műveinkhez közeledett s nem rettent vissza a fászfüstös munkától, megkerülve mindazt, ami könnyű és mindenkinek lehetséges. Nemhiába van hát zsúfolva a háza a mindenféle nyelvű szótárral, ide számítva a különféle etimológiai, terminológiai szakszótárakat. Néhány Krleža drámát is lefordított – ezeket budapesti színházakban játszották is – s ezenkívül Krleža válogatott novelláinak kötetét. Ivo Andrić műveit is magyarra fordította, és pedig az egyetlen *Kisasszony* című regényén kívül az egész, integrális Andrićot, az elbeszélőt; a magyarok ma csaknem ugyanúgy olvashatják Andrić műveit, mint mi, hála Csuka munkásságának. Lefordította Jaša Ignjatović *Respektus Vászáját* és *Emlékiratait*, ez utóbbi teljes egészében hamarosan szintén megjelenik; könyvet írt Ignjatovićról, olvasmányos és jól tájékozott regényes életrajzot. Lefordította, és pedig mesterien Ivan Goran Kovačić *Tőmegsír* (Jama) című költeményét, s ezenkívül válogatott verseinek kis kötetét. Lefordította Branko Ćopić *Autörés* című regényét, valamint válogatott novelláit, s ezenkívül Meša Selimović *A dervis és a halál* című regényét. S lefordított Nušić műveiből is néhányat: *A gyászoló család*, *A megboldogult*, *A mindennapi ember* című színműveket és *A község gyermeke* című regényt. Nušić művei ismertek a magyar színpadokon. Ezenkívül lefordította Vladan Desnica *A tavasz és a halál játéka* című regényét, Ranko Marinković *Küklopszát*, Slobodan Prpić *Az ember és a természet* című regényét, s a szerb nyelvű *Magyarországi irodalom* című tanulmánykötetét.

dan Novak *Erős várát*, Marijan Matković *Sebzett madár* című drámáját, Veljko Petrovićtól pedig válogatott novelláinak terjedelmes kötetét. Mindezt bármilyen rendszer nélkül sorolom fel, úgy ahogyan Csuka járta be irodalmunkat.

Szlovén írókat is fordított: kétnyelvű kiadásban jelenik meg Prešeren *Szonettkoszorú* című műve; lefordította Prežihov Voranc *Jamnicáját* (magyarul Földindulás) Potrč *Gaztettét*. Most dolgozik a *Mai szlovén líra* című antológián s a szlovén irodalom rendszeresebb és terjedelmesebb fordítására is készül. Nemrég jelentette meg magyarul a *Mai makedón költők* című antológiát.

Álljunk meg itt kissé, ennyi felsorolástól kifulladásig. A felsorolás még nem teljes. Most látom, hogy elfelejtettem megemlíteni, hogy úgyszólván nincs az a 19. sz. végi vagy 20. századi szerb vagy horvát jelentékenyebb költő, akit Csuka legalább részben le ne fordított volna; elmulasztottam megmondani, hogy mindmáig magyar nyelven, s talán nemcsak magyar nyelven, ő a legjobb fordítója népköltészetünknek; nem említettem, hogy megírta terjedelmes és hasznos ismeretterjesztő művét, *A jugoszláv népek irodalmának történetét*. E néhány szóban lehetetlenség is teljesnek lenni, ha ilyen életmű előtt állunk.

Íme, ennyit tett értünk Csuka Zoltán. Ő pedig még ma is mindig fáradhatatlan, csupa hév és tűz. Bármikor is beszélget vele az ember, ezek a beszélgetések mindig arra irányulnak: mit lehetne még tenni. Egyetlen álma és kívánsága, hogy minél tökéletesebbé tegye fordításainak jegyzékét, hogy minél sűrűbb legyen a könyvek sora abban a mintegy nyolcvan művet tartalmazó szekrényben.

Mindjárt az elején mondtam, hogy nincs szó, amellyel elegendő köszönetet lehetne mondani Csuka Zoltánnak azért a hősi vállalkozásért, amellyel lekötöztetett bennünket. Ezt a Szerb Matica és munkatársai nevében mondom. Itten és ma mi semmi többet nem tehetünk, mint amit hálánk e pillanatában cselekszünk: Zmaj válogatott és Isidora Sekulić gyűjteményes műveit ajándékozunk neki a Matica kiadásában. Tudom: Csuka Zoltán a jugoszlávok irodalmának tolmácsolásáért mindenkorra nagy és tartós érdemeket szerzett. S tudom, hogy ezt soha nem felejtjük és nem is fogjuk elfelejteni.

POST SCRIPTUM (1988)

Aki elolvassa ezt az ünnepi beszédet, eszébe juthat, mit róttam föl Csukának a *Hegyek koszorúja* fordítása kapcsán (Letopis, 1949), s lehet, akad olyan olvasóm is, aki még nem felejtette el, mit is írtam 1941-ben (Srpski književni glasnik) Crnjanski *Örökös vándorlása* kapcsán, és felteheti a kérdést, hol itt az igazság. A válasz viszont nagyon egyszerű: igaz az első, a második és a harmadik állítás is. Csuka Zoltán a délszláv népek irodalmából – a bibliográfiák tanúbizonyosága szerint – mintegy nyolcvan művet lefordított. Ez irodalmunk-

ban egyedülálló, szinte elképzelhetetlen teljesítmény: a külhoni fordítók közül senki ekkora elkötelezettséget nem vállalt, és ennyire le nem kötelezett bennünket. Az igazság, mégis: Csuka fordításaira vannak komoly észrevételeink. Ezzel a kérdéssel minden bizonnyal szembesülnek majd még a hungaristák és a szlavisták is, miközben forgatják ezt a hatalmas anyagot, s nyilván figyelme-
sebben és tartalmasabban elemzik, mint ahogyan azt én tettem.

A TÖBB IGAZSÁGRÓL

B O R D Á S G Y Ö Z Ő

Nem szeretnénk ünneprontók lenni, hiszen erre semmi, de semmi okunk, viszont éppen Mladen Leskovac Csuka hősi vállalkozásáról írt köszöntőjének utóirata figyelmeztet arra, hogy műfordítónk a mennyiséggel birkózva a minőségnek tett engedményeket, amit a fordításkritikusok nyilván joggal róttak föl neki. Természetesen, ez mit sem von le abból a kultúrtörténeti tetteből, hogy szinte nincs olyan jelentősebb szövege a délszláv népek irodalmának, amelyet Csuka be ne mutatott volna a magyar olvasóknak. Megszállottja volt a jugoszláv népek irodalma fordításának, még akkor is, ha egyesek „vén kalmár”-nak is nevezték, mint azt Juhász Géza *A fordulat utáni forgatagban* (Életjel, 1999) című könyvének emlékezéseiben láthattuk. Itt olvashatjuk Juhász Géza érvelését, miszerint: „Természetesen felkérésre, megrendelésre is kénytelen dolgozni. Mást nem tehet, nem lévén semmilyen más megélhetési forrása. Tehát nem engedheti meg magának a válogatás fényűzését, mint olyan valaki, aki legalább fél Buda gyógyszerárainak főnöke. Nagyjából azt is meg tudom ítélni – folytatja Juhász Géza –, milyen szinten tud szerbhorvátul. Talán kevésbé, mint Dudás (Kálmánról van szó – megj. B. Gy.), de igen alapos, lelkiismeretes és van állandó nyelvi konzultánsa, a rutinja pedig sok-sok nehézségen átsegíti. Hivatkozhattam egyik legnagyobb fordítói bravúrára is, a *Balade o Petrici Kerempuhu* magyarra fordítására (*Éjszakák virrasztója*, 1959). Csuka ugyanis mutatta nekem azt a levelet, melyet a köztudottan bakafántos szerző M. Krleža írt neki, aki kitűnően tudott magyarul, a legnagyobb elismeréssel szólta Csuka fordítói remekléséről . . .”

Távolabbról szemlélve a dolgokat, Leskovac és Juhász Géza állításai mintha ellentmondának egymásnak, és így megint csak föltehető a kérdés: hol az igazság?

Beograd, 8 decembra 1957.
Križevska 7.

10A!
Bj. 29

Dragi g. Csuka,

Izvinite što se zadržavajući odgovaram na Vaše pismo od 19 novembra o.g.

Hvala na dobrim vestima o novom izdanju "Na Drini ćuprije" i izgledima za izdanje "Proklete avlije" na mađjarskom jeziku. Razume se da će mi biti prijatno da i u buduće Vi prevođite moje knjige na mađjarski.

Ja sam ne znam ni približno sa kolikom sumom honorara raspolašem u Budimpešti. Svakako, moguđno je da jednom prilikom zaista i dođem u Vaš lepi grad, samo što onda ne bih mogao predviđeti tačno vreme dolaska.

I za "Antologiju savremene jugoslovenske proze" na mađjarskom jeziku ja ću dati svoj prilog, kao i biografske podatke i fotografiju. Mi ovde nismo o toj Antologiji do sad ništa čuli. Bilo bi dobro kad bi odgovorni urednik svima našim piscima od kojih želi prilog, ^{sa i cenom} napisao pismo, a mogli bi o tome izvestiti i naš Savez književnika u Beogradu, koji bi im možda mogao pomoći pri sastavljanju tekstova.

Vama, dragi g. Csuka, zahvaljujem za sve što ste učinili za upoznavanje naše književnosti u Mađjarskoj, i molim Vas da primite srdačne pozdrave i najbolje želje.

I. Andrić

(Ivo Andrić)

Nem lehet méltánytalanul hagyni a tényt, hogy Csuka Zoltán szívvel-lélekkel dolgozott és saját költői opusának megalkotásával párhuzamosan, csakis a fordításnak élt, és ez utóbbit a jugoszláv népek irodalmának tolmácsolásában találta meg; annak ismerőjévé, értőjévé nőtte ki magát. Fordítani már a húszas évek második felében kezd, miután a pécsi érettségizett, majd villamosvezetővé kényszerült ember Pécsett nem maradhatott, s arra kényszerült, hogy a fehérterror elől menekülve visszazökjön ide, az akkor már Szerb–Horvát–Szlovén Királyságba, de szülőföldjére, hiszen a bánáti Zichyfalván született (a lexikonok szerint 1901. szeptember 2-án, egyes állítások szerint viszont 22-én). Költészetével behatóan foglalkozott Bori Imrétől Utsi Csabáig több irodalomtörténészünk is, szervezői és szerkesztői munkásságáról úgyszintén történeti munkák szólnak, viszont a műfordítói munkájának minőségi szempontjai nyilván a fordításkritikusokra vár, szerbekre és magyarokra egyaránt. Mert vitathatatlan tény, s ez még a Nobel-díjas Ivo Andrić itt faximilében közölt leveléből is kiderül, a jugoszláv írók számára lekötelező mindaz, amit Csuka Zoltán (több mint fél évszázados) fordítói munkássága során tett, de egy életmű értékelésekor a minőségi szempont sem elhanyagolható.

A fordulat utáni forगतagban írója például beszél Csuka „fordítói remekléséről”, de, hát kezünkben a zágrábi *Forum* című folyóirat 1982. évi 10–12. hármask száma, mintegy ötven Krleža-levél szövegű közlésével (a levelezés egyébként az 1920–1978 közötti időszakot öleli föl), s itt szerepel egy a Petrica Kerempuh balladáival kapcsolatos nyomtatásban is több mint hétoldalas levél 1958. szeptember 19-i keltezéssel. Ebben fordítói kalandnak („prevodilački najopasnijih pustolovina”) nevezi az „olyannyira sajátos, barokk, intellektualizált kaj nyelven” írt szöveget, ami szinte lefordíthatatlan. Éppen ezért magának Krležának számtalan észrevétele is van. „Az ön fordításában számos telitalálat van, ami magyarul is valóban autentikusan hat, tekintettel arra, hogy mérhetetlenül sok olyan összetevő létezik, ami a közös régmúlt idők gyökereiből ered itt a Duna és a Pannon-medencében . . . s requiem ez a régi történelmi tragédiák felett.”

De, s ekkor sorakoznak az észrevételek. „Mindjárt a legelején felvetődik az alapkérdés, hogyan magyarosítani Petrica Kerempuh nevét? Meghagyni, mint az eredetiben Petrica Kerempuh balladáinak, magyarul nem volna szerencsés dolog – írja Krleža Csukának –, semmilyen argumentummal nem volna védhető, mert ez a horvát Till Eulenspiegel neve, és szimbolikus jelentéssel bír, s ilyent kell találni ahhoz, hogy a magyar olvasóhoz is hús-vér ember szóljon . . . Ha Petrica jellemének magyarosítására törekszünk, akkor, akkor talán a Petricza Paczal, vagy a Nagybéli Péterke, esetleg a Gézengúz Petrica jöhetne számításba, de talán magyarul legjobban a Petricza Garabonciás hangozhatna.”

A fordítás minőségét illetően Krležának már az első ballada címével a *Petrica és az akasztófavirágok* ellen is több kifogása van. „Mindjárt az első sor: Fönn a bitón három virág lóg . . . – hol is lógnak ezek a virágok, s nem is hangzik jól. Amíg az akasztófavirágnak szimbolikus jelentése van, addig a virágot elválasztani az akasztófától nem jó.”

(Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a kifogásolt cím és az első sor az 1959-ben megjelent könyvben így szerepel: *Petrica és az akasztottak* – az első sor pedig: „Az bitókon három bitang lóg, – s folytatódik: három tolvaj, három akasztott, / bús földönfutó alattuk, / tamburán játszik Kerempuh . . .”)

Ha jól számoltuk, ebben a levélben mintegy negyven észrevétele volt Krležának, s köztük egészen konkrét sorok is, mint például az eredetiben: „V kronike kak dični muž, / ostal bu taj grešni guž” Krleža szerint magyarul így hangzana legjobban: „Kronikában ez a kígyó, / megmarad mind dicső disznó,” vagy: „Skoznujuči, malajuči, / laži v biškupov misal” – jobb volna egyszerűen azt mondani: „hazudik a misekönyvbe”.

Nemcsak e levél, hanem az egész életmű fordításkritikai vizsgálata tehetné helyre tehát azokat a dilemmákat, amelyek Csuka Zoltán fordításaival kapcsolatban jelentkeznek. De most és ezen a helyen – születésének századik évfordulóján – mindenekelőtt azt kell méltányolnunk, hogy körömszakadtáig harcolt fordításainak megjelentetéséért, és a jugoszláv népek irodalmának népszerűsítéséért, s ebben óriási eredményei vannak. Amikor a Rajk-per idején öt jugoszlávbarátsága miatt tizenöt év börtönre ítélték, s csak öt év után rehabilitálták, akkor is dolgozott. Kiszabadulása után megint csak Krleža részesítette elismerésben. „Kedves Csuka, örvendek, hogy ha lassan is, végül azonban mégiscsak megvalósulnak illúziói. Ön az irodalmunk iránt tanúsított rokonszenvéért tisztességesen megfizett.”

Munkásságát mindenképpen méltányolni kell.

A KORDÁSOK PÖRE (I.)

VIRÁG GÁBOR

A Frankovics-per

Frankovics Mihály álremetét és hét társát, a kordás mozgalom főkolompóisait 1819 áprilisában letartóztatták és kihallgatták. Április huszonhatodikán a vizsgálat során tett vallomásukat a közgyűlésben hitelesítették. A fogva tartottakat Zomborban a megyeháza tömlöcében vasra verve tartották fogva addig is, míg ellenük a rendes bírósági tárgyalás meg nem kezdődött.

Ügyüknek az 1819. augusztus 14-én, a megyei tömlök elleni támadás adott lökést. A hét lefogott és a tizenkét támadó ellen – miután ezeket is kihallgatták, vallomásaikat hitelesítették, augusztus 30-án megkezdődött a bűnvádi per. Elhangzott a vád- és védőbeszéd, majd szeptember 13-án és a következő napokon ítélet született ügyükben. A lázadók ügyét külön-külön tárgyalta le a bíróság. Ennek megfelelően először Frankovics és társai elleni vád- és védőbeszédéről szölok, majd a későbbiekben a támadók ítéletét tárgyalom.

Bács vármegye hivatalból kirendelt tisztí ügyésze, nemes pacséri Szutsits József volt, aki a vádat képviselte, bírósági eljárást kezdeményezett a fogva tartott Frankovics Mihály, Fajszi Antal, Lélek Károly, Horváth József, Fajszi Imre, Kormányos János és Futó József ellen. A hivatalból kinevezett ügyész a következőkben ismertette a vádat:

– Név szerint Frankovics Mihály elsőrendű vádlott a szigorú tilalom ellenére a maga bizonyosságára a kegyes remete jámborságának álörccáját öltötte magára, és a fentnevezett vádlottakat magához édesgetve Kolut község templomának jellegzetes Szent Anna kultuszát a helybeli plébános tudtával és beleegyezésével a kordás mozgalom létrehozására és terjesztésére használta fel. Személyének csodás erőt tulajdonítva beteget gyógyított, ezen kézzelfogható csalásával Szent Anna oltárának építése céljából az együgyűeket – tisztelete

erejénél és azok babonáságánál fogva – könnyen rávette az adakozásra. Az adományokat váltócedulákban (bankjegyekben! V. G.), hagyományos pénzérmékben, naturáliában (gabonában) és viktuáliában (konyhai élelben) gyűjtötte. Az így összegyűlt elemőzsiát patrónusával, a koluti plébánossal megfelezte. Ugyanazon plébánia udvarában levő kút vizét megáldotta, és a templomban ezzel a vízzel gyógyítás céljából mosdatta és kenegette a betegeket. Az egybegyűlt csöcseléknek prédikált, sőt mi több, a koluti plébános a templomban a nép szeme láttára a remete előtt letérdepelvén annak kezét megfogván a keresztet általa a fejére tétette, és maga felett imádkoztatott. Végezetül csodás látomásainak színlelése és hasonló fellépései vallási zavargásokhoz vezettek. A ravasz fondorlatok felhasználása révén, amint az a többi bűntárs esetében is nyilvánvaló, azok is bűnrészesek, ezzel tehát a naplopás (munkakerülés) tényét követték el. Ezek név szerint a következők:

– Fajszi Antal másodrendű vádlott virágvasárnap ürügyén Kolutra processziót vezetett. Miután a kirendelt biztos a tömeget békés hazatérésre szólította fel, ő ellenállt, és vértanúhoz illő magatartást akarván tanúsítani, inkább vállalta a fogság elszenvetését;

– Horváth József negyedrendű vádlott az elsőrendű vádlott hatására tonzúrát nyíratott magának, és a remetének meggyónt;

– Fajszi Imre ötödrendű vádlott Csantavéren kijelentette, hogy Frankovics Mihály vádlottnak egyetlen szava többet ér, mint valamennyi papé. Beteges fanatikusságával a hamis remetét a mi új Királyunknak vallotta;

– Kormányos János hatodrendű vádlott az előbb nevezett remetét putrijában három hétig rejtegette, és az összesereglett csöcseléknek kunyhóját titkos összejövetelek tartásának céljára átengedte.

– Végül Futó József hetedrendű vádlott a pénzadományok gyűjtésében segítségére volt az elsőrendű vádlottnak, a remetét a főbenjáró törvénytelen-ségében segítette, a felzaklatott csöcselék izgatását fáradhatatlanul dőre ajtatossággal titokban végezte. A remetét saját kocsiján a koluti plébániára menekítette, következőleg, akárcsak a többi fentnevezett, bűnrészes a kordások szektájának szervezésében.

Ezzel szent hitünknek kárt okoztak, különböző kifogásokkal a szabad ég alatt közös imádkozást és összejövetelt tartottak, búcsújáró csoportjaik csoportosan vonultak át a községeken, mivel magukat ott sem türtőztették, veszélyeztették a közbiztonságot.

Mindezek a nyilvános bíróság hatáskörébe tartoznak, aminek gondoskodnia kell többek között arról is, hogy a vallás isteni parancsai tiszteletben tartas-sanak. Következőleg az úgynevezett *Segesprecher* – *áldásosztó* babonás praktikák révén, úgymint betegséget gyógyító képek, ajándékok, nyakba való amulettek, ne szedje rá az embereket egy új isten tiszteletére, és így tanait ne terjeszthesse mindenható vallásként, ártalmas emberi babonáságként, egyben

azt is akadályozza meg, hogy mindezt haszonlesésből tehesse. Az elsőrendű vádlott tehát a család büntettét követte el, amely kimeríti az 1723. évi 12. törvénycikket és egyébiránt is a körülmények fontosságára való tekintettel más, idevonatkozó országos törvényeink szerint kiszabható büntetésben kell részesülniük.

Az ügyész véleménye szerint a büntetésen felül, halmazati büntetesként a fentnevezett Frankovics Mihály elsőrendű vádlottat mint szektaalapítót a vallási rajongás elfojtása céljából Bács megye vezeklésre számúzza, de a valódi bűnei miatt a választott bíróság is ugyannerre a büntetésre ítélje, és rendelje el, hogy ezen büntetését egy távoli közintézetben töltsse le. A többi letartóztatott főkolompos felett pedig, miután ily módon vezetőjük eltűnt a szemük elől, ugyancsak ezen választott bíróság ítélkezzen, a megérdemelt büntetésüket helyben, ezen vármegye hasznára vasra verve töltsék le.

A közvádlo a felsorolt vádak alátámasztásának bizonyítékaként csatolta jelentéséhez:

A) Frankovics Mihály elsőrendű vádlott fogva tartásáról szóló határozatot, valamint

B) Frankovics Mihály elsőrendű,

C) Fajsi Antal másodrendű,

D) Lélek Károly harmadrendű,

E) Horváth József negyedrendű,

F) Fajsi Imre ötödrendű,

G) Kormányos József hatodrendű,

H) Futó József hetedrendű vádlottak önszántából tett beismerő vallomásait,

I) Fajsi Imre durva és megbotránkoztató szavait,

K) A doroszlói plébános által megküldött iratot,

L) Az elsőrendű vádlott által megtérített személyek névsorát,

M) A társaság tagságáról szóló igazolás egy példányát,

N) Fajsi Imre ötödrendű vádlott speciális esetének vizsgálati anyagát,

O, P) A tiszai járásban az elsőrendű vádlott letartóztatása után történt kilengések vizsgálati anyagát,

Q, R) A középső járás vizsgálatának jegyzőkönyveit,

S, T) A tiszai járásban folytatott vizsgálat anyagát,

U, V) A felső járás anyagát,

X, Y) Végül a Felséges Királyi Helytartótanács hirdetményét.

A megyei ügyész ilyen összefoglalásban kérte a peres eljárás indítását, amelytől méltányos bírói ítéletet vár azáltal, hogy az alpereseknek megfelelő védőügyvédet biztosítsanak.

A letartóztatottak védelmében nemes Nagy János ugyanezen megye vice-fiskálisa – alügyésze, hivatalból kirendelt védőügyvéd, miután a perjavaslatot,

a felsorakoztatott bizonyítékokat értékelte és megfontolta, a következőkkel hozakodott elő:

Úgy látszik, itt felesleges a védő, a letartóztatottnak mozgalmi tettei és a tények, kiváltképpen az elsődrendű vádlott specifikus magáravallásai és ebben az elkülönített bonyolult fejtegetések, minthogy felsorakoztatott periratokból is kiderül, hogy mindezen tettek és tények ilyen elrendezésben és összefüggéseiben egyetlen fajta bűnösségi tényt állapítanak meg. A mellékelt peranyag általában tehát elegendő a védőnek, hogy egy kis átrendezéssel, amely során az egyedi eseteket, tényeket és mások vádolását a védelemben felhozhat, következésképpen elmondott védőbeszéde után a Tekintetes Főbenjáró Bíró-ságtól igazságos ítéletet vár el.

Frankovics Mihály elsődrendű vádlott 26 éves néhai szücsmester, sem írni, sem olvasni nem tud. Már kora gyermekkorától ismerte a vallásidegen tévhiteteket. Lelkiismeretének természete következtében az igazság kiderítésekor a végsőkig ragaszkodik naiv és tapasztalatlan elveihez és érzelmeihez, világi helyzetét tévesen értelmezte, a gyűdi ferences kolostorban az úgynevezett terciár (harmadrendi) szolgálatot elvégezte. Közismertek ugyanezen kolostor vikáriusának, a királyi helytartótanácsnak és pacséri Ódry András alispánnak írásai, nevezett Frankovicsot, miután ebben a minőségében harmadfél (másfél) évig szolgált, örült eszméinek indítékai miatt a kolostorból elbocsátották. Amióta ez az ember onnan kikerült, kint egyébként sem figyelt rá senki, legkevésbé a rendetlenségben és a zenebonában. Miután az igazságot bevallotta, helyzete részletes bizonyításra szorul amiatt, hogy a koluti, monostorszegi és moravicai lelkész urak kezdetben titokban, később pedig nyíltan támogatták a köz előtt, nemcsak szemet hunytak ténykedése felett, hanem tanáccsal is ellátták, tettel és oltalommal védték a nevezettet. A fent mondott urak bátorításának ma láthatjuk a következményeit, amelyeket a periratok magukban foglalják.

Mivel ez az ember szándékosan vallotta magát remetének, ez még nem vétek, legkevésbé törvénszegés. Vagy komolyan gondolta ezt isteni sugallatra, vagy zavarodott elméje állapotában. Az első eset aligha történhetett meg, nem is büntethető emberi mércékkel, a második esetben pedig örültsége miatt sajnálnunk kell. Képzelméit tehát az említett okokból kifolyólag mások rovására kell róni.

Igaz ugyan, hogy ő megszentelt kordákat osztogatott, csodatevő módon betegeket gyógyított, a Szent Anna-oltár építésére pénzt gyűjtött, és megszentelte a koluti plébánia kútjának vizét, mindezt azonban a hamis remete egyedül, csalás nélkül képtelen lett volna megtenni. Ez egyébként is erkölcsi szempontból helytelen volt, ezen dolgok elkövetését meg sem kockáztatta volna, minthogy a B alatt csatolt önszántából tett vallomásából is kiderült, ha a fent említett lelkész úr nem segítette volna tetteiben még a hatalom tilalma ellenére

is. Nem gátolta próbálkozásait, sőt a remetét erkölcsileg támogatta, és így könnyebben taszíthatta őt a vallási örület poklába.

Hogy valóban Szuhányi Ferenc koluti plébános úr, áldozó pap, aki különben igen értelmes férfiú, a remetét – miként annak önszántából tett vallomása ötödik pontja is bizonyítja – korábbi ismeretsége miatt a remete iránt magát valóban elkötelezte, befogadta őt, sőt pártfogásába vette. Miért titkolta és adott hitelt ezen ember – a 10-es és 11-es pontokban foglaltatott – álombeli látomásának, és énekelt olyan áhítatosan a remete vezette néppel együtt? Ugyanazon úr – a 14. és 17. pontból ez megállapítható – mint a lelkek gondviselője a szállásról szállásra gyűjtött pénzből, meg a koluti eklézsiát illető alamizsnából és adományokból a körülményekhez mérten tisztességesen részeltette őt, sőt a nevezett plébános – a 18. pont szerint – még az oltár felszentelését is kihirdette.

Az ómoravica adminisztrátor úr – olvasható a 20. és 21. pontban – a körözés ellenére a hamis remetét egy hétig rejtegette, a bujdosónak azt tanácsolta, menjen el innen messzire, hogy azután mindkét úr, ugyanabban a 21. pontban olvasható, arra biztatta, maradjon meg a feltett céljánál, még ha üldöztetések is fog szenvedni. Ezek után alávették magukat a remete bűbajos műveleteinek. Szuhányi úr rávette őt a koluti plébánia kútjának a megáldására, melynek megszentelt vizével azután a betegek magokat gyógyíttatták. Ugyanabból a pontból az is kiderül, hogy a nevezett plébános a templomban levő egyszerű emberek szeme láttára térdre borult az álremete előtt, annak kezét megfogta, és keresztjét általa a fejére tette. Végül utoljára, a monostorszegi adminisztrátor úr, ahogyan a 23-as pontban áll, elvette a remete kordáját, hogy azzal magát körülövezze, majd utána a remete részére több kordát is megszentelt.

Tehát ez és a többi plébános uraknak Frankovics vallomásában olvasható helyenként úgymond megbotránkozató tettei, a per anyagában felsorakoztatott tetteinek mesterkélttsége és az álremete bomlott lelkének együttemlítése az ellene folyó eljárás hibájaként róható fel. Bizonyára a körülmények miatt hozta fel az ügyész ennek rendkívüli tetteit, ugyanakkor híveinek a rendbontásáról megfelelkezik. Ide kívánkozik magyarázatként a következő axióma: *Ha az apátok és prépostok jók, akkor a szerzeteseknek is jóknak kell lenniük.*

Ebből a szempontból célszerű lenne az álremete erkölcsiségének a másik oldalát is megvizsgálni, hiszen az ezekhez hasonló cselekedeteket – ahogy azt fentebb már hangsúlyoztuk – idegen biztatásra tette. Igaz, az Isten tekintélyét megsértette, önkényes vallási gyakorlatot vezetett be, mindezt nem cselekedhetett volna, ha ebben őt idejében megakadályozzák. Végül is a per aktáiból nem lehet következtetni arra, hogy mi módon édesgette magához követőit, éppen ennek az ellenkezője igaz, ezek a primitív és tudatlan emberek maguk választották ezt a tartalmatlan és babonás eretnekséget, önszántukból csatla-

koztak a remetéhez, annak távollétében és akarata ellenére erkölcstelen viselkedést tanúsítottak, törvénytelenéget követtek el.

A fentnevezettek és néhány további fogva tartott részint azért vádoltatnak, mert virágvasárnapra Kolutra processziót vezettek, részint vezetőjükkel tartott szoros kapcsolataik miatt, másrészt pedig az álremete kitalált látomásainak híreszteléséért. Valójában ezeknek a dolgoknak is a koluti pap volt a mozgatója.

Ezt feltételezve kevés okunk maradt fenn, hogy büntettről beszéljünk: a tisztí ügyész vádbeszédében csalás büntettéről, az ún. *Crimen falsiról* beszél és követeli, hogy az elsőrendű vádlottat ki kell utasítani a megyéből. Ha ezt a kifejezést az ügyész etimológiai és eredeti értelmében értette, akkor ez a büntetés esetünkben nem hajtható végre, a fogva tartottat csak származási helyére, vagyis a Tekintetes Vármegye Kupuszina nevű helységébe lehet utasítani; de ha a kiutasítás szón számúzetést, az országból való kiutasítást ért, akkor ez, mint büntetés nem jogszerű, mert a mi törvényeink számúzetésről szót sem ejtenek. Tehát a büntetés a már említett okok és körülmények miatt sokkal súlyosabb lenne mint maga a tett.

A vád nevében az ügyész replikázott a védelemben felsoroltakra. Szerinte a védőügyvéd a védelem érdekében a gyúdi kolostor vikáriusának levelére támaszkodik, amelyben az a remetét örülként és elmebetegként írta le. Meg kell jegyezni, hogy ez a ferences vikárius a pszichológiai és orvostudományban nem tartja magát járatosnak, így nem ítékezhet valaki elmeállapotáról, csak a maga benyomásait közölheti. A védő a remete elmeállapotáról mondott véleményén kívül valahányszor az elsőrendű vádlott vallási rajongásáról szólt, annak fő okaként ezen Bács megye három papját hibáztatta, ki lesz akkor a vikárius jótállója, ki vállalja magára a gyanút? A védőnek mintha az volna a célja, hogy ezt az embert elmeállapotának örülsége ürügyén megmentse az őt fenyegető igazságszolgáltatástól. Miért nem jelezték elbocsátólevelében a kolostorból való kényszerű távozásának okát, miért éppen a megye kebelében történt fanatikus zavargások idején dobták be a köztudatba a védő ezen dajkameséjét?

Könnyű hivatkozni elméjének zavarodottságára, cselekedetei ellenben azt bizonyítják, hogy mégis túlteng a józan esze, mert amikor Monostorszegről az akkori pap, Vortalits Mihály, aki ritka egy ember és igazi vallásos férfiú, valós vallási megfontolásból őt elküldte, akkor egyáltalán nem volt együgyű, békében tovább ügyködött, akkor elég okosnak és elővigyázatosnak bizonyult, hogy más helyeken más, gyanútlan papokat szemeljen ki magának, azokat kifürkésze, hogy azután védelmük alatt jámbor cseleit és csalásait tovább folytathassa. Ahhoz is elég okosnak bizonyult, hogy a kiszemelt papot ne üres kézzel, hanem az összegyűjtött forintokkal látogassa meg. Működése idején a naturáliákat, a pénzt és a más emberek által begyűjtött javakat patrónusával, a koluti pappal megosztotta.

Ha azonban őrült volna, mint ahogy azt most állítják, hogyan tudott volna a patrónusával abban megegyezni, hogy a kutat megszentelje, betegekét gyógyítson, nyilvánosan prédikáljon és áldást osszon, meg a processziót sehova máshova, hanem éppen a koluti templomba irányítsa. Ez pénz és elemózsia kicsikarása, nem pedig az elme őrült állapota.

Ha el is fogadjuk a tényt, hogy őrült, ezt éppen a koluti pap nem állíthatja róla, hiszen különös egyetértésben játszották az új ájtatossági szokásokat. Szent Annát helyezték előtérbe Szent József helyett, és nem vehető-e észre a csöcselék nyilvánvaló kitárulkozása, az oltárt Jézus, Mária és Szent Anna képeivel díszítették, akiket ezeken a képeken a *fogva tartott* remete látomásainak megfelelően öltöztették, sőt a képek színei is megegyeztek annak színeivel.

Az első fogva tartott egyébként a kordás társulat létrehozását a Z alatt csatolt alapszabályokkal és az AA alatt csatolt isteni levéllel – motya – indokolta.

Valójában egy ilyen őrült ember, aki kaszával felfegyverkezett emberek ezreit vezeti, akinek egyetlen szava rablásra szólíthat és mérhetetlen károkat okozhat, a megye kebelében nem tűrhető meg anélkül, hogy nyilvánvaló veszélyt ne jelentene, hiszen a még le sem zárult perének idején fanatikus követői bátorságot vettek maguknak, hogy egy népes királyi város tömlöcét, ahol reguláris őrség van, megtámadják, oda betörjenek, sőt a fegyveres pandúroknak ellenálljanak, hogy kiszabadítsák ezt a remetét. Ezek után mekkora veszélyt jelentene a közbiztonságra nézve kupuszinai kényszerű tartózkodása ott, ahol nincs biztosítva ilyen készenlétben levő meghiúsító erő, ezt maguk a bírák is könnyen beláthatják.

Ezért a tiszti ügyész erélyesen követelte, hogy az elsőrendű vádlottat száműzzék Bács megyéből, következésképpen ennek az időtartamát úgy fogalmazta meg, hogy a védő a vádlott ezen hátrányos megkülönböztetésében emiatt írással magát fölöslegesen ne fárasssa (magyarán ne fellebbezzen az ítélet ellen). Különben pedig a *kiutasítás* büntetését az ország törvényei ismerik. Ezért a bíró, akinek megvan a joga és hatalma, hogy önállóan szabja meg a büntetést, jelen esetben a megyéből való kiutasítás mellett kell hogy döntsön, mert ez a közbiztonság helyreállítását és az eretnokség terjedésének megfékezését eredményezi. Egyébként a vádlott nyugtalan életvitele és a veleszületett hajlamai miatt sem lakóhelye, sem foglalkozása nincsen, babonás látomásai vannak, ő csöcselékkel paktál, ezért erre a büntetésre teljes joggal rászolgált.

A többi fogva tartott beismerő vallomása világos – bár az önkéntes kihallgatásukkor konokan ellenszegültek –, a fegyveres menetet kísérték, annak vezetőit védelmezték és azokkal együttműködtek, tehát viselkedésük nem bocsátható meg anélkül, hogy ne sértenénk meg a nyilvános tekintélyt és a törvényes rendet.

Ezért a megyei ügyész azt követeli, hogy a felsorakoztatott bizonyítékok alapján ítékezzenek felettük.

A védő szavai szerint ha Frankovics Mihály, az elsőrendű vádlott nem volna örült, akkor a ferencesek tiszteletre méltó és vallásos közössége nem bocsátotta volna el. A vikárius sem gyanúsítható azzal, hogy a bíróságot hamisan informálta volna, megállapítása tehát nem vonható kétségbe, hiszen azt a legjobb szándékkal tette. Tapasztalat szerint, ha az alany jól ismert, akkor elmeállapota pszichológiai és orvosi ismeretek nélkül is megítélhető. Frankovics Mihály másfél évet töltött a kolostorban, az egész közösség jól ismerte, az elbocsátólevél hiánya nem számít ellenbizonyítéknak, mivel oda is mindenféle ajánlólevél nélkül vették fel, és – mint jelentéktelen ember – bocsátatott el.

A koluti plébános – akit maga a tiszti ügyész is az elsőrendű vádlott védnökének és irányítójának ismer el – aki lényegében a monostorszegi papot utánozta, ha a már az általa korábbról ismert férfinak nem nyújt menedéket és támogatást, akkor az álremetét ebbe a vallási örületbe nem taszította volna, és tevékenysége a moravicai pap ténykedési területének határán túlra nem terjedhetett volna ki. Ha az örült remete tetteit nem leplezik, ha a monostorszegi adminisztrátor úr a kordákat nem áldja meg, akkor ennek az embernek vakmerősége sem teljeseedik ki. Mivel ezen tetteiben nem gátolták, sőt az említett urak tanácsai további hasonló tettekre buzdították, és ő mint Szuhányi úr tanítványa, annak műhelyében gyakorolhatta is tanait – mivel ez az említett úr a pénzek és naturáliák gyűjtésében részt vett, teljesen világos, hogy gyűjtőalapot létesítve tanítványát misszionáriussá tette.

A kirendelt védő megkérdezte, hogyan tudott egyetérteni a koluti pap a kútszentelés és más babonás rendezvények ügyében az álremetével, de válaszoljon az ügyész először arra a kérdésre, ki az ügyesebb, aki a kecskét feji, vagy aki a tejesedényt aláteszi.

A védő ezzel befejezte az álremete vallási rajongásáról és kedélyállapotáról szóló értekezését, megelégszik annyival, hogy a bíróság ezeket a cselekedeteket csak erkölcsi vétékké nyilvánítsa, azonban az, aki helytelen viselkedésével polgártársait zűrzavarba taszítja, megérdemli, hogy lázadónak tekintsék. Vajon a plébánost tettei identitása miatt nem kellene-e ugyanebbe a kategóriába sorolni? A patrónus tévedését nem kellene-e ugyanígy minősíteni?

Ezért a per következményeinek megfontolásával és a felsorolt indítékok figyelembevételével azt kívánja a védő, hogy a letartóztatottat, aki a megyeház megrohamozásához se tanáccsal, se tettel nem járult hozzá, enyhe büntetésre ítéljék, ezzel átadta írásos véleményét és indoklását a bíróságnak.

1819. szeptember 19-én és az utána következő napokon Tekintetes nemes Bács Vármegye Zombor Szabad Királyi Városában folyvást üléselő Fenyítő Törvényszék a bemutatott bizonyítékok ismételt megvizsgálása után a következő ítéletet hozta:

A tiszti ügyész vádiratában előadott a már mondott Frankovics Mihály elsőrendű vádlott, hamis remete a megerősített tilalom ellenére és a fentnevezett hívei, akiket magához csalogatott, Kolut község egyházában babonás Szent Anna-kultuszt teremtett, megszentelt kordákat osztogatott, a betegek szenteltvízzel gyógyította, azok gyógyulását magának tulajdonította, ezen kezelhető csalásával Szent Anna oltár építésére az együgyű népet adományozásra rávette, azt váltó cédulákban, valamint hagyományos pénzermékekben és viktuáliában gyűjtötte. A koluti plébánia udvarában levő kút vizét megáldotta, és látomásokat képzelegve a tömeget megszedítette, ily módon ugyanazokat téves vallási eszméibe bevezette;

- Fajsi Antal másodrendű vádlott virágvasárnap ürügyén Kolutra processziót vezetett, miután a kirendelt biztos a tömeget békés hazatérésre fel szólította, ő ellenállást parancsolt,

- Lélek Károly harmadrendű vádlott az elsőrendű vádlott első és állandó tanítványa, egyben buzgó segédje,

- Horváth József negyedrendű vádlott az elsőrendű vádlott hatására tonzúranyiratást vállalt magára, annak meggyónt, de az igazság kezétől megmenekült, ugyanis a koluti ünnep előestéjén megadta magát, így ravaszul magát kihúzta,

- Fajsi Imre ötödrendű vádlott az *N* alatt csatolt iratban leírt eset szerint a papok ellen uszított, az elsőrendű vádlott védelmében fanatikus szavak miatt terheltek,

- Kormányos János hatodrendű vádlott a törvény által körözöttet putrijában három hétig rejtegette, és az összesereglett csőcseléknek kunyhóját titkos összejövetelekre és csalárdtságokra átengedte,

- Futó József hetedrendű vádlott pénzadományok gyűjtésében segítkezett, az elsőrendű vádlott remetét a főbenjáró törvénytelenységében segítette, a felzaklatott csőcselék izgatását fáradhatatlanul és dőre ájtatossággal titokban végezte. A remetét saját kocsiján a koluti plébániára menekítette.

Valamennyi fentnevezett vasra vert letartóztatott bűnös az eretnokség szervezésében, mindazonáltal babonásságukkal nemcsak az isteni hitet tagadták meg, hanem a jámbor köznép békéjét – miután seregestül vonultak át a községeken – zűrzavarkeltéssel veszélyeztették.

Ugyanezen perbefogottakat, akik között

- Frankovics Mihály elsőrendű vádlottat, tömlőcben vasra verve letöltendő két év fogságra, ezenkívül heti kétnapi börtre: vízen és kenyéren, ítéli, együgyűségére és hamis ájtatosságának bűvöletére való tekintettel a jövőre nézve a megye közönségének érdekében a megyéből örökre számúzi,

- Fajsi Antal másodrendű vádlottat felmenti a további fogva tartás alól, ellenben 50 korbácsütésre ítéli,

- Lélek Károly harmadrendű vádlottat háromhavi vasban letöltendő fogságra ítéli,
- Horváth József negyedrendű vádlottat felmenti a további fogva tartástól, de 40 korbácsapásra ítéli,
- Fajszi Imre ötödrendű vádlottat felmenti a további fogva tartás alól, és szabadlábra helyezi,
- Kormányos János hatodrendű vádlottat fél év vasban letöltendő fogságra ítéli,
- Futó József hetedrendű vádlottat negyven korbácsütésre ítéli.

Valamennyi perbefogott, az időközben szabadon bocsátottak is a tárgyaláson a bíróság előtt megjelentek.

Bács megye, hivatkozva a Helytartótanács korábbi meghagyására a tőle kapott határozat következtében Frankovics Mihály és társainak peranyagát, valamint a perben hozott ítéletét jóváhagyásra az alábbi irat kíséretében felterjesztette a Helytartótanács elé:

Megyénkben a köz bátorságnak fel-forgatásával – hamis oktatásokat, és nép csábítást tevő hazug Remete Frankovics Mihály és társai ellen tiszt viselő Ügyészünknek indított és elvégzetett büntető pörét Fges Cs. Királyi Feő Herczegnek és a Feő M. M. K. H. Tnak ide (mellékelve) f. e. Sz Ivány havának 13-dik napján 19716 és f. e. Kiss-Aszony havának 17 napján, 23249. számok a. Költt K Intézeteknek következtében oly jelentés mellett alázatosan fel küldjük hogy a megnevezett Rabok ellen hozatott Ítéleteknek végre hajtása Fges Cs. K. feő Hgnek és a Fő M. M. K. Htó Tanács Kegyes válasza elérkezésének idejére halasztatott legyen. Löbb. E. Sedria Criminali dei 13-a Septem. 1819.

A Helytartótanács megvizsgálta a per anyagát, és a hozott ítéleteket helybenhagyta. Az 1820. május 9-én kelt 12604. sz. és megküldött határozatában ezt tudatta a megyével. Határozatában utasítja a megyét, hogy az elítéltek eddigi elzáratásukkal e büntetésnek eleget tettek, azokat bocsássa szabadon, de kötelezze őket, hogy lakhelyükön rendes foglalkozásaikat folytassák, tartózkodjanak eddigi vallási rajongásaiktól, és időnként jelentkezzenek Zomborban. *Frankovics a továbbiakban pedig megvasalás nélkül legyen, s a hitvallás elemeiben és igazságaiban oktattassák addig is, míg a koluti plébános ellen indított per letárgyalatik és ítélettel elláttatik.*¹

(Szuchányi Ferenc koluti plébános ellen a kalocsai főszentszék előtt 1819. augusztus 12-én indítottak pert, ítélet azonban csak 1822. május 24-én született. A hozott ítélet ellen mindkét fél fellebbezett. Az első fokú egyházi bíróság ítéletét a Rómából kiküldött bíróság megerősítette, amelyben a plébánost bűnösnek találta, és kellő büntetést kapott.)

A vármegye 1820. június 5-én és az azt követő napokban tartott megyei közgyűlésen 1368. sz. alatt elrendelte a hamis remete elmeállapotának megvizsgálását. Frankovics Mihályt 1820. október 23-án Bulla Károly megyei

főorvos, Lóósz Mátyás tisztí főorvos és Peák János központi seborvos megvizsgálta. Az általuk aláírt orvosi bizonylatban a következőket írják:

„. . . többszöri beszélgetésünk alkalmával találtuk őtet ájtatos indulattal összekapcsolt elméjének foglalatosságával mély elmélkedésbe szüntelenül imádkozva s néha ájtatos cikkelyeknek éneklésével elfoglalva. – Az előfordult kérdéseknek egyenes felelet adása, sőt már esztendeje elmúlt ittléte idejében társaival volt mulató beszélgetések szerint elméjének valóságos egyenességét és funkcióját találtuk, ezen praeconcipiált ájtatos funkciótól elválni se kíván, sőt abban megmaradni szándékozáván, inkább óhajtana bizonyos klastromba jutni, ahol csendes indulatai mellett ájtatos foglalatosságait állandóul követ-hetné. *Mely tapasztalások szerint elméjének megtéboiyodását kifejezni nem lehet, inkább lehetne az orvosi kinyomások mellett szent ideákkal terhelt melancholikusnak pro religioso melancholico állítani.*”²

A kalocsai egyházmegyei hatóság intézkedésével megelőzte a Helytartótanács rendeletét. Már korábban intézkedett Frankovics és társainak *vallási átnevelése* ügyében. Vallási oktatásukat a zombori plébánosra bízta, aki 1820. október 26-án már azt jelentette, *hogy tanonca teljesen a jó útra tért, előbbi tévedéseit beismeri és kárhoztatja, de esedezik, hogy miután ő gyenge testalkata miatt munkára nem alkalmas, találjanak rá módot, hogy valamely zárdában megvonhassa magát, és ott istenes életet élhessen.*³

A vármegye a remete kérésének eleget tett, és a pozsonyi Irgalmasok zárdájában helyezte el őt.

Frankovics Mihálytól az utolsó tudósítás 1825-ből való. Werner Mihály érseki titkár az 1825. évi országgyűlés idején Pozsonyban megfordult a nevezett zárdában, és ott találkozott a portáskodó koluti remetével.

(Folytatjuk)

JEGYZETEK

¹ Bende József: A Szent Miska-féle vallási mozgalom keletkezése és lefolyása. Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat Évkönyve, VI. évf., 111. p. Zombor, 1890

² Idézi Bende: 112. p.

³ Bende: i. m. 112. p.

KRITIKAI SZEMLE

K Ö N Y V E K

KLASSZICIZÁLT NONSZENZ

Kukorelly Endre: *Kicsit majd kevesebbet járkálok*. Jelenkor Kiadó, Pécs, 2001

Kukorelly Endre legújabb, idei könyvheti verseskötetének az olvasót („jó, jó: engem” – idézhetném monográfiáját, Farkas Zsoltot¹) érő legközvetlenebb impulzusa az ismerősség – valamiféle (olvasói) otthonosságérzet.

Először – vizuális síkon – a védőborító tűnik ismerősnek, s nem véletlenül, hiszen árnyalatnyi színeltolódással s enyhe aránymódosítással, a kép lehetetnyi nagyításával Kukorelly második (verses)kötetének, az 1986-os *Manière* fedőlapját ismétli meg. Azaz mindkét kötet borítóján Hercules Seghers *Der Nachtwander* (Az éjszakai vándor) című rézkarcának reprodukciója látható. Az észrevétel irrelevánsnak tűnhet, hiszen a borító illusztrációja, ha érinti is, csak nagyon közvetetten érintheti a kötetbe zárt versvilágot. E közvetett érintettség azonban mindkét verseskötet esetében meglehetősen könnyedén kikövetkeztethető: egyrészt a Seghers-rézkarc alapvető (vizuális) eljárása is a *manière* fogalmával határolható be, másrészt szerzőjének lépés közben tetten ért, „járkáló” éjszakai vándora könnyen felfedhető analógiákat indukál akár az új verseskötet címével, akár Kukorelly eddigi költészetének versszubjektumával. Hogy miért bukkant fel másfél évtized múltán ugyanaz az illusztráció másodízben, Kukorelly legújabb verseskötetének fedőlapján is, annak nyilván a szerző a megmondhatója, Seghers nevénel azonban érdemes még egy pillanat erejéig lehorgonyozni – legalább addig, amíg megállapítjuk, hogy az említett rézkarc szerzője Kukorellynek feltehetően egyik kedven(x)c képzőművésze, hiszen e két kötet borítóján kívül a kilencvenes évek három kötetének (*Egy gyógynövény-kert*, 1993, *Minha már túl sokáig állna*, 1995, *Kedvenxc*, 1996) fedőlapján is e művész rézkarcai, metszetei szerepelnek.

Másodszor – a kötet cím nyelvi szerkezete is az ismerősség, az otthonosság érzetét revelálja, hiszen egyrészt olyan (mondatszerű) kötetcímekekkel indít be analógiákat, mint az *Én senkivel sem üldögelek* (1989), *Azt mondja, aki él* (1991), *Minha már túl sokáig*

állna (1995), másrészt a Kukorelly-költészetből több mint másfél évtizede ismerősnek mondható nyelvi szerkezetek és versnyelv továbbélését intonálja, előlegezi.

Harmadszor pedig – nemcsak az eddigi verseskötetek versképző eljárásai, hanem egyes alkotásai is ismerősnek tűnnek, hiszen a legújabb Kukorelly-kötet régebbi költeményeket vesz fel újra – még ha átfírva, módosítva, kiigazítva, pontosítva is. Az eljárás nem ismeretlen és nem kivételes. Az utóbbi évek versesköteteinek szerkesztési elveit szemlélve gyakran tapasztalható, hogy egy-egy költő új kötetébe régebbi, előbbi köteteknek egyes verseit is újra felveszi, akár jelölve (pl. külön versciklusként feltüntetve) az átvételt, akár az új kontextusba jelöletlenül beillesztve azokat.

Üldögélés, ácsorgás, járkálás – s közben szemlélődés: a Kukorelly-líra versszubjektumának ismerős pozíciói ezek, anélkül, hogy e pozícióból valamiféle komoly, nagy, mély konzekvenciák lennének levonhatóak megingathatatlannak tűnő létösszefüggések lennének konstatalhatóak. A legújabb verseskötet címébe emelt *járkálás* egyfelől erre a tevés-vevészterű, érdektelen mozgásokra, szemlélődésekre, a tárgyak közötti tengés-lengésre utal, másfelől e járkálás szó szerint is a lírai én kisebb és nagyobb hatósugarú térdimenzióit befogó mozgásra vonatkozik. E térbeli átlók a gyerekkor színterei, pl. a Vörösmarty utca, a Hősök tere, a kis földalatti stb., valamint Lipica, a Rilket idéző Duino, a Joyce-ot idéző Trieszt, a svéd költő versfelolvasásának helyszínt adó szlovéniai cseppkőbarlang (feltehetően a szerzői körutak, utazások terei) között húzhatók meg. A szűkebb otthoni terek szórt (élet)képeiből a gyermekkor, a családi élet apró mozzanatai, mozdulatai, szokásai, gesztusai és zajai láthatók be és hallhatók ki – valamiféle önéletrajzi törmelék, ám törmelékessége, töredékessége, felbukkanásának véletlenszerűsége, ad hoc jellege révén nem a konfesszió, a szubjektív önkítárulkozás erejével hat. Talán az sem hat közhelyként, ha azt írrom, hogy ezek az önéletrajz-törmelékek mondatokként és szólamokként hatnak, amelyeket nyomban e szempontból érdektelen mondatok, szólamok és kijelentésfoszlányok mosnak el, oldanak fel, semlegesítenek – deszubjektívizálnak. Ezen autobiografikus foszlányokból ugyanis, ha akarnánk is (de nem akarjuk), bajosan tudnánk rekonstruálni költőjük gyermek- vagy ifjúkorát vagy jelenét. *Az ÉLET ÉS NEM ezeket ismételtetik* című versciklusban a versszubjektum pl. igyekszik hazafelé, leszáll, szalad az autók között, lelép a járdáról, megáll egy kapunál, az ablakra, az égre bámul, az őt a jelenből szemlélő lírai én kimegy a ház elé, majd vissza, marad, ücsörgög, igyekszik előre, „van, amire figyel, / és van, hogy / nem figyel”, felkel, lefekszik, indul, vonszolja magát, kiül, bevár, feláll, benyit az ajtón, kimegy, üldögél, öltözik, lemegy, marad, egy helyben áll – miközben a nézőpont- és időskváltások összemossák és elbizonytalanítják a hol versszubjektumként, hol az egykori énjét szemlélőként funkcionáló lírai ént. Kukorelly nem egy költeményének alapszituációja és alapsémája a cél nélküli várakozás („Nem így kell várni?”), a toporgó szemlélődés, az ücsörgés, üldögélés, be- és kivárás, az ezen gesztusoknak formát adó s a körülményes pontosítást célba vevő versek pedig már-már a nonszenszt súrolják. (Példaként l. az említett versből:

„ezen a risszrossz széken várom meg, mondjuk
figy, bevárom
az estét,

várom be, pedig nem várok amúgy semmit,
csak ücsörgök, el-
üldögélek,

hallgatom, hogy ez a sok-sok dolog hogyan
zörög, zörög
levél a levéinek,

aztán felállok, leteszem a könyvet,
lerakom amit a
kezemben fogok,

de mit fogok, majd mihez
fogok, azután tényleg,
mihez fogok,

most egy ideig a napsugár miatt semmit se
látok, aztán azonnal
elfelejtem,

fogom, ami nincs, és ami megvolt,
azt rögtön
el is ejtem..." stb.)

„[e]z is egy lehetséges változat” – áll a kötet címadó versében, a gyermekkori emlék-benyomás („[E]gy tény, kalapban járt apám.”) kései, felnőtt kori kommentárja pedig: „Nem mintha így akarta / volna. Nem mintha nem.” (*Egy t*)

Kukorelly Endre legújabb verseskötete e téren szinte változatlanul ágyazódik bele lírájának eddig is ismert kontextusába, hiszen alapvető létélménye most is a bizonytalanság, a véletlenszerűség, a relativitás, az összefüggések illanékonyasága, alkalomszerűsége. E létélménye s e létélmény lehetőleg pontos rögzítésének kényszere készíteti arra, amit Farkas Zsolt Kukorelly publicisztikusabb írásainak gyakori eljárásaként konstatál: „hogy elkalandozik, majd újra és újra nekiveselkedik a témának”, „kvázi-tautologikus” folyamatos jelentés-alteráláshoz folyamodik.² Ez az írói eljárás teremt egységes kontextust az új versek közé homogén módon ékelődő régebbiekekkel. Az említett, jellegzetes létélmény jellegzetes megfogalmazásai pedig az újabb versekben: „Tisztára, mintha volna”, illetve „úgysem tudom / jól elmondani / a nincs is mit”. Ha pedig módosulások, elmozdulások után kutatunk e lírai opuson belül, azt mondhatjuk, amit a költő monográfusa már a kilencvenes évek második felétől fródott Kukorelly-kötetek (*Mintha már túl sokáig állna*, 1995, H. Ö. L. D. E. R. L. I. N., 1998) kapcsán észrevételezett: hogy „Kukorelly egyre inkább közelít az irodalmi megszólalásmódok válfajaihoz. Csökken a »helytelen«, a humor, a provokatív jelleg jelenléte, és növekszik az emelkedettség, a komoly tónus, a hagyományosabb költői szerepek szerepe” – csökken a szójátékok, a szabálytalanságok mértéke és szerepe is, miközben azonban „a nem klasszikusan irodalmi nyelvi fordulatok száma – más szerzők túlnyomó többségéhez viszonyítva – mindenképpen kiugróan magas marad”.³ A *Kicsit majd kevesebbet járkálok* című legújabb Kukorelly-kötet régi és új költeményekből megképződött szövegegyüttese e több kötetten, költői állomáson át alakuló/alakított írói eljárás klasszicizálttá válásával hat.

Idő és megszólalásmód szempontjából elbizonytalanított versszubjektum, decentrált individuum, a hétköznapi, beszélő nyelv mint irodalmi diszkurzus, nyelvi „diletantizmus”, szándékolt alulstilizálás, nyelvi és poétikai szabályok áthágása, a közhely, a nyelvjáték mint versépfő eszközök, s mindezek naiv-rafinált elegyítése, szét-, át- és újraírása... – szinte hihetetlen, hogy a nyolcvanas évek közepén meghirdetett költői program másfél évtized s (az idegen nyelvekre fordított köteteket nem is számítva) több mint egy tucat vers- és prózakötet múltán is vonzó tudott maradni. Vagy mi edződünk meg, hangolódunk rá a Kukorelly-féle *maniére* versszervező eljárásaira, s a költő egy-egy újabb műve/kötete ezen újabb olvasói elvárásai horizontunk beteljesítőjeként hat? Itt most mellesleg jegyzem meg, hogy a szerző műveit általában erősebb hatásfokúaknak érzem egy-egy verseskötet kontextusán belül, mint pl. folyóirat-közleményként, különálló szövegekként, valamint hogy egyfelől vannak e lírában olyan olvasói is, akik nemigen fogadták/fogadják be Kukorelly nonszensz poétikáját, másrészt ugyanakkor olyan neves interpretálói, mint pl. Balassa Péter, Radnóti Sándor, Margócsy István, Thomka Beáta, Mészöly Miklós, Tandori Dezső, Márton László, Németh Gábor, Mészáros Sándor stb. A recepció rejtélye?

Kukorelly Endre legújabb verseskötetének régebbi (át-, újra- és szétírt), illetve új verseit, az eddigi opusból is ismert, számozott, dátumozott, dalszerű költemény- és prózavers-formáit olvasva azon olvasói benyomásomról szeretnék beszámolni, amit (az ezt közvetlenül megelőző olvasmányélményként) akár a tavalyi *Rom* esszészerűbb, publicisztikusabb, naplószerű prózájára vonatkozóan is elmondhatnék, s amit Thomka Beáta egy előbbi, a harmadik Kukorelly-verseskötet (*En senkivel sem üldögélek*, 1989) kapcsán idézésre ingerlően így fogalmazott meg: „Nemcsak Kukorelly nyelvérzéke tanúsít rendkívüli fogékonyságot, hanem valamennyiünket érzékenyebb tesz. Jó vele lépdelni a köznyelv/irodalmi nyelv buktatóin, hisz fáradhatatlanul kipattanó ötletei gyökerükben kérdőjelezik meg állandósult, berögzött tapasztalatainkat, rutinos észlelésformáinkat, a kifejezésükben alkalmazott készletet. Kukorelly Endre szembeszegülése e beidegződésekkel szabályos tanfolyammá terebélyesedik, midőn a legérzékenyebb pontokon kezdi ki a megszokást, a frázist.”⁴

HARKAI VASS Éva

JEGYZETEK

¹ Farkas Zsolt: Kukorelly Endre. Kalligram, Tegnep és Ma, Pozsony, 1996, 72. l., 137. jegyzet

² Uo., 67. l.

³ Uo., 40. l.

⁴ Thomka Beáta: (Hang) (vételek) = Áttetsző könyvtár, 1993, 106. l. L. még: Farkas Zsolt: i. m., 66. l., 128. sz. jegyzet

JÁTÉK A NAP ALATT

Pap József: *Nyárutó*. Gyermekversek. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2001

Kétfős idődimenzió érvényesül Pap József *Nyárutó* című, gyermekverseket tartalmazó kötetében. Ez az időértés húzódik a címadó költemény konvencionális haiku-formavilága, a létre irányuló konkrét kérdést elfedő természeti kép mögött, s ez nyer értelmet a letisztultság, a szükségszerű tömörség és az elhallgatás alakzataira épülő vers felbontá-

saként (egy másik műfaj szabályai szerint történt újraírásaként) funkcionáló *Előjáték* című költeményben. A *nyarutó* fogalomköre felőleli egyrészt az évszakra vonatkozó konkrét, másrészt a lírai én állapotára utaló szimbolikus jelentést is: az iskolakezdettel azonosítható időszakot jelöli primer, míg az öregség idejét szekunder jelentésében. Mindkettőhöz a *játék* sokszínű motívumköre kapcsolódik. Ám e kapcsolat mindkét esetben paradox jellegű, hiszen a valóságban az iskoláskor jelentené a játék aktuális idejét, míg az élet utolsó harmada a bölcs visszavonulás korszakát. Ám itt a nyár végén „tetőzik”, „elfárad és véget ér” a játék, ugyanakkor az „újra gyermek” létállapotát megélt lírai én az „amíg lehet, / csak játszani akarok” gondolatának engedelmeskedik. A játék fogalomköre Pap József verseinek világában a legtágabb jelentést feltételezi: a nyelvöltögetéstől (*Incselegők, Csúfolódó négy sorosok*) a különböző szerepjátékokon át (*Andrist hiába várom, Nyikorgó-nyekergő, Sikerem titka*) a természet indukálta káprázat jelenségéig (*Tavaszi rege*) terjed értelme. Hangulati értelemben is ilyen szélsőséges tartományokat járunk be: a felhőtlen derű éppúgy kifejezést nyer verseiben (*Hogy köszönjél, Incselegők, Megkérdeztem Ilkát, Az én nyulam ilyen, A ravasz*) mint a jövővethetetlen szomorúság hangulatvilága (*Amit felejtenek, Papagáj – kalickába zárva, Szomorú ének, Tavaszi rege, S hull a bomba*), ami végül is a szomorkás derű kohézióját eredményezi a versek együttes hatásában.

A világra vetülő tekintet, s a látványát, átéléseit kifejező hang nem okvetlenül, s nem mindig a gyermeké, sokkalta inkább a visszanező felnőtté. A gyermek élmény- és gondolatvilága nem a visszahelyeződés vagy az újraélés szintjén, hanem a megidézétség formájában van jelen. A költő nem alkotja újra a gyermeki világlátás autentikus milióját, csak felidézi annak képzeteit. Hangja a kifejezés tárgyával való azonosulás különböző fokozatairól tanúskodik: a teljes átéltség pillanatait rögzítik versei, máskor a költői attitűdöt az elemzés, a megértés szándéka formálja, ismét máskor a szemlélődés állapota jellemzi magatartását. Nyelve a(z) (meg/fel)időzés (*Napbanézők: A Napról, Szántóföldi jelenség, Nagy úr a nap, Téli cicavers, Felszín alatt, a földben, Még hogy firkálok!, Kaptam-adom*), a(z) (ön)megszóllítás (*Napbanézők: Ne a napba; Arnyas kertünkben; Az arcod az én napom, Van úgy, hogy rosszat álmodunk, Szomorú ének, Bölcsék tanácsolták, Tavaszi rege*) és az emlékezés (*Én másmilyen vagyok, Két ujjam közt*) eszköztárát érvényesítő versbeszéd. Természetesen az átmenetiség, a típusok egybecsúsítása is jelen van Pap gyermekköltészetében.

Izgalmas olvasói feladat volt annak felfedése, milyen tartalmi, hangulati vagy motívumösszefüggés alapján rendeződtek a kötet versei négy ciklusba. A ciklusok számmal jelölték, tehát semmilyen címbeli fogódzónk nincs az elrendezés elvét illetően; a megértés folyamatában létrejövő élményeink, érzéseink, képzeteink szolgálhatnak interpretációnk alapjául. Értelmezésem szerint az első ciklust Pap József ún. Nap-versei alkotják, amelyekben mindennapi létezésünk a többértelmű nap-jelentéskörben nyer értelmet. Tetteink, érzelmeink, sejtéseink, vágyaink, s a játékosság ősi ösztöne a fölöttes erőként megnyilatkozó Nap alatt nyilatkozik meg, illetve létezik. „Nagy úr a nap. / Áldott a Nap!” (*Nagy úr a nap*), máskor a „mi játszótársunk” (*Napbanézők: A Napról*), „incselgünk” vele „szertelen szavakkal” (*Napbanézők: Bolondozva*). Lehet vizuális képzeletünk tárgya (*Most rajzolunk*), s beszédünk eleme: „Ne azt mondd, hogy »Jó reggelt!«, / hisz a Nap már rég felkelt” (*Hogy köszönjél*). Esztétikai szempontból azok a költemények tűnnek legsikerültebbeknek, amelyek a Nap szimbolikus jelentéstartalmaira épülnek: a lélek kisugár-

zását, a tiszta derűt, a szem tükrözte nyugalom és melegség érzetét jelenítik meg (*Napbanézők: Ne a Napba; Szemembe nézz; Arnyas kertünkben; Az arcod az én Napom*). Közülük nem egy az intertextuális kapcsolatok vonzatkorében létező régi versolvasatok élményére reflektál. Pl. *Az arcod az én Napom* című költemény szükségszerűen idézi fel bennünk a Balassi-vers (*Hogy Júliára találá*) sorait.

Arcodat keresem,
 onnan süt rám Napom.
 Sugárzó nagy egem
 táru! föl arcodon.
 Ne fordítsd el arcod,
 én éltető Napom,
 ne fordulj el tőlem,
 én végtelen egem!
 (*Az arcod az én Napom*)

A Nap-versek fogalomkörébe sorolhatók azok a költemények is, amelyek látszólag nem állnak összefüggésben a jelenséggel, nem nevezik meg, ugyanakkor a versek sugárzta könnyedség, vagy a bennük kifejezést nyert lélek-meleg és derű a Nap-képzetre asszociál (*Csúfolódó négy sorosok, Megkérdeztem Ilkát, Átaviata*).

A második versciklust Pap József természetversei alkotják. „Kertversek” ezek is, mint amilyenek 1996-os *Kert(v)észenek* című kötetében jelentek meg. Allatok és növények „népesítik” be költeményeit, melyek közül nem egy (pl. *Felszín alatt, a földben, Elszállt egy versem*) a leheletfinom harmónia, a természet ünnepének legteljesebb esztétikai kifejeződése: Pap költészetének legszebb pillanatai. *Az Elszállt egy versem* minden egyszerűsége, dísztelensége, a köznapki közléstől még csak el sem távolodó nyelve, az emelkedettségét enyhe öniróniával és a poén harsányságával váltó hangvétele ellenére is a költészet, a költői lét legsajátságosabb és legintimebb lényegét kifejtő klasszikus pillangóversekre asszociál, a költészethez íródott nagy ódákat (pl. Csokonai költeményeit) juttatja eszünkbe. A lírai én – paradox módon épp az egyszerű közlés, az epikus szándék elfedve és elhallgatva kiemelő hatása révén – olyasmit mutat meg a líra születéséből, ami egyébként egyszeri, megnevezhetetlen, s az ihlettség varázslatos pillanatával, a költészetté lényegülés folyamatával azonos. Sajátságos metamorfózis tanúi lehetünk, az egyszerű látványból vers lesz: pillangóvers.

A harmadik ciklus versei leginkább valamely emberi tevékenységre (pl. munka vagy játék) vonatkozó szellemes reflexiók. Egyediségüket a lírai én sajátos látásmódjának és eredeti, a tanult manírokat megkerülő gondolkodásmódjának tulajdoníthatjuk. Mindez sokszor a bölcselkedés visszáját jelenti, ami ugyanakkor a játék korlátatlanságának, a képzelet szabad szárnyalásának jele is Pap gyermekköltészetében. Az önironikus beszéd és a fordított logika letéteménye például a *Hősi játék* című fejezetnyitó költemény, amelyben a versalany a seggreverőcske menetéből von le „filozofikus” konklúziót:

(. . .)
 És hős leszel, hogyha tőröd.
 Meg még bölcs is, ha leszüröd:
 Mikor mekkorát kell ütőd.
 (*Hősi játék*)

E vers éppúgy kópé-öntudatról tanúskodik, mint a ciklus következő darabjai, így a *Sikerem titka* és *A ravasz*. A becsapódsi, a külvilággal úzótt tréfa, illetve a nagyotmondás mechanizmusára épülnek, mégis szimpatikus megnyilatkozásai a versek alanyának, hiszen hangjába mindig jókora öngúny is vegyül amellet, hogy a „komoly” világ felé küld fricskát és kicacagja a merev szabályszerűségeket:

Gólysák pedig úgy lettem,
 hogy én tulajdonképpen
három kapura játszom.
 (. . .)
 Ez hát
 a titkom: éles a látásom,
 és egyszerű az észjárásom!
 (*Sikerem titka*)

A haragos hólapátoló című vers szervezőelve a paradoxon: a „haragos hólapátoló” lelkében (is) megnyilvánuló „cudar” téllal szemben lélek-virág nyílik és „napsugár-mosoly” terem a hálás emberek arcán, ami képes feledtetni az időjárás zordonságát, de tehetetlen az ember bensőjében termő hideggel szemben. „(. . .) se hall, se lát / csak hányja konokul / – szitkozódva ugyan – / a »cudarsok« havat”. Ugyane ciklusban kaptak helyet Papnak az élet természetes rendjét ünneplő, apró örömeinek hódoló költeményei: a *Józsi péknél* című a maga felhőtlen derűjével, vagy az elégikus hangvételű *Téli levél*.

A kötet negyedik ciklusának darabjai tematikailag az emberélet nagy kérdéseihz kapcsolódnak, születésről, szerelemről, elmúlásról szólnak. A négy közül ez a fejezet a legegységesebb. A versek elrendezettsége az emberélet születéstől halálig feszülő ívét is megrajzolja, hiszen a *Forródrótom* című költemény az új élet csodáját ünnepli, míg a kötet- s fejezetzáró *Hull a bomba* a halál tartományát idézi meg. A kötet egészét mélységes humánium hatja át, de az utolsó fejezetben ez az egész világra kivetülő ragyogó szeretet mindennél erőteljesebben nyer kifejezést. Nem hiszem, hogy a vajdasági magyar gyermekirodalom sok olyan tisztán áradó, nemes egyszerűséggel formált és mégis páratlanul magasztos költői vallomást tudna felmutatni a lét csodájaként, áldásaként tisztelt gyermek iránti szeretetünkről, mint Pap József *Forródrótom* című említett költeménye. Nagyszerű versélményben részesít bennünket, hiszen azt hirdeti, hogy mégiscsak van értelme és szépsége ennek az elrontottként értékelt világnak, mi több, „jelen lenni” benne esetenként igazi ünnepély: „(. . .) Eh, mit nekem a nagyvilág hírei! / A legeslegszebbet ő közli velem / »forródróton« át: a szívünk húrjain” (*Forródrótom*). A fejezet legfrappánsabb verse kétségkívül a *Szomorú ének*, amely egy megszólítás igényű kérdés („Emlékszel-e, Ilona?”) és egy hiányos felkiáltó mondat („Hej, Ilona, Ilona!”) kerete között öt egyszerű mondattal önti (vers)formába azt a banális történetet, miszerint Becsén „kocsmá lett az óvoda”. Ami e versben tömény líra, azt eltakarja ugyan az ötmondatos „óvodatörténet”, ugyanakkor félreérthetetlenül ráirányítja figyelmünket a „Hej, Ilona, Ilona!”-féle sóhaj. Formailag „habkönnyű” vers, amely az elhallgatás magas szintjén képes érzékeltetni a múlt idő mindent lebontó és mindenre kivetülő hatását az ember életében. Irodalmi hagyományokat idéző költemény a *Még hogy firkálok!*, amelyben a felnőtt korlátolt és a gyermek

tanult maníroktól mentes értékrendje konfrontálódik. A gyermekkorát vesztett felnőtt és a vágyak-érzések tisztaságát őrző gyermek akarata feszül egymásnak.

(. . .)

Csak a nevedet írtam a falra.

Ő meg azt mondja, firkálok!

Mondja csak még egyszer,

többet nem köszönök neki!

(*Még hogy firkálok!*)

A *Tavaszi rege* központi motívuma a káprázat. Egy értelmi és egy érzéki szint ellenléte formálja. Az előbbi révén az elmúlás sötét kútjába tekintünk, az utóbbi az élet folytonosságára irányítja figyelmünket. A megrajzolt temetői kép (egy elvadult gyermekparcella) a sárgán viruló nárciszok meglehetősen fényében a valónál is kiábrándítóbb, ugyanakkor a természet mindig megújulni képes, végtelen erejét hirdeti. A kötet utolsó verse a *Hull a bomba*. Drasztikus kontraszt feszül a dalforma és a mögé rejtett gondolat: a bomba pusztító ereje és az otthonosságérzet között. Sajátos módon, épp a dal pergő ritmusa az, ami kifejezi a bombahullás monoton robaját. Csak nagyon keveset tudunk a versek keletkezési sorrendjéről (a korábbi kötetekből átemelt költemények esetében következtethetünk erre), a *Hull a bomba* azonban egyértelműen közösségi szintű létezésünk jelen idejű élményének ad formát.

Még Pap József egyéni költői opusán belül is több mint tíz év kellett ahhoz – az 1989-es *Hunyócska* után –, hogy gyermekköltészetet teremtő hangja megújuljon. Gyermekirodalmunk egészen belül Domonkos István 1976-os kötete óta nem volt példa megújító váltásra. A *Nyárutó* egy új költői szemlélet és hangvétel eredménye. Legsajátosabb vonása az a tisztelet, amellyel Pap a gyermekre több szinten és több értelemben is tekint. Egyrészt tiszteli a gyermeket (az emlékezetét, a nosztalgiáját és újraélését annak az időszaknak) önmagában. Tiszteli a gyermeket mint egyenrangú társát (s nem a „kis butáját”) a világban, harmadrészt tiszteli benne értő olvasóját. Épp ezért nem engedheti meg magának, hogy a „leereszkedés” hangján szóljon hozzá költészetében. Ezért gondolom, hogy verseskönyvének megjelenése ünnep is egyben (gyermek)irodalmunk égisze alatt.

BENCE Erika

EGY NAGYKÖZSÉG MÚLTJÁRÓL

Dr. Balla Ferenc: *Bezdán története az I. világháború kezdetétől 1944. október 25-ig*. Logos Grafikai Műhely, Tóthfalu, 2001

Az idei év elején jelent meg dr. Balla Ferenc bezdáni egészségügy- és helytörténésznek a Bezdán történetével foglalkozó második könyve. Valójában a mű a szerzőnek a behatárolt időszakról szóló, szerb nyelven már közzétett előbbi publikációja kibővített fordítása, amelyet kutatótársával, dr. Balla Istvánnal közösen készített el.

A könyv sok levéltári kutatás és az ottani korabeli sajtó (*Bácskai Újság, Új Hírek, Sombori Újság, Glas Naroda, Bezdán és Vidéke, Délvidék, Délvidéki Magyarság, Naše*

novine stb.) tüzetes vizsgálata után született meg, s így minden olyan eseményről hírt ad, melyet a maga korában fontos dolognak tekintett a hivatalos államapparátus, vagy a közvéleményt informáló sajtó.

A recenzens, dr. Hegedűs Antal történész szerint a két társszerző „több éves gyűjtőmunkája során valóban arra törekedett, hogy a rendelkezésre álló forrásokból minden releváns adatot kijegyezzen és megörökítsen, amely Bezdán társadalmi, gazdasági és egyéb vonatkozási szempontjából az illető esztendőben lényegesnek számítható, és amelynek alapján Bezdán község története a későbbiek folyamán monografikus módszerrel megírható”.

Valójában a vidékre (akkor Bácska, Bánát és Baranya délkeleti csücske, vagyis a Drávaszög) vonatkozó összes rendelkezés, esemény, történés említésével, azok bezdáni reflexióival képet kaphatunk az említett időszakban egy hol kisebbségi, hol ún. államalkotó lakosságú nyugat-bácskai település mindennapjairól.

A szerző szavai szerint a három részre oszló könyv első fejezete „Bezdán nagyközség életével foglalkozik az I. világháború kitörésétől a párizsi békeszerződésig. Részletesen tárgyalja azt a hatalmas gazdasági veszteséget és emberáldozatot, amelyet e csaknem színtiszta magyar nemzetiségű község a világháború idején átélt”.

A második rész a királyi Jugoszlávia helyi története, a kisebbségi sorba került bezdániak gondjainak és erőfeszítéseinek dokumentálása.

„A harmadik fejezetben a szerzők elmondják, hogy a község lakossága hogyan élte meg azokat az éveket, amikor a Bácskát visszacsatolták Magyarországhoz.”

A kronológiai sorrendben közzétett adatok között a szülőfalu (mezőváros) gazdasági, művelődési, egyházi eseményei éppúgy helyt kaptak, mint a sportéletéről szóló vagy a néprajzi vonatkozású információk; a Bezdán társadalmában igazán meghatározó jelentőségű hajósok és műszövők életvitele; a bezdáni németek és zsidók szerepe a település életében, és az ő szomorú sorsuk bemutatása.

A Mellékletben pedig rendkívül fontos demográfiai adatokat közlő táblázatok szólnak pl. a születések, a házasságok és a halálozások számáról 1743-tól, vagyis a község újraterelítésétől 1950-ig; az ezer lakosra eső születések, halálozások és a természetes szaporulat alakulásáról az 1744–1950 közötti időszakban; Bezdán lakosságának vallási megoszlásáról a XIX. század elejétől 1942-ig; és itt olvasható Bezdán község főjegyzőinek, aljegyzőinek, az egyházközség papjainak névsora is. A könyvet 84 fénykép és 4 térkép teszi szemléletesebbé.

Dr. Balla Ferenc új könyve az előző (*Bezdán története a kezdetektől 1914-ig*, 1994) kiadvány folytatása. Jó lenne, ha a szerző által jelzett készülő harmadik kötet mielőbb az olvasó elé kerülne, hogy teljes egészében áttekinthetné Bezdán történetét, a kezdetektől egészen a XX. század végéig.

Egy kicsit érthetetlen, hogy a kötetben oly sokszor a többes számú szerzők megjelölés egyik tagja (dr. Balla István) neve miért maradt le a könyv címlapjáról.

SILLING István

KRÓNIKA

ELHUNYT SZTÁNCICS ANDRÁS – Augusztus 11-én életének 88. évében Újvidéken elhunyt Sztáncics (született Schwalb) András, humorista, aki 1958-tól tizenöt éven át a Magyar Szó újságírója volt. Humoreszkjeinek gyűjteménye *Ünnep után édes a pihenés* címmel 1967-ben jelent meg Újvidéken.

DÍJAK

NÉMETH ISTVÁN ÉS BÁNYAI JÁNOS DÍJA – A Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete Pro literatura díjban részesített két vajdasági magyar író, Németh Istvánt és Bányai Jánost. Németh István prózaírói, Bányai János pedig eszéírói munkásságával érdemelte ki a rangos kitüntetést, amelyet június 28-án vettek át Budapesten.

TOLNAI OTTÓ A DIGITÁLIS IRODALMI AKADÉMIA TAGJA – A néhány évvel ezelőtt megalakult ún. Digitális Irodalmi Akadémia tagja lett Tolnai Ottó költő, elsőként a vajdasági magyar írók közül. Ez azt jelenti, hogy valamennyi műve fölkerül az internetre, és a világ bármely pontján olvasható lesz. Az akadémiának eddig mintegy ötven író a tagja.

Tolnai Ottó egyébként június végén részt vett a rotterdami nemzetközi költészeti fesztiválon is, a 32. Poetri international című rendezvényen, amelyen minden meghívott költőnek (Magyarországról pl. Kukorelly Endre, Jugoszláviából pedig Miodrag Pavlović vett részt) két-két versesfüzete jelent meg 10-10 verssel angol és holland nyelven.

LOTZ-EMLEKÉREM – A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Jyväskyläben (Finnország) tartott kongresszusán a Társaság öt tagját Lotz-emlékéremmel tüntette ki, az egyik jutalmazott dr. Bori Imre akadémikus, nyugalmazott egyetemi tanár.

ARACS-DÍJ – Az Aracs Társadalmi Szervezet a Múvelt Faluért Aracs-díjat odaítélő öttagú bizottsága (Benák József egyetemi tanár, Bogdán József plébános-költő, Gubás Jenő nyugalmazott orvos, Hajnal Jenő magiszter, bizottsági elnök és Körmenyi Ferenc egyetemi tanár) június 19-én Szabadkán megtartott összejövetelén úgy döntött, hogy az Aracs-díjat, többek közt, Dudás Károly írónak, újságírónak, szerkesztőnek ítéli oda. Az ünnepélyes díjátadásra szeptember 21-én kerül sor Szabadkán.

MEGJELENT

Hódi Sándor: *Légüres térben*. Tízévi küzdelem a délvidéki magyarságért. Kiadó a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely.

Balogh István *Világom* című verseskötete a Nógrád megyei Egyházasdengelenen jelent meg.

Jász Dezső: *Hasznok és keserűségek*. Egy szabadkai gimnazista század eleji naplója (1908–1910). Az Életjel könyvek 85. kötete Dér Zoltán szöveggondozásában és utószavával jelent meg Szabadkán.

Göncz László: *A muravidéki magyarság 1918–1941*. A kötet a lendvai Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet kiadása.

Silling István: *Megszentelt jeleink* című kötete, amelynek alcíme A 250 éves Kupuzina szabadtéri vallási emlékei. A kötet tanulmánya a vallási népi hagyománnyal foglalkozik, és 42 színes kegyhelyi fotót tartalmaz. A kötet a kupuzsinai Petőfi Sándor Művelődési Egyesület kiadásában jelent meg.

MILLENNIUMI MURATÁJ – A Lendván megjelenő irodalmi, művelődési, társadalomtudományi és kritikai folyóirat, a Muratáj (kiadója a Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet) több mint 200 oldalas millenniumi száma Szent István és kora, Nemzet és irodalom, Szépirodalom, Ezer év értékei a Mura mentén című fejezeteiben elsősorban szlovéniai magyar s részben magyarországi szerzők közreműködésével gazdag történelmi, irodalmi és helytörténeti anyagot tartalmaz.

ARACS – A délvidéki magyarság közéleti folyóirata alcímmel új időszakos kiadvány jelent meg Szabadkán. Alapítója az Aracs Társadalmi Szervezet, kiadója a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely, főszerkesztő Utasi Jenő, felelős szerkesztő Vajda

Gábor, a szerkesztőbizottság tagjai: Bata János, Cirkl Zsuzsanna, Gubás Jenő, Gyurkovics Hunor, Tari István, Tomán László. Az első szám Ács Károly, Bicskei Zoltán, Cirkl Zsuzsanna, Csorba Béla, Gubás Jenő, Hódi Sándor, Horváth Mátyás, Marcsók Vilma, Mirnics Károly, Tari István, Tomán László és Vajda Gábor írásait tartalmazza.

KÖNYVTÁMOGATÁS – A Határon Túli Magyar Könyvkiadás Tanácsa a következő szerzőket, műveket (és kiadókat) részesítette támogatásban: 1. Mándity György: Vajdasági orgonák (Agapé), 2. Molnár Tibor: Zenta első világháborús áldozatai (Dudás Gyula), 3. Gergely József: Csornai Richárd élete és munkássága (Dudás Gyula), 4. B. Foky István: Piknik a Mlakán (Életjel), 5. Dévavári Zoltán: A történelem havazásában (Életjel), 6. Pekár Tibor: Szabadka zenei élete (Életjel), 7. Magyar László: Tovatűnő évszázadok II. (Életjel), 8. Horváth Mátyás: A nevelés műhelye (Életjel), 9. Sági Zoltán: A szivárvány fekete foltjai (Életjel), 10. Barácius Zoltán: Rivaldafényben (Életjel), 11. Matuska Márton: Három mártírunk (Életjel), 12. Jung Károly: Mogorva Héphaisztosz (Forum), 13. Verebes Ernő: Intézeti magánszólalom (Forum), 14. Varga Sándor: Belémfalazottan (Forum), 15. Kontra Ferenc: Farkasok órája (Forum), 16. Vasagyi Mária: Silentium album (Forum), 17. Tari István: Előttünk a múlt (Forum), 18. Mérey Katalin: Gyertyaláng (Forum), 19. Jódal Rózsa: A csokinyuzsi három kívánsága (Forum), 20. Utasi Csaba: Mindentől mesze (Forum), 21. Szerzői csoport: A szellem magánya (Forum), 22. Silling István: Vallási néphagyomány (Forum), 23. Penavin Olga: Bácskai és bánáti népi növénynevek (Forum), 24. Kalapis Zoltán: Életrajzi kalauz (Forum), 25. Káich Katalin: A becskerekai magyar színjátszás törté-

nete I. (Forum), 26. Németh Ferenc: A bánáti fényképészet története (Forum), 27. Ózer Ágnes: Élet és történelem (Forum), 28. Losoncz Alpár: Európa – kisebbségi szempontból (Forum), 29. Németh István: Fekete csillag (Forum), 30. Molnár Csikós László: Nevek és szavak nyomában (JMMT), 31. Szerzői csoport: A honfoglalástól Mohácsig (JMMT), 32. Bozóki Antal: Emberi és kisebbségi jogaink (JMMT), 33. Szloboda János: Hadak útján (JMMT), 34. Fenesi Péter: Jancsi és Juliska igaz története (Logos), 35. Vajda Gábor: Próza és idea (Logos), 36. Simonyi Mária: A vajdasági magyar pol. I. (Logos), 37. Szerzői csoport: A Vajdasági Pax Romana tíz éve (Logos), 38. Gulyás Gizella: A délvidéki művészek és Nagybánya (Logos), 39. Rajslí Ilona: Múltbéli tájak üzenete (Rubicon), 40. Lánicz Irén: Csantavéri hiedelemmondák (Rubicon), 41. Szabó Szabados Ilona: Tízéves az a dai Vadvirág Hagyományápoló Kör (Vadvirág).

RENDEZVÉNYEK

PALICSI FILMFESZTIVÁL – A VIII. Nemzetközi Filmfesztiválon az Aranytorony-díjat Gothár Péter Paszport, az Ezüsttorony-díjat a boszniai Denis Tasovic Senkiföldje kapta, harmadik díjas a jugoszláv Radivoje Andrić Villámok c. filmje. Különdíjat kapott Giuseppe Tornatore (Malena) és Karen Sahnazarov (Méreg). A filmkritikusok díját Milutin Petrović Az igazság, szerelem és szabadság földjének ítelték, a közönségszűri díját pedig a Senkiföldje kapta.

IRODALMI TÁBOROK – Kétévi szünet után Szabadkán ismét megrendezték a Kosztolányi Dezső Irodalmi Tábor, a július 28-a és augusztus 4-e közötti rendezvényen vajdasági és magyarországi írók tartottak előadásokat, irodalmi találkozókat. – Július végén Tordán rendezték meg a

Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre szervezésében az ideai Majtényi Mihály Irodalmi Tábor, melynek munkájában írók, szerkesztők, újságírók vettek részt.

VI. KÁRPÁT-MEDENCEI NAPOK – Augusztus 1-je és 4-e között a Régiók Találkozója keretében tartották meg Budapesten a VI. Kárpát-medencei Napokat. A rendezvény Irodalmi Kávéházában Harkai Vass Éva Gerold László *Jugoszláviai magyar irodalmi lexikon 1918–2000* című könyvét mutatta be. Az Identitásklub munkájában Dudás Károly, Pál Tibor és Cirkl Zsuzsanna vett részt. A Kortárs kárpát-medencei művészek látlatán Török István művei kaptak helyet. A karikatúrákiállítás Léphaft Pál nyitotta meg. A megnyitón Krekity Olga Remenyik Sándor Ige c. versét adta elő. A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség szervezte blokkban helyet kapott még Megyeri Lajos Magyar miséjének részlete Rakity Éva (orgona) és Bencsik Tamara (ének) előadásában, aki a Hazádnak rendületlenül c. irodalmi est keretében egy megenyvesített Ács Károly-verset adott elő. Közreműködött még Elor Emina versmondó is. A rendezvényen szabadkai, kupuszinai, gombosi, székelykevei és szentmihályi tancosokból álló együttes is fellépett.

V. NEMZETKÖZI HUNGAROLÓGIAI KONGRESSZUS – A közép-finnországi Jyväskyläben tartották meg augusztus 6-a és 10-e között az V. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszust. A hatalom és a kultúra című tudományos rendezvényen 480 hungarológus vett részt a világ minden tájáról. Vajdaságból Bányai János (Háborúba vezető nemzeti mítoszok – nyelvhasználat és beszédmód a háború előkészítésében), Bodor Anikó (A vajdasági népzenei mozgalmak alakulása az utóbbi tíz évben), Bosnyák István (Egy jugoszláviai magyar ellenzéki nemzedék ellenzéki közírása. A

Symposion-generáció publicisztikája 1961–1974), Csányi Erzsébet (Irodalomköziség – Nyelvköziség), Faragó Kornélia (A figurális diszlokáció poétikája), Gerold László (Dráma/színház – hatalom a 90-es évek jugoszláviai magyar színjátszásában), Harkai Vass Éva (Hatalom és művészet reláció a XX. századi magyar művészregényekben), Harkai Imre (A vajdasági magyar építészeti irányítása a XX. század második felében), Káich Katalin (Szabad líceumok a 19–20. század fordulóján a magyarosodás szolgálatában, különös tekintettel a Délvidéken), Katona Edit (Felemás terminológiai rendszerváltás) és Papp Árpád (A Vajdasági Magyar Néprajzi Atlasz CD-ROM-on) vett részt a kongresszuson, melynek közgyűlése a Társaság nevét Nemzetközi Magyarágtudományi Társaságra változtatta. A következő kongresszust öt év múlva Debrecenben tartják.

VIII. VAJIDASÁGI MAGYAR ÜNNEPI JÁTÉKOK – Augusztus 19-én Bácon megnyílt a december 15-éig tartó tartományi rendezvénysorozat keretében – szervezője a Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség – a népművészeti, zenei műsorok mellett sor kerül a díjazott vers- és prózamondók, valamint az énekelte versek előadóinak ünnepi fellépésére, a Kálmány Lajos népmesemondó versenyre, november 23–25-én rendezik meg a vajdasági magyar könyvkiadók közös kiállítását, és sor kerül a vajdasági szép magyar könyv pályázatának eredményhirdetésére.

SZENTELEKY-NAPOK – Szenteleky Kornél halálának évfordulóján, augusztus 20-án, tartotta meg bővített ülését a Szenteleky Napok tanácsa Szivácon. Az ülés kezdete előtt a helyi katolikus templomban gyászmise volt, melyet Bogdán József plébános-költő és Vajda Károly plébános szolgáltattott, majd megkoszorúzták Szenteleky Kornél sírját, végül pedig a bővített tanács-

ülésen meghatározták az idei őszi rendezvény dátumát, műsorát és bírálóbizottságát. A döntés értelmében az idei Szenteleky Napokat október 6-án és 7-én tartják, Utasi Csaba és Hózsza Éva Németh László és Szenteleky kapcsolatával foglalkozik, a bírálóbizottság tagjai a tavalyi díjazottak mellett (Bogdán József és az Orbis folyóirat képviselője) Lovas Ildikó, Bori Imre és Kalapis Zoltán.

TAKT – 26. alkalommal rendezték meg a Temerini Alkotóműhelyt és Képzőművészeti Táborát, a TAKT-ot július 22-e és augusztus 12-e között. Festők, keramikusok és grafikusok vettek részt.

SZÍNHÁZ

ZSÁMBÉKI SZOMBATOK – Az egyik legrangosabb magyarországi nyári színházi rendezvény keretében került színre a szabadkai Népszínház által jegyzett Antigoné-előadás, melyben szabadkai, újvidéki, romániai és magyarországi színészek léptek fel. Szophoklész tragédiáját Bocskárdi László (Sepsiszentgyörgy) rendezte, munkatársai: Bartha József (díszlet), Dobre-Kóthay Judit (jelmez), Verebes Ernő (zene), Sebestyén Rita (dramaturg). Szereplők: Szorcsik Kriszta (Antigoné), Török Illyés Orsolya (Izmené), Vicei Natália (Euridiké), Bíró József (Kreón), Káló Béla (Haimon), Kovács Frigyes (Teiresziász), Pálfi Tibor (Polüneikész), Karácsonyi Zoltán (Ór), Törköly Levente (Hírmondó), Nagypál Gábor, Csernik Árpád, Pálfi Ervin, Ralbovszki Csaba (Kórus). Az Antigoné-fesztivál keretében színre került Zsámbékon még a lengyel Janusz Głowacki Antigoné New Yorkban és a cseh Roman Sikora Takarodj, Antigoné! című műve. A Zsámbéki szombatok műsorában az Újvidéki Színház Színes Szilánkok Diákszínpada előadta a Mennék haza, de otthon vagyok című versválogatást és Madách Imre Az ember tragédiáját.

KIÁLLÍTÁSOK

A KÖR BELSEJÉBEN – A Kör belsejében címmel nyílt kiállítás a Péterváradai vár Képzőművészeti Kör galériájában augusztus 2-án. A tárlaton az újvidéki Képzőművészeti Akadémia hat egyetemistájának – Szigeti Mónika, Zorica Čolić, Miloš Vasiljević, Bojan Novaković, Dejan Micić és Mario Fijatović – alkotása volt látható augusztus 9-éig.

TŐLÜNK – RÓLUNK

TŐLÜNK

Az Irodalom Visszavág

Fenyvesi Ottó verse – 2001. tavasz/nyár

Bárka

Bányai János: Végel László újabb könyveiről, kritika – 2001. 3.

ÉS

Szombathy Bálint: A Semmi kihívója (drMáriás: Úrboksz madrigálok), kritika – 2001. augusztus 17. (33. szám)

Thomka Beáta: Virtuális „pozsonyi” műhely, kritika – 2001. augusztus 31. (35. szám)

drMáriás /Béla/ „Jesus is Cool”, kritika – 2001. augusztus 31. (35. szám)

Mozgó Világ

Majoros Sándor: Hazatérés, próza – 2001. 8.

Tiszatáj

Bozsik Péter: Bolgárháború, dráma – 2001. 8.

Bányai János: Németh László kritikaírása a húszas–harmincas évek fordulóján – 2001. 9.

SZENTENDREI TALÁLKOZÓ – A IX. Szentendrei Képzőművészeti Találkozót augusztus 13-a és 26-a között szervezték meg, melynek munkájában hét jugoszláviai művész is részt vett: Aleksandar Cvetković, Milan Blanuša, Budimir Dimitrijević, Nataša Dragišić, Đorđe Kovačev, Nina Todorović és Bosiljka Zirojević.

Vigilia

Gerold László: Végel László: Peremvidéki élet, kritika – 2001. 8.

RÓLUNK

Az Irodalom Visszavág

ATOM /Tomkiss Tamás/: Sárga közép-szer (Szerbhorváth György: Spájz), kritika – 2001. tavasz/nyár

Bárka

Bányai János: Végel László újabb könyveiről, kritika – 2001. 3.

ÉS

Weiss János: Ex libris (Thomka Beáta: Beszél egy hang), kritika – 2001. augusztus 10. (32. szám)

Szombathy Bálint: A Semmi kihívója (drMáriás: Úrboksz madrigálok), kritika – 2001. augusztus 17. (33. szám)

Koltai Tamás: Újra: temetni (Szabadkai Népszínház – Zsámbéki Nyári Színház: Antigoné), kritika – 2001. augusztus 24. (34. szám)

Vigilia

Gerold László: Végel László: Peremvidéki élet, kritika – 2001. 8.

HUSZTA Rózsa összeállítása

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

Bori Imre: Csuka Zoltán szabad verse (tanulmány) 981

Mladen Leskovac: Csuka Zoltán hősi vállalkozása (dokumentum) 998

Bordás Győző: A több igazságról (jegyzet) 1004

Virág Gábor: A kordások pöre (I.) 1008

KRITIKAI SZEMLE

K ö n y v e k

Harkai Vass Éva: Klasszicizált nonszensz (Kukorelly Endre: Kicsit majd kevesebbet járkálok) 1019

Bence Erika: Játék a nap alatt (Pap József: Nyárutó) 1022

Silling István: Egy nagyközség múltjáról (Dr. Balla Ferenc: Bezdán története az I. világháború történetétől 1944. október 25-ig) 1026

KRÓNIKA

Huszta Rózsa összeállítása 1028

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődésügyi Titkárság, a Nyílt Társadalomért Alap, Jugoszlávia, valamint a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja és az Illyés Közalapítvány támogatta

---

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2001. szeptember. Kiadja a Forum Könyvkiadó Kft. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/57–216. e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 45700–603–8–10750-es zsírszámlára; előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj belföldön egy évre 480 dinár. Egyes szám ára 40, kettős szám ára 80 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 115 DEM. – Készült a Forum Holding Nyomdájában Újvidéken. – YU ISSN 0350–9079